

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Každodenní život v šlechtické rodině v meziválečném Československu. Analýza
deníkových zápisků Marie Alžběty Salm-Reifferscheidtové.

Kateřina Němcová

Bakalářská práce

2012

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Kateřina Němcová**
Osobní číslo: **H09067**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny**
Název tématu: **Každodenní život v šlechtické rodině v meziválečném Československu. Analýza deníkových zápisků Marie Alžběty Salm-Reifferscheidtové.**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Na základě pramenů osobní povahy studentka provede rekonstrukci a interpretaci procesu dospívání šlechtické dívky v kontextu každodenního života šlechty v meziválečném Československu (sociální kontakty a volnočasové aktivity). Deníky budou doplněny o další prameny osobní povahy např. korespondence.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Moravský zemský archiv Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidtů Budkov, Deníky Marie Alžběty Salm-Reifferscheidtové, inv. č. 1903, inv. č. 1904, inv. č. 1905, inv. č. 1906, inv. č. 1907, inv. č. 1908, inv. č. 1909, inv. č. 1910, inv. č. 1911 Moravský zemský archiv Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidtů Rájec nad Svitavou Moravský zemský archiv Brno, Rodinný archiv Kálnokyů Letovice Glassheim, Eagle- Noble nationalists: the transformation of the Bohemian aristocracy, Cambridge 2005 Lenderová, Milena- Žena v českých zemích od středověku do 20. století, Praha 2009 Švaříčková, Radmila- Rodinné strategie šlechty, Praha 2007 Votýpka, Vlastimil- příběhy české šlechty, Praha 1995 Mašek, Petr- Modrá krev: minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích, Praha 1999

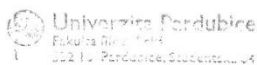
Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Zbyněk Vydra, Ph.D.**
Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2011**

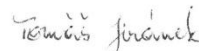
Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2012**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2011

Prohlášení autora:

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména ze skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 30. 3. 2012

Kateřina Němcová

Poděkování:

Chtěla bych poděkovat vedoucímu bakalářské práce Mgr. Zbyňku Vydrovi, Ph. D. za jeho ochotu, rady, trpělivost, připomínky a čas, který mi věnoval během psaní mé práce. Dále bych chtěla poděkovat mé rodině a příteli za velkou podporu a pomoc při studiu.

Anotace:

Práce je zaměřená na každodenní život šlechty v éře první republiky a popisuje změnu jejich společenského postavení. Dále se zabývá pozemkovou reformou. Práce je zaměřená na rodinu Salm-Reifferscheidtů. Popisuje její každodenní život a reakce na politické a společenské změny. Práce vychází z deníkových zápisků Marie Alžběty Salm-Reifferscheidtové.

Klíčová slova:

Šlechta, první republika, pozemková reforma, každodenní život, Salm-Reifferscheidtové, Marie Alžběta Salm-Reifferscheidtová.

Annotation:

The work is focused on the everyday life of the nobility in the era of the First Republic and describes the changes in its social status. It also deals with land reform. The work is focused on the family of Salm-Reifferscheidt. It describes how they respond on the political and social changes everyday life. The work is based on the diaries of Mary Elizabeth Salm-Reifferscheidt.

Key words:

Nobility, first republic, land reform, everyday life, Salm-Reifferscheidts, Mary Elizabeth Salm-Reifferscheidt

Obsah

Úvod:	1
1. Rod Salmů	6
1.1. Rájecká větev	6
1.2. Hugo Karel Salm-Reifferscheidt	8
1.3. Alžběta Salm- Reifferscheidtová, roz. Fürstenberková	9
1.4. Kristián Emil Salm- Reifferscheidt	10
1.5. Marie Alžběta Salm- Reifferscheidtová	12
2. Sídla	15
2.1. Budkov	15
2.2. Crikvenica	18
2.3. Rájec nad Svitavou	19
3. Šlechta v 19. a 20. století	21
3.1. Šlechta v éře první republiky	23
3.2. Pozemková reforma	27
4. Cestování	35
4.1. Soukromé cestování	37
4.2. Obchodní cestování	39
5. Každodenní život šlechty	40
5.1. Dětství a výchova	40
5.2. Rodinné vztahy	46
5.3. Zdraví a nemoci	48
5.4. Společenský život	48
5.4.1. Salóny	49
5.5. Volný čas	50
Závěr:	59
Summary	61
Seznam použitých pramenů:	62
Seznam použité literatury:	63
Seznam příloh:	66
Přílohy:	67

Úvod:

Jako téma své bakalářské práce jsem si vybrala Každodenní život v šlechtické rodině v meziválečném Československu. Práce se zaměřuje na politické změny šlechty a na změny jejího společenského postavení ve 20. století.

Už od středověku musel mít každý šlechtic vlastní zázemí, domov, okruh lidí, kteří tvořili dvůr a pomáhali mu prosazovat vlastní názory a myšlenky. Do 19. století byla šlechta uzavřenou společností, do které se jen stěží mohl člověk dostat. Měli velké majetky a pozemkové državy, ale hlavně vysoké funkce a postavení v blízkosti panovníka. Šlechta pomáhala panovníkovi ve věcech diplomatických a hospodářských. V raném novověku byla šlechta významnou vrstvou ve společnosti. Toto postavení se během 19. století ale postupně měnilo.

Za vlády Františka Josefa I. dosáhla šlechta svého vrcholu. Šlechtický titul znamenal vrchol společenského vzestupu.¹ V roce 1867 došlo k vytvoření tzv. rakouského šlechtického práva, které vedlo ke vzniku jednotné šlechty.² Během vlády Františka Josefa I. docházelo k vlnám nobiletací. Nová nobilita získala tituly jako odměnu za zásluhy o panovníka, monarchii a obecné blaho. Mezi starými a novými šlechtickými rody nebyly žádné velké rozdíly.³ Vlny nacionalismu v 19. století přináší izolaci panovníka a šlechty od ostatní společnosti, protože ničily starý systém. Mnoho lidí, kteří během 19. století nedosáhli na šlechtický titul, je neuznávalo a díky tomu došlo k vytvoření protišlechtické opozice. Této opozici se nelíbila jejich nadřazenost.

Práce se zaměřuje na změnu postavení šlechty ve společnosti po rozpadu Rakouska-Uherska. Vznikem Československé republiky dochází k rozporům mezi šlechtou a obyvatelstvem. Rozpolcený vztah českého národa ke šlechtě byl díky pozemkovému vlastnictví, ale i kvůli jazykové otázce. Pro nacionalisty to byla „cizí“ šlechta, která vlastní „jejich“ půdu. Čeští vlastenci si odmítali přiznat, že šlechta vnímala pojem národ jinak než vlastenci 18. a 19. století. Podle starých stavovských tradic byla příslušnost k zemi důležitější než jazyk, kterým jednotlivé vrstvy hovořily. Toto se vlastencům nelíbilo a německy

¹ŽUPANIČ, Jan. Šlechta a její obraz v moderní době. In: KNOZ, Tomáš. DVOŘÁK, Jan. *Šlechta v proměnách věků*. 1. vydání. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy. Svazek edice Země a kultura ve střední Evropě. Brno 2011, ISBN: 987-80-86488-71-4, s. 290

²ŽUPANIČ, Jan. *Nová šlechta rakouského císařství*. 1. vydání. Agentura Pankrác. Praha 2006, ISBN: 80-86781-08-9, s. 15

³ Tamtéž, s. 16

mluvícího šlechtice považovali za Němce.⁴

Po vzniku Československé republiky byl přijat zákon, který zrušil šlechtické tituly, a byla zavedena pozemková reforma. Ve své práci se zaměřuji na události a důsledky spojené s pozemkovou reformou, která zasáhla aristokracii v meziválečném Československu. Dále se zaměřuji na její každodenní život, který byl bezpochyby spojen se špatnou finanční a hospodářskou situací.

Jako příklad šlechtické rodiny jsem si vybrala moravskou šlechtickou rodinu Salm-Reifferscheidtů. Jedná se o německy mluvící šlechtu, která žila na zámku v Budkově nedaleko Jemnice. Jde o druhou linii rodu Salm-Reifferscheidtů, kteří měli hlavní sídlo na zámku v Rájci nad Svitavou.

V první kapitole jsem představila hlavní členy rodiny Salm-Reifferscheidtů z Budkova, o kterých je celá má práce. V denících jsem se zaměřila na názory členů rodiny na pozemkovou reformu, jaké dopady měla a jak se s pozemkovou reformou celá rodina vyrovnala.

Dalším tématem jsou jejich sídla nebo místa, kam rodina ráda a často cestovala. Každá šlechtická rodina měla několik sídel, kam cestovala, ale pouze jedno bylo jejich domovem. U Salm-Reifferscheidtů to byl právě zámek v Budkově. Dále si velmi oblíbili lázně v Crikvenici, kam často cestovali. Právě cestováním jsem se zabývala v další kapitole. Zaměřila jsem jak, čím a s kým šlechta cestovala. Typologie cest je různá. Mohli cestovat za zdravím, za vzděláním, za kulturou nebo z pracovních důvodů. Cestování je určitě součástí každodenního života šlechty, ať šlo o cesty soukromé nebo pracovní.

V šlechtické rodině hraje velkou roli hlavně výchova a vzdělání šlechtických dětí, jejich volný čas nebo povinnosti spojené s hospodářstvím nebo s vedením velkostatku. Ve své práci bych ráda ukázala, jak se lpělo na vzdělání dětí nebo na rozdíly ve vzdělání mezi chlapcem a dívkou. Dále jak se děti bavily ve svém volném čase, jaké měly aktivity nebo jak odpočívaly.

Ke každodennímu životu šlechty bezpochyby patří i její finanční a hospodářská situace a to, jak se s ní šlechtické rody vyrovnávaly. Velkým mezníkem v životě šlechty byla právě pozemková reforma, která jim zabavila značnou část jejich pozemků, a tím je připravila o jisté finanční zdroje. Musela hledat řešení, jak z této situace ven. Každý den byl spojen s hospodářskou situací. Podle toho rodina mohla plánovat svůj den a volnočasové aktivity.

⁴ ŽUPANIČ, Jan. Šlechta a její obraz v moderní době. In: KNOZ, Tomáš. DVOŘÁK, Jan. *Šlechta v proměnách věků*. 1. vydání. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy. Svazek edice Země a kultura ve střední Evropě. Brno 2011, ISBN: 987-80-86488-71-4, s. 291

Závěrečnou část své práce jsem věnovala psaní deníků. Většina šlechtických dívek si od svého dětství vedla deník, proto bych se chtěla zmínit o způsobu jejich psaní. Marie Alžběta chápala deník jako každodenního průvodce, do kterého si zaznamenávala všechny události, své touhy nebo názory. Měl jí sloužit i jako vzpomínka na dětství, až bude stará paní. Myslím si, že je zajímavé pozorovat, jak si dívka deník vedla nebo co si do něho zapisovala. Deník je dobrým průvodcem každodenního života jedné dívky, ale i její rodiny.

Právě deníkové zápisky Marie Alžběty Salm-Reifferscheidtové jsou základními prameny mé práce, ze kterých jsem čerpala hlavní události každodenního života její rodiny. Ve své práci jsem provedla analýzu deníkových zápisků, podle kterých jsem ukázala, jak se žilo šlechtické rodině v meziválečném Československu. Dalším pramenem je korespondence Marie Alžběty a jejího otce Hugo Karla Salm-Reifferscheidta.

Jak takový deník vlastně vypadal? Dívky mohly mít speciálně vyrobený sešit, volné listy papíru, které se vkládaly do pevných papírových desek nebo prostě obyčejný školní sešit. Mohlo se stát, že potřebovala něco zaznamenat, tak vzala kus papíru, který měla zrovna po ruce. Do deníků se většinou zapisovalo plnicím perem.⁵ Marie Alžběta psala většinou plnicím perem, ale občas se objevil text napsaný obyčejnou tužkou. Tyto stránky jsou díky stáří špatně čitelné.

Deníky byly napsané v němčině, i přes to, že Salm-Reifferscheidtové žili v Československu. Považovali se za „československé Němce.“ Občas se objevila angličtina, kterou se ráda učila. Proto se občas snažila psát v angličtině, aby si jí procvičila. Obecně se v denících objevuje němčina, angličtina, francouzština, ale i občas čeština. Marie Alžběta nepsala česky, pouze jednou do deníku zapsala, že její matka zazpívala českou národní hymnu „*Kde domov můj*“⁶ To byla jediná slova v deníku, která napsala v češtině. Většinou psaly v cizím jazyce, aby se v něm autorky zdokonalily. Můžeme v nich najít mnoho pravopisných chyb, protože ani z pera velmi vzdělaných žen nevyšel bezchybný deník.⁷

Mnoho šlechtických dívek si psalo deník po celé své dětství. Některé si deník vedly i celý svůj život. Vracely se ke starším deníkům, komentovaly to, co už jednou napsaly. Marie si deník psala od roku 1922 do 1927. Jedná se o její dospívání, než se provdala. Když se v roce 1928 provdala za Ernesta Rüdiger Starhemberga, deník přestala psát.

V prvních týdnech založení deníků jsou zápisky velmi podrobné. U některých dnů se

⁵ LENDEROVÁ, Milena. „*A ptáš se, knížko má ...*“ Ženské deníky 19. století. 1. vydání. Triton. Praha 2008, ISBN: 978-80-7254-956-6, s. 49

⁶ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferschiedt, 18. 1. 1922

⁷ LENDEROVÁ, Milena. „*A ptáš se, knížko má ...*“ Ženské deníky 19. století. 1. vydání. Triton. Praha 2008, ISBN: 978-80-7254-956-6, s. 84-87

může stát, že zápisky chybí nebo jsou krátké. Můžeme si to vysvětlit tím, že neměla čas psát nebo se v ten den nestalo nic zajímavého, jak si Marie Alžběta poznamenala: „27. října- zcela klidný a obyčejný den. Když se podíváte zpět, zamyslíte se, proč jsem ho vlastně zažila.“⁸

Struktura deníků může být různá. Každá dívka si ho vedla tak, jak jí to vyhovovalo. V denících můžeme najít recepty, rady, vlastní zkušenosti, básnické pokusy, povídky nebo citáty. Zajímavostí může být vedení deníku formou dopisů. I Marie Alžběta si jeden z deníků vedla formou dopisů. Šlo o dopisy bez jasně jmenovaného adresáta. Tím adresátem mohl být deník nebo dobrá přítelkyně, které ale dopisy nikdy neposlala. V případě Marie Alžběty šlo o vidinu přítelkyně, které v dopisech odpovídala a zamýšlela se nad jednou otázkou. Psala jí vlastní názory např. na svět, o lidské tragédii nebo o svobodě. Když jí vidina přítelkyně opustila, pokračovala každodenním popisem událostí.

Deník se většinou psal v „ich“ formě. Používají se výrazy, které nejsou časté v dnešním jazyce. Objevují se různé přezdívky, názvy, které lze těžko rozpoznat. V denících se ojediněle objevuje přímá řeč. Marie Alžběta ráda psala v přímé řeči. Citovala moudrá slova lidí, kteří jí byli vzorem, nebo se díky nim v životě něčemu přiučila. Stylistická úroveň a způsob vyjadřování se u dívek lišil. Někde se mohou objevit strohé věty, jinde může být dlouhý a podrobný popis. Rády popisovaly události z knih, které přečetly.⁹

Obsah je dán momentálním rozpoložením autorky. Pokud měla Marie Alžběta dostatek času na psaní, její popis je velmi podrobný. Zachycovala své pocity, ale i pocity druhých, jak lidé byli oblečení a jak se chovali. Když autorka neměla čas na psaní, zápisky z několika dnů mohou v deníku chybět. Např. Marie Alžběta zapsala události z 10. 3. 1922 a potom pokračovala až datem 4. 4. 1922. Chybějící zápisky odůvodnila tím, že neměla čas psát a byla nemocná. „ Již dlouho jsem nepsala, protože nemám čas. Měla jsem rýmu a zůstala jsem v posteli. Až budu mít chvíli čas, vše napíši v dalších kapitolách.“¹⁰ Tyto události ale do deníku nikdy nedopsala.

Po prostudování literatury jsem zjistila, že o rodině Salm- Reifferscheidtů není do dnešního dne nic relevantního napsáno. Členy rodiny, příbuzné nebo jejich přátele jsem vyhledávala podle „přezdívek“, které byly v denících. Po bádání jsem vyhledala dvě studie. První je od Dity Jelínkové o Hugo Nikolausi, z rájecké větve rodu, a o jeho situaci během druhé světové války. Druhá studie je od Petra Tomáška. Ta se zabývá sběratelskou činností

⁸ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1904, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1924, 27. 10. 1924

⁹ LENDEROVÁ, Milena. „A ptáš se, knížko má ...“ Ženské deníky 19. století. 1. vydání. Triton. Praha 2008, ISBN: 978-80-7254-956-6, s. 93-95

¹⁰ MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, 10. 3. a 4. 4. 1922

Kristiána Emila Salm- Reifferscheidta. Použitá literatura v mé práci doplňuje obecné informace o pozemkové reformě, o šlechtě nebo o každodenním životě. Všechny informace o každodenním životě Salm- Reifferscheidtů, o jejich volném čase, o cestování nebo o vyrovnání se s pozemkovou reformou jsem vyhledala v denících, které jsem doplnila korespondencí.

1. Rod Salmů

Rod Salmů je německý hraběcí rod, který se dělí na dvě linie: Hornosalmskou z Neuburka a Dolnosalmskou z Reifferscheidtu. Lišily se barvami svých erbů. Hrabata z Horního Salmu měla ve znaku stříbrné lososi v červeném poli. Dolnosalmská větev měla barvy obráceně. Erbovním znakem rodiny je losos, který je překladem jména Salm.¹¹

Johann von Ober- Salm byl zakladatelem větve Salm-Neuburk, která od roku 1600 sídlila na Moravě. Na počátku 18. století vlastnili Tovačov a Kojetín, dále vlastnili Opatovice, Malenovice a hrad Svojanov. Členové této větve patřili mezi významné důstojníky v císařské armádě. V roce 1784 vymřeli po meči.¹²

Erich Adolf byl majitelem hrabství Salm a panství Raifferscheidt. Stal se zakladatelem linie Salm- Reifferscheidt. Od roku 1790 jim byl udělen říšský knížecí stav dědičný pro prvorozeného syna. Ostatní členové rodu mají od roku 1628 titul starohrabat.¹³

1.1. Rájecká větev

Páni z Reifferscheidtu odvozují svůj původ od dolnolotrinských vévodů a jméno získali podle hradu Reifferschiedt v západoněmeckém Eiffelu nedaleko Trevíru.¹⁴ Zakladatelem rájecké moravské linie je starohrabě Anton, rytíř řádu Zlatého rouna, skutečný tajný rada a nejvyšší komoří. Statky Rájec a Jedovnice získal sňatkem s hraběnkou Rafaelou von Roggendorf a částečně je odkoupil od manželčiny sester. Dále koupil panství Blansko. Hlavní rodovou rezidencí se stal zámek v Rájci nad Svitavou.¹⁵

Anton byl velmi vzdělaný, proto si ho vybrala Marie Terezie jako vychovatele svých dětí. Byl vychovatelem i Josefa II. Manželství s hraběnkou Rafaelou von Roggendorf mělo deset dětí, ale dospělosti se dožila pouze dcera Marie Terezie a dva synové. Prvorozený syn Franz Xaver se dal na církevní kariéru a v roce 1773 předal svůj díl dědictví bratru Karlu Josefovi. Franz Xaver byl v roce 1816 jmenován kardinálem. Bratr Karel Josef často pobýval ve svých palácích v Brně a ve Vídni, kde zastával úřady u císařského dvora. Rád se věnoval magii a alchymii, ale zajímal se i o nové technologie, např. o výrobu porcelánu, lékařství a mnoho dalších vědních oborů. Na rájeckém zámku konal chemické, alchymistické a

¹¹ MYSLIVEČEK, Milan. *Velký erbovník*. Encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny české. 2. svazek. 1. vydání. Fraus. Plzeň 2006, ISBN: 80-7238-521-6. s. 177

¹² Tamtéž, s. 177

¹³ ŽUPANIČ, Jan. STELLNER, František. *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*. 1. vydání. Nakladatelství Aleš Skřivan ml. Praha 2001, ISBN: 80-86493-00-8. s. 221

¹⁴ Tamtéž, s. 221

¹⁵ Tamtéž, s. 223

přírodovědecké pokusy.¹⁶ Jediným potomkem Karla Josefa byl Hugo František, kterému byla kmotrou císařovna Marie Terezie.

Hugo František propagoval na Moravě očkování proti černým neštovicím. Dále zavedl např. výrobu řepného cukru. Jeho zásluhou bylo v roce 1817 založeno Františkovo muzeum v Brně. Do muzea věnoval několik uměleckých děl a tím inicioval vznik uměleckého oddělení muzea. Na zámku v Rájci založil knihovnu, kterou zaplnil technickými a přírodovědnými díly a cennými knižními soubory zakoupenými z nejrůznějších pozůstalostí. Ve své době šlo o nejrozsáhlejší sbírku přírodovědné literatury na Moravě.¹⁷

Jeho prvorozeným synem byl Hugo Karel, který se v roce 1838 stal druhým knížetem. Byl komoří, skutečným tajným radou a rytířem řádu Zlatého rouna. Roku 1848 se stal prezidentem moravského zemského sněmu. S Leopoldinou starohraběnkou von Salm-Reifferschiedt-Krautheim měl syna Huga Karla, který se stal dědicem panství Rájec a Blanska. Syn Hugo Karel měl se svou ženou Alžbětou princeznou von und zu Liechtenstein tři dcery a dva syny.¹⁸

Prvorozený syn Hugo Nikolaus se narodil 14. 10. 1893 v Blansku. Spolu s knížecím titulem zdědil rodový majetek, ale velkostatek spravoval jeho strýc Adalbert Sternberg. V roce 1919 vstoupil do československé armády, se kterou bojoval na Slovensku „ za osvobození území republiky od vpádů Maďarů“. V roce 1920 byl pro své zásluhy zvolen čestným občanem městyse Rájce. Ve 20. letech 20. století se ujal správy svého majetku a upřednostňoval české úředníky. Natrvalo se usadili na zámku v Rájci nad Svitavou, který dříve sloužil jako letní sídlo.¹⁹

Druhorozený syn Huga Karla Salm-Reifferscheidta byl Hugo Karel. Získal statek Budkov, ale již další generací tato větev vymřela starohrabětem Kristiánem Emilem Salm-Reifferscheidtem.²⁰

¹⁶ MAŠEK, Petr. *Modrá krev*. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích. 3. vydání. Praha 2003. Mladá fronta, ISBN: 80-204-109-X, s. 239-240

¹⁷ ŽUPANIČ, Jan. STELLNER, František. *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*. 1. vydání. Nakladatelství Aleš Skřivan ml. Praha 2001, ISBN: 80-86493-00-8. s. 224-225

¹⁸ Tamtéž, s. 226

¹⁹ JELÍNKOVÁ, Dita. Příběh rodiny Huga Salm-Reifferscheidta. Příspěvek ke konfrontaci šlechty s totalitními režimy. In *Securitas Imperii 18*. Ústav pro studium totalitních režimů. Praha 01/2011, ISSN: 1804-1612, s. 42

²⁰ ŽUPANIČ, Jan. STELLNER, František. *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*. 1. vydání. Nakladatelství Aleš Skřivan ml. Praha 2001, ISBN: 80-86493-00-8. s. 226

1.2. Hugo Karel Salm-Reifferscheidt

Starohrabě Hugo Karel se narodil 12. ledna 1871 jako mladší syn Hugo Karla Salm-Reifferscheidta a Alžběty Lichtenštejnové, sestry Rudolfa Lichtenštejna. Vyrůstal v rodinném prostředí, ve kterém byly udržovány blízké kontakty s předními soudobými umělci, především jeho matka Alžběta hostila na zámku v Blansku a na dalších rodových sídlech svého druhu salónní společnost. O jeho vztahu k umění není nic dochováno, ale hlavním sběratelem umění byl jeho syn starohrabě Kristián.²¹ Hugo Karel studoval na středních školách ve Vídni a v Brně.

V roce 1906 podle ustanovení testamentu získal panství Budkov. Dědictvím Budkova založil novou větev rodu Salm-Reifferscheidtů. Po vzniku Československé republiky zažádal o československé občanství, které díky domovské příslušnosti v Budkově získal.

Po provedení pozemkové reformy byla jeho rodina ve špatné finanční situaci a pokusil se tuto svízelnou situaci řešit. Snažil se prodat Böcklinův obraz, který nabízel v roce 1921 nejprve veřejné umělecké sbírce v Basileji a potom na doporučení také galerii v Lipsku. Prodej ale nebyl realizován, protože do poloviny 40. let 20. století se obraz nacházel v majetku rodiny.²²

Jedná se o podobiznu malého starohraběte Karla, jejímž autorem byl jeden z významných představitelů výtvarného umění 19. století, švýcarský malíř Arnold Böcklin.²³ Rodina Salm-Reifferschiedtů se dlouho dobu s malířem přátelila. Výrazem přátelství bylo zhotovení portrétu tehdy osmiletého starohraběte Karla.²⁴ Na plátně je postava malého starohraběte, která stojí před starou zdí, prorostlou drobnou vegetací nad kterou se zvedá nebe. Obraz vypovídá, že módní záliba byla v renesančním umění a kultuře, co lze doložit i na dochovaných fotografiích v rodinném archivu.²⁵

Po neúspěchu s prodejem obrazu, uvažoval dokonce i o prodeji Budkova, na což Alžběta reagovala: „*Pro rodiče to bude mrzuté a pro Kristiána také, protože má tak rád nádheru. Pro otce, který je zvyklý na luxus, pro kterého je druhá třída hrůzou a každý hotel kromě Sacheru ve Vídni nemožný, to bude tvrdý oříšek. Matka je tak aktivní, že život*

²¹ TOMÁŠEK, Petr. Sběratel, umělecký historik a šlechtic Christian ze Salm-Reifferscheidtu. In *Orbis artium: K jubileu Lubomíra Slavíčka*. Masarykova univerzita. Brno 2009, ISBN: 978-80-210-4972-7, s. 739

²²Tamtéž, s. 740

²³Arnold Böcklin (1827-1901)- žil a pracoval od roku 1874 ve Florencii, kde se seznámil s rodinou starohraběte Huga III. Karla Salm-Reifferscheidt. Jeho ateliér patřil k živým pamětihodnostem města a byl hojně navštěvován milovníky umění.

²⁴Portrét starohraběte Hugo Karla Salm-Reifferscheidta, viz přílohy

²⁵TOMÁŠEK, Petr. Sběratel, umělecký historik a šlechtic Christian ze Salm-Reifferscheidtu. In *Orbis artium: K jubileu Lubomíra Slavíčka*. Masarykova univerzita. Brno 2009, ISBN: 978-80-210-4972-7, s. 741

v prázdném penzionu pro ni znamená duševní smrt.²⁶ Svou špatnou situaci překonali a Budkov nakonec nemuseli prodat.

Jeho velkou zálibou byla myslivost a jeho děti. Velice miloval svého syna Kristiána Emila a dceru Marii Alžbětu. Starohrabě Hugo Karel Salm-Reifferscheidt se nikdy s průběhem pozemkové reformy nevyrovnal. Až do své smrti vedl spory s úřady o rozsahu zestátněných pozemků budkovského velkostatku. Ve své korespondenci tyto pozemky označuje jako „ukradené“.²⁷ V nejtěžších chvílích, kdy uvažoval, že prodají zámek v Budkově, přemýšlel i o možné emigraci.²⁸

Těžce nemocný zemřel v sanatoriu ve Vídni 29. 6. 1927. Do Budkova byl převezen a pohřben do rodinné hrobky v roce 1930.

1.3. Alžběta Salm-Reifferscheidtová, roz. Fürstenberková

Alžběta Fürstenberková²⁹ se narodila 31. května 1878 v Lánech jako dcera Emila Egona Fürstenberka³⁰, zakladatele královédvorské větve rodu. Alžběta byla žena mnoha kulturních zájmů. Byla diletující malířka a vášnivá sběratelka, která shromáždila pozoruhodnou sbírku uměleckých řemesel. O podobě její sbírky nám podává informace zachovalý inventář, který obsahuje položky jako staré hodiny, sklo, porcelán, stříbrné a zlaté předměty, přístroje, emaily a také dvanáct miniatur. Vedle toho vlastnila i numismatickou sbírku.³¹

O její sběratelské činnosti vypovídá dochovaná korespondence, kterou vedla s řadou uměleckých obchodů. Z Vídně to byly Artaria & Co., Reinhold Entzmann & Sohn, Wilhelm Hernfeld, Gebrüder Colli z Innsbrucku a Karl Ernst Henrici.³² Vedle toho si o předmětu svého

²⁶ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidtů Budkov, inv. č. 1909, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt 1922, s. 56-57

²⁷ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidtů Budkov, inv. č. 1727, kart. 33, Korespondence Hugo Karla Salm-Reifferscheidt, 1926

²⁸ TOMÁŠEK, Petr. Sběratel, umělecký historik a šlechtic Christian ze Salm-Reifferscheidtu. In *Orbis artium: K jubileu Lubomíra Slavíčka*. Masarykova univerzita. Brno 2009, ISBN: 978-80-210-4972-7, s. 752

²⁹ Fürstenberkové- rod knížat a hrabat. Patřil mezi nejvyšší a nejbohatší aristokratické rodiny v Českých zemích. Původně pocházejí z rodu hrabat z Urachu. V polovině 18. století se jejich hlavním sídlem stal královský hrad Křivoklát. Karel Egon II. v roce 1836 koupil koněspřežnou dráhu, která do hlavního města dodávala uhlí, dřevo a stavební kámen.

³⁰ Emil Egon Fürstenberk (1825-1899)- založil nejmladší linii rodu. Byl tajným radou, doživotním členem panské sněmovny rakouské říšské rady. Z rodových statků zdědil panství Králův Dvůr, jenž roku 1866 přeměnil na rodový majorát. Oženil se s Leontinou Antonii hraběnkou von Khevenhüller-Metsch (1843-1914), vdovou po bratrovi knížeti Maxmiliánu Egonovi I. S ní měl dvě dcery a syna Emila Egona Karla, který byl rakouský diplomat a působil v Konstantinopoli.

³¹ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidtů Budkov, inv. č. 263, 266

³² TOMÁŠEK, Petr. Sběratel, umělecký historik a šlechtic Christian ze Salm-Reifferscheidtu. In *Orbis artium: K jubileu Lubomíra Slavíčka*. Masarykova univerzita. Brno 2009, ISBN: 978-80-210-4972-7, s. 742

zájmu dopisovala i se soukromými osobami. V tomto případě se jedná o nabídky nejrůznějších uměleckých a uměleckořemeslných předmětů.³³

Angažovala se v mnoha spolcích, jako např. ve spolku Na ochranu dětí a mládeže a účastnila se akcí Červeného kříže. Za první světové války pečovala o raněné vojáky, podporovala dobročinné a misijní akce. Od roku 1918 udržovala styky s ruskou emigrací. S emigranty se potkávali v Crikvenci, kam připlouvaly lodě s uprchlíky z Ruska. Celá rodina sem často a ráda cestovala. Ráda se zajímala o genealogii svého rodu.

Alžběta Fürstenbergová zemřela 10. března 1939 v Římě. Je pohřbená v rodinné hrobce v Budkově.

1.4. Kristián Emil Salm- Reifferscheidt

Kristián Emil se narodil 2. dubna 1906 ve Vídni, jako prvorozený syn Hugo Karla Salm Reifferscheidta a Alžběty Fürstenbergové. Studoval střední školu ve Znojmě a vysokou školu zemědělskou v Hohenheimu u Stuttgartu v Německu.

Podle sestry Marie Alžběty byl Kristián: „*Veselý, s obrovskými zářivými očima, talentovaný, dobrý, egoistický, pravý opak mě, on je prostě pravý Salm.*“³⁴ Alžběta svého bratra velice obdivovala, proto pokračuje v popisu: „*Talentů má, že by z nich mohl mít závrať. Na svých 16 let hraje obdivuhodně na klavír, maluje velmi hezky, sbírá a je znalcem středověku, umí získat přítele a přítelkyně. Zajímá se o všechno, chodí na lov, umí mluvit o všem a o ničem a člověk se s ním musí stále smát.*“³⁵

Na druhou stranu měli mezi sebou neshody: „*Na sourozence je náš vztah nápadně chladně chladný. Mluvíme spolu zřídka a nikdy nejsme spolu. Sama nevím, co je toho příčinou, ale je to, jako by mezi námi byla postavena nepřekonatelná zeď.*“³⁶ Tyto neshody Alžbětu velice trápily a toužila, aby byly vyřešeny: „*Často jsem zkoušela tu zeď zničit a toužila jsem po tom, ale když jsem si myslela, že ji máme konečně za sebou, stála opět náhle před námi, vyšší než dříve. Doufám, že to tak nezůstane navždy, neboť je to k zoufání, když člověk nemůže bolavé místo najít. Přitom se vzájemně obdivujeme, jsem jím nadšená a on*

³³ MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Reifferscheidtů Budkov, inv. č. 1183-1238, Korespondence Alžběty Salm-Reifferscheidt

³⁴ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidtů Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm Reifferscheidt 1921-1922, s. 120

³⁵ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidtů Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm Reifferscheidt 1921-1922, s. 120

³⁶ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm Reifferscheidt, 1921-1922, s. 121

*mnou, ale ta zed'! Je zde a my přes ni nemůžeme!*³⁷

I přes tyto neshody měl svou sestru velice rád. Staral se o ni, doprovázel ji na veřejnosti. Byl jí nablízku, když potřebovala. Své sestře vybíral i vhodné šaty. Z každé cesty své sestře něco přivezl. Jako pravý muž se o svou sestru staral, aby se jí něco zlého nestalo. Když byl Kristián na cestách, sestra mu každý den psala dopisy, ve kterých ho informovala o událostech a dění v Budkově. „*Milý Kristiáne! I když to nejsou ani dva dny, nejsem líná znovu ti psát. Vždycky chvíli trvá, než je dopis dokončen a odeslán. Ráno jsem vstala a můj kašel je už lepší. Maminka s tetou odjeli. Jinak se tady v Budkově nic neděje.*“³⁸

Kristián Emil měl přísnou výchovu, aby z něj byl vhodný nástupce a pokračovatel rodu. Cestoval po Evropě, aby poznal svět a něčemu se přiučil. Důležité bylo i jeho vystupování na veřejnosti. V těžkém období, během pozemkové reformy, pomáhal svému otci vést hospodářství.

Od dětství měl velký zájem o výtvarné umění, které ho nakonec dovedlo na dráhu profesionálního historika umění. Vycházel z rodových mecenášských a sběratelských tradic rodičů. K dějinám umění a také ke sběratelství ho nejspíš přivedla matka, na jejíž sběratelské snažení Kristián navázal. Už ve svém dětství se nadchl pro dějiny umění a od roku 1926 si objednával literaturu o umění, ze začátku hlavně o umění jihoslovanském a východním.³⁹

Když absolvoval střední školu, o dalším studiu měl jeho těžce nemocný otec jasnou představu. Díky tíživé hospodářské situaci velkostatku po provedení pozemkové reformy považoval jedině ekonomické vzdělání za smysluplnou přípravu na nejistou budoucnost. Proto v roce 1926 Kristián nastoupil na zemědělskou vysokou školu v Hohenheimu u Stuttgartu, která se od 19. století specializovala na ekonomickou správu velkostatků. Po otcově smrti se rozhodl změnit studijní ústav i obor a zapsal se na vídeňskou univerzitu ke studiu dějin umění. Zde studoval v letech 1927- 1931, ale hospodářská krize na přelomu dvacátých a třicátých let ho přivedla zpět k řízení velkostatku natolik, že studium ve Vídni nedokončil.⁴⁰

13. prosince 1935 byl jmenován konzervátorem historických památek pro moravskokrumlovský politický okres. Na seznamech konzervátorů byl díky své profesi velkostatkáře určitou raritou, protože tuto funkci většinou zastávali např. středoškolští

³⁷ MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, s. 122

³⁸ MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1775, kart. 34, Korespondence Marie Alžběty Salm- Reifferscheidt, 24. 10. 1926

³⁹ TOMÁŠEK, Petr. Sběratel, umělecký historik a šlechtic Christian ze Salm-Reifferscheidtu. In *Orbis artium: K jubileu Lubomíra Slavíčka*. Masarykova univerzita. Brno 2009, ISBN: 978-80-210-4972-7, s. 742

⁴⁰ Tamtéž, s. 742-743

profesoři, úředníci nebo kněží. Kristián publikoval několik článků o umění a udržoval kontakty s kolegy s oboru. Nejrozsáhlejší je korespondence s přítelem, kritikem, spisovatelem a publicistou Františkem Kovárnou, který mu posílal zprávy z pražského uměleckohistorického prostředí.⁴¹

Sběratelství zaměřoval na volné umění, sochařství a malířství. Velkou zálibu měl hlavně v barokním malířství a sochařství se zaměřením na středoevropské prostředí. Nejvíce nabídek na zakoupení děl přicházelo ve 30. letech 20. století, kdy došlo ke stabilizaci hospodářské situace velkostatku. Je to i doba, která přinášela hrozbu nacionálního socialismu a válečný konflikt. Díky tomu se dal do pohybu i trh s uměním. Starohrabě Kristián neměl ve sbírce drahé obrazy nebo sochy, protože mu to nedovolila jeho finanční situace.⁴²

Historické události osudově zasáhly do života starohraběte, tak do jeho sbírkové činnosti. Kristián se hlásil k německé národnosti a v roce 1944 v rámci nové mobilizace německých sil byl odveden k armádě. Díky dobrým jazykovým znalostem působil jako tlumočnick ve Francii a v roce 1945 skočil svou válečnou činnost v americkém zajetí. Po válce se do Budkova už nikdy nevrátil, protože v roce 1945 na základě Benešových dekretů⁴³ mu byl zdejší majetek zkonfiskován. V roce 1946 se uchýlil ke svému strýci z matčiny strany, princovi Maxi Fürstenberkovi, který mu nabídl místo vedoucího knížecích uměleckých sbírek v Donausingen. Na univerzitě ve Freiburgu dokončil v letech 1947- 1950 studia dějin umění.⁴⁴

Starohrabě Kristián Emil Salm-Reifferscheidt náhle zemřel 25. dubna 1973 na zámku Dyck v Neussu u svých známých na srdeční infarkt.⁴⁵

1.5. Marie Alžběta Salm- Reifferscheidtová

Marie Alžběta se narodila 1. března 1908 ve Vídni. Byla velmi bystré děvče, které si psalo deníky. Psala si deníky, aby si uchovala vzpomínku na mnoho příběhů a lidí, které znala. Ráda četla knihy, studovala, psala povídky a básně. Sama se považovala za člověka bez talentu, pouze její psaní považovala za správné a dobré pro svůj rozvoj. Jako „německá Čechoslovačka“ ráda nahlížela do politiky, protože hodně prozrazovala nespravedlnost doby.

⁴¹ TOMÁŠEK, Petr. Sběratel, umělecký historik a šlechtic Christian ze Salm-Reifferscheidtu. In *Orbis artium: K jubileu Lubomíra Slavíčka*. Masarykova univerzita. Brno 2009, ISBN: 978-80-210-4972-7, s. 743

⁴² Tamtéž, s. 747

⁴³ Benešovy dekrety- souhrnný název pro dekrety, podepsané prezidentem Československé republiky Edvardem Benešem, přijímané československou vládou v exilu a v prvních měsících po návratu do Československa.

⁴⁴ TOMÁŠEK, Petr. Sběratel, umělecký historik a šlechtic Christian ze Salm-Reifferscheidtu. In *Orbis artium: K jubileu Lubomíra Slavíčka*. Masarykova univerzita. Brno 2009, ISBN: 978-80-210-4972-7, s. 748-749

⁴⁵ Tamtéž, s. 750

Alžběta byla střední postavy a svůj vzhled popsala takto: „ *Vlasy a oči tmavé, pleť rovněž. Postava ani hezká, ani ošklivá, nohy spíše hezké, ruce zase ošklivé. Nos nehezký, celkem tlustý, ústa dobře tvarovaná, zuby bílé a nepravidelně sestavené. Do detailů jsem šeredná, přesto vím, že mnozí lidé mě považují za velmi hezkou.*“⁴⁶ O svém vzhledu dále pokračuje: „*Můj zevnějšek se stává místo hezcím stále ošklivějším a co je na tom nejpodivnější, nic si z toho nedělám. Dříve, když jsem byla opravdu hezká, strašně hezká, myslela jsem si pravý opak.*“⁴⁷

Ráda se učila anglický jazyk, malovala, zpívala a hrála na klavír. Hraní na klavír v zoufalství nechala a raději se věnovala psaní, které jí nejvíce naplňovalo. Nepovažovala se za hloupou, jen jí chyběl, jak sama říkala, talent. „*Nejsem hloupá, ale považuji se spíše za dobrý průměr.*“⁴⁸

Velmi milovala svou rodinu, na kterou byla pyšná. Pro svého bratra složila povídku, která byla doprovodem ke Kristiánově hře na klavír. Povídku pojmenovala Etuda Majer č. 24: „*Po třípytících se vlnách pluje lehký člun. Jako lekníny na rybníku vypadají děvčata, která se v něm také pohupují a přitom se smějí a žertují. Světlé šaty, zlaté vlasy, radostné hlasy, ach jak milý je ten obraz. A zlaté ryby k nim připlouvají a očekávají trpělivé své každodenní drobky z chleba. Nedaleko, kde se rybník úží v potůček, smáčí vrba své větve v jeho vlnách. Ptáci zpívají, včely bzučí a motýli poletují a pijí z pestrých květin. Tráva se sklání pod laskavou rukou vánku. Krajina klidně dýchá radostným životem. Potok se rozšiřuje a sílí. Zelená a zlatá pole obklopují jeho břeh. Jeho vlny narážejí pomalým pohybem na těžké mlýnské kolo. Mladá voda se musí člověku podříditi. Nesmí už si celé dny hrát s květinami nebo s jasným perlivým chechotem postříbřit oblázky na jeho dně. Musí směřovat kupředu k cíli, k moři. Z potoku se stane řeka, z ní veletok. Voda nese tíhu, necítí chuť hrát si, chichotat se a žertovat. Unaveně a pomalu teče krátkými cestami, na kterých nemusí pracovat. Stříbrné vlny, děti vody, se nyní více mihotají přes velkou plochu; i ony se odnaučily smíchu, zapomněly dětství. A tak to jde dál; mezi prací a odpočinkem plyne čas. Veletok hodně viděl a hodně učinil. Blíží se cíli. Ale o co ve svém mládí tak horlivě usiloval, o klid na mořském dně, toho se teď téměř obává a pluje svému konci vstříc. Kdyby mohl, zůstal by stát. Ale nezadržitelně ho čas žene kupředu. Nyní je moře docela blízko. V posledním okamžiku zachvátí proud stará touha po mořském dnu, všechny dny dětství se vrátí zpět. Hraje si zase s květinami a tiše,*

⁴⁶ MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Redifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, s. 1- 2

⁴⁷ MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, s. 2

⁴⁸ MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Redifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, s. 48

*unaveně, jako v blaženém usínání se chichotají vlny a třpytí voda. Ptáci opět zpívají na břehu. Ne s naléhavým spěchem mládí, ale přece úplně směle a radostně klesá veletok do hlubokého, hlubokého moře.*⁴⁹

Dětství prožila na zámku v Budkově. Svůj den trávila psaním, učením a procházkami v parku. Večer přicházely návštěvy do salónu nebo jezdila do tanečních klubů. Běžný den Alžběty vypadal následovně: „*Dopoledne se učím, od 12 hodin do půl se češu a chystám dolů k jídlu, poté se jdu, spíše běžím, do 4 nebo půl 5 projít. Od půl 5 do 7 hodin se zase učím, pak se opět převlékám a češu. Prostě den za dnem se učím, jím, chodím na procházky a spím. Mám potěšující vyhlídky, že to tak půjde věčně.*“⁵⁰

V roce 1928 se provdala za vůdce rakouského Heimwehru⁵¹, knížete Ernesta Rüdiger Starhemberga.⁵² O svém zasnoubení psala svému bratrovi Kristiánovi v dopise. „*Dnes jsem měla kartu v poště. Četla jsem to, dívala jsem se na ni. Čtyřikrát jsem se podívala na adresu a není pochyb. Přání bylo od Clarice Rothschild k mému zasnoubení.*“⁵³ Se svým manželem žila na statcích ve Waxenbergu v Rakousku. Manželství zůstávalo dlouho bezdětné. Starhemberg⁵⁴ ale toužil po dětech, proto se v roce 1934 rozvedli. Po rozvodu žila Marie Alžběta u svého strýce Herbersteina ve Vídni. Během druhé světové války se přestěhovala zpět do Budkova. Odtud ale po obsazení města Rudou armádou odešla zpět do Rakouska, kde v roce 1984 v Gmundenu na Trausee zemřela bez potomků.

⁴⁹ MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Redifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, s. 92- 96

⁵⁰ MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Redifferscheidt Budkov, inv. č. 1909, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1922, s. 63-64

⁵¹ Heimwehr (domácí stráž) byla nacionalistická, polovojenská skupina působící v Rakousku v letech 1920 - 1936. Šlo o ozbrojené svazky dobrovolníků, zaměřené zejména proti revolučnímu dělnickému hnutí. Vznikl jako lokální protiváha k rakouským komunistům a slovanským nacionalistům. Heimwehr založil Ernest Rüdiger Starhemberg. V roce 1936 byl Heimwehr rozpuštěn a nahrazen milicí Frontmiliz.

⁵² Starhembergové- štýrský hraběcí a knížecí rod, jehož členové se vyznamenali v 17. a 18. století jako císařští vojévůdci, zvláště při obraně Vídně před Turky. Roku 1667 dostala větev rodu inkolát v českých zemích a koupili panství Vranov nad Dyjí, které bylo v majetku rodu do roku 1680.

⁵³ MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1775, kart. 34, Korespondence Marie Alžběty Salm- Reifferscheidt, 25. 4. 1928

⁵⁴ Ernest Rüdiger Starhemberg (1899- 1956) byl rakouský nacionalista a konzervativní politik před druhou světovou válkou. Matka Fanny hraběnka Larisch-Moennich a otec Ernst Rüdiger Starhemberg. V roce 1920 cestoval do Německa, kde získal kontakty s nastupujícím nacistickým hnutím. Byl obdivovatelem Benita Mussoliniho a jeho fašistické vlády. Usiloval o spojenectví Mussoliniho proti snahám nacistů o anšlus Rakouska. V roce 1938 emigroval do Švýcarska. Podruhé se oženil s vídeňskou herečkou Norou Gregorovou. V letech 1942- 1955 pobýval v Jižní Americe. V roce 1956 se vrátil do Vídně, kde téhož roku zemřel.

2. Sídla

Každý šlechtic měl několik venkovských sídel, kam jezdil za odpočinkem nebo na lov. Pouze jediné sídlo bylo pravým domovem, to sloužilo pro dlouhodobý pobyt. Z výhod letního sídla těžila ještě během 19. století výhradně šlechta. Pobyt na některém zámku byl přesně rozvržený: většinou koncem května šlechta opustila město, do kterého se vrátila až po skončení honební sezóny, zpravidla koncem listopadu. Rok urozených se dělil na dvě části: na společenskou sezonu, což je doba plesů, divadel, koncertů a na sezonu letního a podzimního pobytu. V přírodě hledali klid a odpočinek od každodenního shonu. Šlechtic si své sídlo utvářel podle svých představ.⁵⁵

2.1. Budkov

Ves Budkov leží na potoce Bihanice severovýchodně od Jemnice. Na místě zámku stála tvrz s dvorem na předhradí, chráněná příkopy a rybníkem. Jako první známý majitel se uvádí Jan z Budkova, který vlastnil panství od roku 1353. Šlo o rozsáhlý objekt, někdy označován jako hrad, který byl koncem 14. století v majetku markraběte Jošta.⁵⁶ V roce 1360 prodal tvrz a ves Budkov s vesnicemi Jeníkovi st. a Jeníkovi ml. bratrům z Mezimostí.

Za husitských válek hrad zpustl, ale v 16. století byl obnoven a přestavěn na renesanční zámek. Jeho budovy obklopile zhruba obdélné nádvoří s patrovými arkádami na toskánských sloupech. V roce 1542 koupil statek Bohuš Hrubčický z Čechtína. Jeho dědici se stali synové Jan, Adam a Trystan Hrubčítí z Čechtína. Ti v roce 1544 přikoupili pustý dvůr v Martinicích.

V majetku rodu Berchtoldů se Budkov nacházel až do roku 1776, kdy statek zdědil Leopold Krakovský, hrabě Kolovrat. Konečná podoba zámku pochází ze 17. a 18. století, kdy byl zámek upraven. Tyto změny se projeví především na fasádách a v interiérech.

Z nejstarších stavebních fází se dochovala hmota gotického paláce bývalé tvrze, vystupující jako rizalit z jižního křídla, masivní čtyřpatrová vstupní věž, několik pozdně gotických a renesančních portálů. Zámek je obklopen přírodně krajinářským parkem o rozloze

⁵⁵ LENDEROVÁ, Milena. JIRÁNEK, Tomáš. MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*. 1. vydání. Karolinum. Praha 2011, ISBN: 978-80-246-1683-4, s. 275

⁵⁶ Jošt Moravský, Jošt Lucemburský (1351-1411) byl moravský markrabě z dynastie Lucemburků, braniborský kurfiřt, římský král, prvorozený syn markraběte Jana Jindřicha. Jošt byl schopným a obratným politikem, který ctižádostivě toužil po velké moci i majetku a neváhal v zájmu svých cílů měnit strany a názory. Spolu se svými bratry zasahoval do záležitostí českého království.

3,3 ha, který byl založen v 1. čtvrtině 19. století.⁵⁷

V roce 1853 byl Budkov prodán za 400 000 zlatých a 800 dukátů Karlovi knížeti z Lichtenštejna, za něhož se stal fideikomisem pro moravskokrumlovskou sekundogenituru knížat z Lichtenštejna. Po smrti Rudolfa knížete z Lichtenštejna zdědil velkostatek Budkov starohrabě Hugo Karel Salm-Reifferscheidt.

Rodina Salm-Reifferscheidtů považovala Budkov za svůj domov. Zde trvale pobývala a vítala návštěvy. Marie Alžběta si zámek velice oblíbila: „*Krásný zámek, ve kterém jsem ráda. Jsou v něm krásné hodiny, jelení hlavy z honu s leštěnými parohy. Dále je na zámku lampa, kterou jsem snad nikdy neviděla hořet.*“⁵⁸

Zámek byl obklopen parkem plný zeleně. Marie Alžběta v něm ráda odpočívala. Chodila sem na procházky a hledala zde inspiraci pro psaní básní a povídek. Měla ráda vůni stromů a zpěv ptactva. Do svého deníku si napsala: „*Venku je tak krásně. Kaštiny kvetou a také i ovocné stromy. Sýčkové houkají a ptáci zpívají.*“⁵⁹ Často seděla na lavičce pod lípou, pozorovala přírodu a přitom psala svůj deník nebo se učila. Tuto lípu si velice zamilovala. „*V našem parku stojí lípa. Blesk jí v mládí rozštípl z vrchu dolů, proto se zdá, že se od té doby již nikdy nezotavila. Moudrý zahradník položil mocné železné kruhy kolem jejího kmene a jimi držena konečně srostla. Ale jak roky plynuly, přišel okamžik, ve kterém se jí kovový obvaz stal pouty, které stromu bránily v růstu. Jednoho dne ležely obruče na zemi, strom byl volný.*“⁶⁰ K přírodě přirovnávala vlastní problémy a pocity. Ve svých básních ráda mluvila o poutech, i když ona byla volná, ale necítila se tak. Uvnitř cítila, že není volná, proto utíkala do přírody a vše psala do svých básní.

Na vzhledu zámku Budkov se podepsal starohrabě Kristián Emil Salm-Reifferscheidt, který zde shromáždil pozoruhodnou uměleckou sbírku. Základem se stalo středověké výtvarné umění, o které měl největší zájem. Ve 30. letech 20. století získal plátno barokního malíře Franze Sigrista s námětem sv. Blažeje se skupinou prosebníků. Ve sbírce se nacházely i významné gotické sochy, např. Kristus Vítězný ze Slavíkovíc. Sbírka působí neuzavřeně a nesystematicky, protože sbírková činnost Kristiána byla přerušena druhou světovou válkou.⁶¹

⁵⁷ DAVID, Petr. SOUKUP, Vladimír. 888 hradů, zámků, tvrzí České republiky. 1. vydání. Kartografie Praha. Praha 2002, ISBN: 80-7011-709-5. s. 31

⁵⁸ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidtů Budkov, inv. č. 1903, kart. č. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 13. 1. 1922

⁵⁹ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1905, kart. č. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1924, 13. 12. 1924

⁶⁰ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidtů Budkov, inv. č. 1903, kart. č. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, s. 64

⁶¹ TOMÁŠEK, Petr. Sběratel, umělecký historik a šlechtic Christian ze Salm-Reifferscheidtu. In *Orbis artium: K jubileu Lubomíra Slavíčka*. Masarykova univerzita. Brno 2009, ISBN: 978-80-210-4972-7, s. 742

Budkovská sbírka zůstala ve stínu sběratelské činnosti majorátní rájecké větve rodu. Může to být způsobeno i tím, že na rozdíl od rájecké zámecké obrazárny byla budkovská sbírka po roce 1945 rozptýlena a dnes jsou dochovány pouze její části, které se nacházejí v různých fondech a na několika místech.⁶²

Na přelomu 30. a 40. let vzbuzovala budkovská sbírka pozornost, jak ukazuje např. zpráva z roku 1940, která byla publikována v jednom brněnském týdeníku. V ní se vypráví: „*Kromě spanilé krásy svého nádvoří se však budkovský zámeček může pochlubit ještě něčím, co nemá žádný jiný zámek na Moravě. V zámku je totiž vzácná sbírka původních gotických soch a sošek Krista, Panny Marie a světců. Tyto cenné památky shromáždil nynější majitel zámku starohrabě Salm, který je ctitelem starého umění.*“⁶³ Podle této zprávy sbírka na zámku tvořila asi jistý celek, který byl přístupný veřejnosti.

Na zámku se konaly slavnosti, které porušovaly pravidla všedního dne. Šlo o hony, taneční, baletní nebo maškarní zábavy. Každý týden v určitou hodinu se konaly schůzky v salonu, kde se probíraly politické nebo kulturní události. Sešlo se několik významných osobností, které mezi sebou vedli diskuze. Tyto diskuze mohly být spojené s večeří nebo taneční zábavou. I v Budkově měli salon, přicházeli k nim lidé na večeří a potom řešili situaci ve světě a v Československu.

Největší tragédie jaká postihla Budkov, byla pozemková reforma. Salm-Reifferscheidové přišli o jednu třetinu pozemků. Zhoršila se jejich finanční situace, která je nutila přemýšlet o prodeji zámku v Budkově. Hospodářská situace nebyla vůbec příznivá, byla špatná úroda obilí a rodině docházely finanční prostředky. Proto Alžběta Fürstenbergová cestovala do Prahy, aby řešila problémy spojené s vyvlastněním a s prodejem Budkova. Po návratu Alžběty z Prahy, Marie Alžběta do deníku zaznamenala: „*Matka přinesla pro pole a les ty nejpříznivější zprávy. Neslyšela jsem mnoho, protože jsem se učila, ale každopádně nemusí být na dlouhou dobu o prodeji ani řeč.*“⁶⁴ Návštěva v Praze vyřešila špatnou situaci pouze na chvíli. Situace se zhoršila a do Prahy opět musel cestovat Hugo Karel Salm-Reifferscheidt. „*Otec se v noci vrátí z Prahy. Zprávy, které přinese rozhodnou o půlce mého*

⁶² Část zařízení zámku se nachází ve fondech Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Brně, část uměleckých předmětů byl převedena kolem roku 1950 do sbírek obrazárny Moravského zemského muzea v Brně a budkovská knihovna byla dle dobových zpráv převzata Zemskou a univerzitní knihovnou v Brně. In: TOMÁŠEK, Petr. Sběratel, umělecký historik a šlechtic Christian ze Salm-Reifferscheidtu. In *Orbis artium: K jubileu Lubomíra Slavíčka*. Masarykova univerzita. Brno 2009, ISBN: 978-80-210-4972-7, s. 751

⁶³ TOMÁŠEK, Petr. Sběratel, umělecký historik a šlechtic Christian ze Salm-Reifferscheidtu. In *Orbis artium: K jubileu Lubomíra Slavíčka*. Masarykova univerzita. Brno 2009, ISBN: 978-80-210-4972-7, s. 748

⁶⁴ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidtů Budkov, inv. č. 1909, kart. č. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1922, s. 57- 58

života.⁶⁵

Salm-Reifferscheidtové nakonec finanční situaci zvládli a Budkov nemuseli prodat. Zámek jim zůstal až do roku 1945, kdy byl vyvlastněn, protože Kristián Emil, syn Huga Karla, během války narukoval do Wehrmachtu. V dnešní době je zámek nepřístupný, protože se v něm nachází dětský domov.

2.2. Crikvenica

Crikvenica patří mezi největší města na pobřeží Vinodolského pobřeží v Chorvatsku. Nachází se na pobřeží Jaderského moře, nedaleko Rijeky. Jméno města pochází ze slova Crkva, což je chorvatsky kostel. V 19. století se Crikvenica stala atraktivní pro turisty. V roce 1877 byl otevřen přístav a v roce 1888 pláž na koupání. První hotel, který byl v Crikvenici otevřen, se jmenoval hotel Therapia. Současně s ním v roce 1895 zde otevřeli Ústav Hydroterapie. V roce 1906 se Crikvenica oficiálně stala lázněmi, které mají velmi příznivé klimatické podmínky.⁶⁶

Salm-Reifferscheidtové si lázně v Crikvenici oblíbili tak, že sem jezdili pravidelně. V Crikvenici milovali moře a krásně počasí. Marie Alžběta ráda pozorovala příliv a odliv, protože pro ni to byly zajímavé hrátky přírody. Chodila na molo, kde pozorovala moře a zdejší přírodu. Vždy se do lázní těšili, protože se potkávali se svými známými nebo zde poznávali nové lidi. Když byla v Budkově zima, vzpomínala na krásné počasí, teplý vánek a moře v Crikvenici.

Potkávali se zde s různými lidmi, hlavně s ruskými emigranty, se kterými se scházeli a Alžběta Fürstenbergová jim ráda pomáhala. Jednou viděli, jak připluly lodě s ruskými emigranty. Byl to strašný pohled na lidi, kteří jsou bez domova, a léčebná komise se jim snažila najít nějaké ubytování. V lodích se nacházelo mnoho významných lidí, kteří se nějak zapojili do dění v Rusku. Marie Alžběta si zapsala, že šlo např. o generála kozáků nebo důstojníka z Krymské války⁶⁷, který byl starý a nemocný. Marie s Kristiánem viděli, jak lodě připluly, a do deníku si tuto událost zaznamenala: „*Stála jsem s Kristiánem a s rodiči blízko*

⁶⁵ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidtů Budkov, inv. č. 1903, kart. č. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, s. 62

⁶⁶ Crikvenica. Online. Publikováno v březnu 2009. 2012-01-30. <http://En.wikipedia.org/>

⁶⁷ Marie Alžběta si do svého deníku v roce 1922 zapsala, že viděla, jak do Crikvenice připlul důstojník z Krymské války. Lze ale pochybovat, že by mohlo jít o důstojníka z Krymské války, která probíhala v letech 1853-1856.

*mola, odkud jsme přihlízející mohli vidět, aniž bychom byli nápadní. Byl to otřesný průvod.*⁶⁸ Mnoho lidí jí zůstalo v paměti, ale největší soucit měla s jednou dívkou: „*Když se molo vyprázdnilo, opozdila se jen jediná dívka. V bídných šatech, podepřená berlami, se smrtelně bledá opřela s polozavřenýma očima o zed'. Kdyby zůstala v Rusku, nebyl by jí dopřán žádný lehký úděl.*“⁶⁹ Tuto dívku pojmenovali jako „*berlovou dámu*“, se kterou se později setkávali. Jejich osud byl těžký, který zasáhl skoro všechny. Marie Alžběta byla ještě dítě, když poprvé pocítila a spatřila lidskou tragédii a bídu.

2.3. Rájec nad Svitavou

Rájec nad Svitavou bylo sídlo první větve rodu Salm-Reifferscheidt. Hugo Karel rád navštěvoval Rájec nad Svitavou, protože miloval lov. Scházely se zde obě větve rodu, aby spolu večeřely nebo diskutovaly v salónu. Příbuzní z rájecké větve Salm-Reifferscheidtů také navštěvovali salón v Budkově.

Obec Rájec byla od 13. století sídlem pánů z Rájce, sedících na zdejší tvrzi. V roce 1464 získali zdejší panství Drnovští z Drnovic, kteří tvrz obnovili a Bernard z Drnovic ji kolem roku 1570 přestavěl na renesanční zámek s hospodářským předhradím. V roce 1763 zámek vyhořel a noví majitelé Salmové použili jeho zdi na výstavbu nové honosné rezidence. Ta se stavěla v letech 1763- 1769. Interiéry bohatě vyzdobil prostějovský malíř F. A. Šebesta-Sebastini, jehož výzdoba se nedochovala.⁷⁰

Jedná se o trojkřídlý rokokový zámek postavený ve svahu nad městem na podkovovitém půdorysu, který je otevřený do dvora. Stavitelé se inspirovali francouzskou architekturou doby Ludvíka XVI. Dvůr uzavírají po obou stranách dvojice pavilonů, nižšími křídly propojené s hlavní budovou. Geometricky komponované nádvoří s kašnou uzavírá zeď se vstupní bránou. Při zámku byla založena francouzská zahrada, v 19. století rozšířena a upravená na krajinařský park s rybníkem a vodopádem po skále.⁷¹

Uvnitř zámku se nachází vzácná obrazárna s rozsáhlou galerií Salmů a Roggendorfů. Dále se zde nachází železné krby vyrobené v blanenských železárnách, sbírky nábytku,

⁶⁸ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidtů Budkov, inv. č. 1903, kart. č. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, s. 63

⁶⁹ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidtů Budkov, inv. č. 1903, kart. č. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, s. 64

⁷⁰ DAVID, Petr. SOUKUP, Vladimír. *888 hradů, zámků, tvrzí České republiky*. 1. vydání. Praha 2002.

Kartografie Praha, ISBN: 80-7011-709-5, s. 242

⁷¹ Tamtéž. 243

porcelánu, keramiky a knihovna s více než 40 000 svazky.⁷²

Za existence Habsburské monarchie zámek v Rájci sloužil rodu jako letní sídlo. Pobývali na něm během letních měsíců nebo později hlavně na podzim za lovecké sezóny. V době Rakouska- Uherska pobývali na svém panství ve Vídni. Po zániku vídeňského habsburského dvora se Salmové do Rájce přestěhovali natrvalo. Rájec navštěvovalo mnoho významných osobností, např. rakouský prozaik a dramatik Ferdinand von Saar nebo obrozenecký vědec Josef Dobrovský.⁷³

V roce 1945 byl zámek s dalším majetkem zkonfiskován na základě tzv. Benešových dekretů a přešel do vlastnictví státu. V roce 1989 příslušníci rodiny Salmů vznesli restituční nároky na zámek, které ale dodnes nebyly jednoznačně vyřešeny.⁷⁴

⁷² Tamtéž, s. 243

⁷³ Zámek Rájec nad Svitavou. Online. Publikováno 21. 10. 2011. 2012-01-30. cs.wikipedia.org

⁷⁴ Zámek Rájec nad Svitavou. Online. Publikováno 21. 10. 2011. 2012-02-13. cs. wikipedia. org

3. Šlechta v 19. a 20. století

František Josef I. po nástupu na trůn nastolil tzv. neoabsolutismus. Aristokracie v panovníkovi viděla hlavního obhájce svých privilegií. V roce 1848 došlo k oslabení postavení panovníka a zlomení moci rodové aristokracie. Během 19. století docházelo k nobilitacím. Nová šlechta získávala stále větší vliv na chod monarchie, ale nešlo o žádné prestižní postavení. František Josef I. přísně trval na nepřekročitelnosti společenských bariér. „Stará“ šlechta odmítala změny, které přicházely v 19. století.⁷⁵

Šlechta v Rakousko- Uhersku byla přísně hierarchizovaná a to podle tří hledisek: urozenosti, titulů a majetku. Přihlíželo se hlavně ke stáří rodu a dobrému původu, který byl nepsaným, po generace zachovaným zákonem, zajišťujícím „čistotu“ modré krve, dále se přihlíželo k ekonomickému postavení jedince a k vymezení jeho místa ve společnosti. V roce 1867, po uzákonění dualismu, si vytvářelo tzv. rakouské šlechtické právo. Tento vývoj postupně vedl ke vzniku jednotné šlechty. Vídeňským úřadům, se podařilo na celém území prosadit jednotný šlechtický model vycházející z říšských vzorů.

Na nejvyšším stupni stála aristokracie, která musela mít minimálně šestnáct narozených předků v šlechtickém stavu. Aristokracie byla poměrně úzká, sociálně prominentní část šlechtické společnosti. Právě těmto jedincům byly vyhrazeny nejvyšší dvorské hodnosti, oni zastávali vyšší dědičné zemské úřady a díky svému starobylému původu byla nedotčenou vrstvou, která byla oddaná císařskému dvoru. Mezi aristokraty nacházíme hlavně členy knížecích nebo hraběcích rodin, které musí mít kořeny sahající až do středověku. Aristokracie byla uzavřená skupina, která tvořila tzv. první společnost, do které se dalo jen stěží proniknout. Dále se šlechta dělila na „panující“ a „služebnou“. Panující se říkalo vysoká šlechta. Ta měla knížecí nebo hraběcí titul.⁷⁶

Zbytek rakouské šlechty tvořil tzv. druhou společnost, která na rozdíl od aristokracie nebyla ohraničena shora ani zdola. Její vyšší vrstva byla poměrně úzká a stála na hranici mezi první a druhou společností. Většinou šlo o potomky starých rodů nebo o příslušníky nobilitovaných rodů ještě před vznikem Rakouského císařství.⁷⁷

Nižší vrstva druhé společnosti byla výrazně početná a heterogenní. Podle Jana Županiče lze tuto vrstvu pojmenovat jako nobilita, protože se pod tímto označením skrývají zástupci velmi odlišných sociálních skupin. Jejich původ byl různý, ale jeden rys měli společný: šlo o „pracující“ šlechtu, protože díky výkonu své práce měli určitý zdroj příjmů.

⁷⁵ ŽUPANIČ, Jan. *Nová šlechta rakouského císařství*. 1. vydání. Agentura Pankrác. Praha 2006, ISBN: 80-86781-08-9, s. 15

⁷⁶ Tamtéž, s. 16

⁷⁷ Tamtéž, s. 17

Do této skupiny patří zástupci starých, ale málo majetných či nemajetných rodů, tak nově nobilitovaní jedinci, kteří šlechtický titul získali díky zásluhám, které prokazovali při výkonu svých profesí nebo jako odměnu za zásluhy o panovníka, monarchii a obecní blaho.⁷⁸

Po nástupu Františka Josefa I. na trůn nastala změna. Začal ve velké míře udílet privilegované řády a tím otevřel řadě osob cestu k povýšení do rytířského nebo panského stavu. Žádná z podnikatelských rodin nedosáhla vyššího než baronského titulu. Ve druhé polovině 19. století většina podnikatelů, průmyslníků a velkoobchodníků získala titul rytíře nebo svobodného pána. Nejpočetnější část nobility tvořili důstojníci, kteří po třiceti nebo čtyřiceti letech služby získali prosté šlechtictví.⁷⁹

Nobilitace byla právem panovníka, kterou mohl ale propůjčovat. Od 17. století náleželo právo nobilitace také vikářům,⁸⁰ ale s jistým omezením. Udělení stavu říšských knížat zůstalo vyhrazeno panovníkovi. Nový panovník měl povinnost uznat všechna vikariátní povýšení. Hodnota těchto titulů byla velmi nízká a klesala, protože stále rostl počet nobilitací, které vikáři ve svém funkčním období realizovali. Většinou šlo o výhodný obchod mezi oběma stranami.⁸¹

Každý nobilitovaný šlechtic musel zaplatit určitou taxu. Tato částka měla být jako úhrada nákladů spojených s vydáním listiny. Postupně se ale proměnila ve vydatný zdroj příjmů vydavatele. V průběhu 19. století byla povinnost placení tax nobilitovaným odpouštěna a naprostá většina šlechtických titulů byla císařem udělena zdarma. Díky nízké taxě se otevřela cesta i pro méně bohaté. Podle Jana Županiče to ale neznamenalo, že se dalo šlechtictví jednoduše koupit. Hlavní byly zásluhy o stát a společnost. Konečné rozhodnutí bylo vždy na panovníkovi. Po povýšení získal šlechtic právo na označení stavu a přídomek „von“, který kladl mezi jméno a příjmení.⁸²

Šlechta, po staletí hlavní opora panovnické moci, se během let 1848- 1849 změnila z pozemkové vrchnosti v obyčejné majitele velkostatků a ztratila většinu svých práv v oblasti soudnictví a správy. Rolníci, kteří byli jejich poddanými, se stali plnoprávními státními příslušníky a platila pro ně, stejně jako pro všechny ostatní, rovnost před zákonem. Šlechta tím ztratila funkce, které pro ni měly zásadní význam. Po polovině 19. století šlechtě zůstaly

⁷⁸ ŽUPANIČ, Jan. *Nová šlechta rakouského císařství*. 1. vydání. Agentura Pankrác. Praha 2006, ISBN: 80-86781-08-9, s. 18

⁷⁹ Tamtéž, s. 18

⁸⁰ Říšští vikáři- vykonávali svůj úřad v době, kdy císař (nebo král) zemřel a jeho nástupce nebyl ještě zvolen nebo se musel na delší dobu vzdát říše, když byl panovník nezletilý nebo pro nemoc nezpůsobilý vlády.

⁸¹ ŽUPANIČ, Jan. *Nová šlechta rakouského císařství*. 1. vydání. Agentura Pankrác. Praha 2006, ISBN: 80-86781-08-9, s. 40

⁸² Tamtéž, s. 188

jen tyto výsady: právo užívat šlechtické tituly a šlechtické predikáty v předepsané formě, právo užívat erb, právo na jisté důchody, stipendia a místa v katedrálních kapitulách, vzdělávacích institutech a na příjmy za nadací, právo na důstojenství a čestné úřady, které se vázaly na předložení osvědčení původu. Šlechtický stav byl předpokladem k zřízení fideikomisu.⁸³

V Rakouském císařství nikdy nedošlo ke zrušení šlechtictví i přesto, že část veřejnosti a politických představitelů o to s větší či menší intenzitou usilovala. Tento odmítavý postoj souvisel s posilováním liberálních nebo demokratických myšlenek tehdejší společnosti. Ke zrušení šlechtických titulů postupně docházelo v nástupnických státech, které vznikly po rozpadu Rakousko-Uherska.⁸⁴

3.1. Šlechta v éře první republiky

V Rakousko-Uhersku aristokracie zastávala nejvyšší státní místa. Šlechtě byla věnována systematická pozornost i na nejvyšších místech průmyslového a bankovního podnikání. Proniknout „občanským“ politikům na místa předsedů vlád, ale i ministrů, zemských místodržitelů nebo i jejich zástupců, bylo většinou nemožné.⁸⁵

Po rozpadu Rakousko-Uherska, jako první zúčtovalo se šlechtou Československo. 28. října 1918 Národní výbor v Praze vyhlásil samostatný československý stát s republikánskou formou. Návrh zákona o zrušení šlechtictví, titulů a řádů byl projednáván na sedmé schůzi Národního shromáždění 3. prosince 1918. Všichni se na jednání shodli, že zákon je oprávněný, proto 10. prosince 1918 vstoupil v platnost, jako zákon č. 61 Sbírký zákonů a nařízení. Šlechticům tak bylo zakázáno užívat své rodné jméno s přídomkem nebo dodatkem vyznačující šlechtictví.⁸⁶

Aristokratické tituly nesměly být v oficiálních dokumentech užívány. Do státních služeb včetně diplomatických byli aristokraté přijímáni jen zřídka. Zrušení titulů pro příslušníky české nobility bylo citlivé, ale dokázali se s tím vyrovnat, protože sám právní akt nemohl odbourat pocit výjimečnosti, daný vědomím starobylosti rodu. Ten byl posílen zájmem o genealogii a rodovou historií. Stejně tak zůstala rodová paměť pevně zakotvena

⁸³ ŽUPANIČ, Jan. *Nová šlechta rakouského císařství*. 1. vydání. Agentura Pankrác. Praha 2006, ISBN: 80-86781-08-9, s. 227

⁸⁴ Tamtéž, s. 232

⁸⁵ KÁRNÍK Zdeněk- *České země v éře první republiky (1918-1938) Díl první Vznik, budování a zlatá léta republiky*, druhé vydání, nakladatelství Libri, Praha 2003, ISBN: 80-7277-195-7, s. 489

⁸⁶ ŽUPANIČ, Jan. *Nová šlechta rakouského císařství*. 1. vydání. Agentura Pankrác. Praha 2006, ISBN: 80-86781-08-9, s. 380

v interiérech aristokratických sídel.⁸⁷ Řečeno slovy poslance Františka Weyra: „*Pokud tomuto obyvatelstvu bude nějaké šlechtictví, titul hraběcí nebo knížecí atd. imponovati více než obyčejný občan, potud, pánové, ani trestní sankce nám nepomůže.*“⁸⁸

S novelami zákona v roce 1920 vznikly i sankce za porušení zákazu užívat šlechtický titul. Vězením od 24 hodin do 14 dnů nebo peněžitým trestem od 50 do 1500 Kč mohl být potrestán ten, kdo: „*Úmyslně a veřejně užívá šlechtických titulů, erbů, řádů, vyznamenání, jež byly zákonem zrušeny, nebo kdo takovým způsobem hledí naznačiti své bývalé šlechtictví, kdo si osobuje čestný odznak nebo vyznamenání, nejsou k tomu oprávněni, kdo v tisku někomu dává zákonem zrušený titul šlechtický.*“⁸⁹

Stará šlechta byla v moderních českých dějinách vrstvou málo početnou, ale byla pevně spjatá příbuzenskými vazbami. Při různých společenských příležitostech se spolu setkávaly politicky rozdílné osobnosti, např. Zdenko Radslav Kinský z chlumecké větve rodu, který byl česky smýšlejícím šlechticem a jeho českokamenický příbuzný Oldřich Kinský, který patřil k aktivním podporovatelům sudetoněmeckého hnutí. Stejně tak si „ideolog“ českého šlechtického konzervatismu Karel VI. ze Schwarzenbergu vzal manželku Antonii Fürstenbergovou, dceru přesvědčeného Rakušana, jenž se nikdy nesmířil s existencí samostatného Československa.⁹⁰

Po vzniku Československa se šlechta bránila přizpůsobování se kultuře středních vrstev, odmítala přijmout jazykově vymezený nacionalismus a nechtěla se přiklonit k měšťanskému liberalismu a k demokratismu. Vždy měla velmi významné postavení ve společnosti. Tuto „jinakost“ si šlechta zachovala i v situaci, kdy přišla o svou politickou moc.

V této „odšlechtěné“ společnosti se někteří příslušníci šlechty snažili uchovat tradiční způsoby života a kulturní zvláštnosti. Došlo k oslabení dosud silných a neměnných pozic. Šlechta ztratila tituly, císaře nebo fideikomisy, které byly chráněny majetkovým vlastnictvím. Proto šlechta musela hledat nové ukotvení ve společnosti. Hledala si své místo v nových podmínkách. Byla vytvořena skupina Grussbacher Herren, jejímž cílem byla jakási reinkarnace středoevropské šlechty. Tato skupina usilovala o uchování šlechtických hodnot a o přesvědčení Evropy, že tyto hodnoty mohou být pro ni spásou. Byly organizovány praktické

⁸⁷ BEZECNÝ, Zdeněk. Česká šlechta v éře První republiky. In: KNOZ, Tomáš. DVOŘÁK, Jan. *Šlechta v proměnách věků*. 1. vydání. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy. Svazek edice Země a kultura ve střední Evropě. Brno 2011, ISBN: 987-80-86488-71-4, s. 228

⁸⁸ Tamtéž, s. 227

⁸⁹ § 6 zákona č. 243 z 10. 4. 1920

⁹⁰ BEZECNÝ, Zdeněk. Česká šlechta v éře První republiky. In: KNOZ, Tomáš. DVOŘÁK, Jan. *Šlechta v proměnách věků*. 1. vydání. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy. Svazek edice Země a kultura ve střední Evropě. Brno 2011, ISBN: 987-80-86488-71-4, s. 230

lekce o významu šlechty nebo o politickém a ideologickém smyslu šlechty.⁹¹

Aristokracie v moderní době byla společenskou vrstvou, pro kterou více než národ znamenal životní styl, kultivovanost a ušlechtilé zájmy. Jejich životní styl se v průběhu století nezměnil. I přes všechny problémy, které byly spojeny s pozemkovou reformou, lov zůstal hlavní šlechtickou vášní a bývalí aristokraté si dopřávali četné zážitky nejen v domácích revírech, ale i při výpravách do Afriky.⁹²

Salm- Reifferscheidtové často jezdili na lov a neodradilo je ani špatné počasí. „*Jestli se nezmění počasí, bude to s hony vypadat mizerně. Mlha je tak hustá, že z oken nelze vidět obrysy stromů*“⁹³ Lov byl nejoblíbenější zábavou všech šlechtických chlapců a mužů. Kristián Salm- Reifferscheidt měl rád lov po svém otci. Často spolu na lov chodili. Když byl Kristián na studijních cestách otec mu v dopise napsal: „*Konečně můžeme pořádat hon na slepice. Škoda, že tu nejsi, určitě by ti to šlo moc dobře.*“⁹⁴ Podle Marie Alžběty byl Kristián v lovu nejlepší, protože vždy přinesl nejvíce úlovků.

Další velké události pro šlechtu byly „mnichovské“ dny roku 1938 a následná nacistická okupace. V tomto období tlaku hitlerovského Německa na Československo dochází k zřetelnému profilování pozic představitelů šlechty, kteří žili na území historických hranic českého státu, a to jak v otázce jejího „národního“ sebepojetí, tak ideologické orientace.⁹⁵

Během hitlerovského tlaku na Československo se šlechta rozdělila na dvě skupiny: u první skupiny šlechticů přežíval velkoněmecký nacionalismus a ztotožňovali se s politickými cíly Henleinovy SdP⁹⁶, která nehledala řešení německé otázky v rámci Československa. Druhá skupina šlechticů byla loajální vůči Československu a chtěli zachovat historické hranice. Lze tedy politicky rozdělit šlechtu na českou a německou, protože se u nich projevila rozdílná stanoviska na sílící nacistickou agresi. Nešlo o etnické vymezení národnosti, ale o

⁹¹ JELÍNKOVÁ, Dita. „*Když širá, různorodá vlast přestala existovat...*“ Aneb osudy rodiny Clary-Aldrigen po rozpadu Rakouska- Uherska a její hledání nové cesty v postimperiálním světě. In *Theatrum Historiae* 6, Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická. Pardubice 2010, ISSN: 1802-2502, s. 159

⁹² BEZECNÝ, Zdeněk. Česká šlechta v éře První republiky. In: KNOZ, Tomáš. DVOŘÁK, Jan. *Šlechta v proměnách věků*. 1. vydání. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy. Svazek edice Země a kultura ve střední Evropě. Brno 2011, ISBN: 987-80-86488-71-4, s. 230

⁹³ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1909, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1922, s. 64

⁹⁴ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidtů Budkov, inv. č. 1727, kart.33, Korespondence Hugo Karla 20. 8. 1925

⁹⁵ HAZRDA, Zdeněk. Šlechta v době Mnichova 1938 a za druhé světové války. In: KNOZ, Tomáš. DVOŘÁK, Jan. *Šlechta v proměnách věků*. 1. vydání. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy. Svazek edice Země a kultura ve střední Evropě. Brno 2011, ISBN: 987-80-86488-71-4, s. 233

⁹⁶ Sudetoněmecká strana (Sudetendeutsche Partei)- neformálně označovaná jako henleinovci. Politická strana, která byla založena 1. října 1933 Konradem Henleinem. Henlein původně ve svých projevech zdůrazňoval odstup od německého národního socialismu a ujišťovala o loajalitě k Československému státu. Od listopadu 1937 se strana spojila s vedením NSDAP tak, aby došlo k oddělení Sudet od Československého státu a k integraci oblastí s převážně německým obyvatelstvem.

praktické přisvojení si jazyka v dané lokalitě, o pochopení kulturního života a o ztotožnění se s politickými zájmy.⁹⁷

Zástupci „české“ šlechty se postupně sblížovali s představiteli Československa. 17. září 1938 se na Pražský hrad dostavila dvanáctičlenná delegace tvořená zástupci starých rodů, kteří se považovali za české. Deklarovali svůj postoj k celistvosti státu a věrnosti zemi v nejvyšším stupni ohrožení.⁹⁸

K vyvrcholení postojů šlechty žijící na území historických hranic došlo krátce po vypuknutí druhé světové války. Navzdory tlaku, aby se přihlásila k německé národnosti, dala její část prostřednictvím dopisu Františka Schwarzenberga státnímu prezidentu Emilu Háchovi v září 1939 jasně najevo svůj příklon k českému národu a jeho jazyku. Společně s nimi se přidali i šlechtici, kteří se sice nepovažovali za Čechy, ale nesouhlasili s pronásledováním českých šlechticů.⁹⁹

„Německy“ smýšlející šlechta se neustále nemohla přenést přes válečnou porážku Rakouska- Uherska v první světové válce a s následným vznikem nástupnických států, který byl spojený se sociálním úpadkem starých elit a se stále rostoucím rozkladem tradičního šlechtického sociálního postavení. S rozpadem monarchie pocívala krizi německé identity a nechtěli být menšinou ve státě Čechů a Slováků. Všechny tyto důvody mohly vést „německou“ šlechtu k tomu, aby se hlásila k henleinovskému nacionalismu a posléze i k nacismu.¹⁰⁰

Krach Československa přisuzovali k nepřátelskému postoji československé vlády proti německému obyvatelstvu v zemi. Německy mluvící menšina neuznávala historické hranice Československa a chtěla připojení ke svým lidem. Tato šlechta měla na své straně zámožné a vlivné podnikatele, kteří jí pomáhali vytvářet tlak na představitele Československa. „Německá“ šlechta v nacismu našla to, co ztratila v roce 1918.¹⁰¹

Po konci druhé světové války a po porážce Německa byla znovuobnovena

⁹⁷ HAZRDA, Zdeněk. Šlechta v době Mnichova 1938 a za druhé světové války. In: KNOZ, Tomáš. DVOŘÁK, Jan. *Šlechta v proměnách věků*. 1. vydání. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy. Svazek edice Země a kultura ve střední Evropě. Brno 2011, ISBN: 987-80-86488-71-4, s. 235

⁹⁸ Na Pražském hradě byli přítomni Jan Adolf z Lobkovicz, Zdeněk Radslav Kinský, Zdeněk z Kolowrat, Rudolf Theobald Czernin, Leopold Sternberg, Weikhard Colloredo- Mansfeld, Karel Parish, František Jindřich Dobroznský, Hugo Strachwitz a Karel Belcredi. Text prohlášení sestavil Karel VI. Schwarzenberg a četl jej František Kinský. Převzato z: KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938)*. III. díl. O přežití a o život. 1. vydání. Libri. Praha 2003, ISBN: 80-7277-119-1, s. 582- 583

⁹⁹ HAZRDA, Zdeněk. Šlechta v době Mnichova 1938 a za druhé světové války. In: KNOZ, Tomáš. DVOŘÁK, Jan. *Šlechta v proměnách věků*. 1. vydání. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy. Svazek edice Země a kultura ve střední Evropě. Brno 2011, ISBN: 987-80-86488-71-4, s. 238

¹⁰⁰ JELÍNKOVÁ, Dita. „ *Když širá, různorodá vlast přestala existovat...* “ Aneb osudy rodiny Clary-Aldrigen po rozpadu Rakouska- Uherska a její hledání nové cesty v postimperiálním světě. In *Theatrum Historiae* 6, Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická. Pardubice 2010, ISSN: 1802-2502, s. 127

¹⁰¹ Tamtéž, s. 157-158

Československá republika. Prezidentem se opět stal Edvard Beneš, který zavedl tzv. Benešovy dekrety. Jde o souhrnné označení asi 100 dekretů, které byly vydané v roce 1945. V dekretech se pojednávalo o konfiskaci majetku deportovaných Němců a Maďarů, kterým bylo sebráno i československé občanství. Zasažly i mnoho „německých“ šlechticů, kteří byli po válce vyvlastněni a přišli o svůj majetek.

Poslední ránou pro šlechtu byl únorový převrat v roce 1948, který ji definitivně zbavil majetku. Mnoho šlechticů bylo vyhnáno do emigrace a ti, kteří zůstali, byli pronásledováni.¹⁰² Došlo ke znárodnění majetku, který násilně přebral stát proti vůli jeho vlastníků nebo bez jejich vědomí, a to bez náhrady nebo za symbolickou náhradu.¹⁰³

Tehdy opustilo Československo velké množství jednotlivců i celých rodů, zbavených svých rodových sídel a možnosti uplatnit ve společnosti své schopnosti. Ti, kteří zůstali, se jen výjimečně mohli usadit v některých hospodářských budovách svých hradů nebo zámků. Řada aristokratů byla odsouzena a uvězněna.¹⁰⁴ Šlechta byla ztotožněna s kolaboranty a daleko více je nazývali slovem vykořisťovatel. Šlechtic byl představován jako feudál- tyran, dělající ze sedláků otroky. Díky tomu se šlechta ocitla na společenském dně- jak ekonomicky, tak sociálně.¹⁰⁵

3.2. Pozemková reforma

Pozemková reforma je zásah státu do vlastnictví zemědělských pozemků s cílem rozdělit velké soukromé pozemkové vlastnictví. Lidé na venkově pochopili, že konečně ukojí svůj „hlad po půdě“! Všichni věděli, že šlechtický velkostatek je hlavně německý nebo prorakousky orientovaný, proto novému státu a národní revoluci nepřeje. Existoval zákon o obstavení velkostatků, který byl prvním zákonem Československé republiky usnesený v roce 1918, který zakazoval zcizení statků zapsaných v zemských deskách. Spěch s pozemkovou reformou nastal, protože se obávali, že se aristokracie bude snažit velkostatky rozprodávat příbuzným nebo i „nastrčeným“ osobám, aby se pozemkové reformě vyhnula nebo zmenšila

¹⁰² Více o šlechtě v komunistickém Československu viz: VOTÝPKA, Vladimír. *Paradoxy české šlechty*. 1. vydání. Nakladatelství Jaroslava Jiskrová- Máj. Praha 2005. ISBN: 80-86643-13-1 nebo VOTÝPKA, Vladimír. *Návraty české šlechty*. 1. vydání. Paseka. Praha a Litomyšl 2000, ISBN: 80-7185-327-5

¹⁰³ Více o únorovém převratu roku 1948 viz: VEBER, Václav. *Osudové únorové dny*. 1. vydání. Lidové noviny. Praha 2008, ISBN: 978-80-7106-941-6

¹⁰⁴ MAŠEK, Petr. *Modrá krev*. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích. 3. vydání. Mladá fronta. Praha 2003, ISBN: 80-204-1049-X, s. 7

¹⁰⁵ ŠVARŤÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila. Šlechta v Čechách a na Moravě ve druhé polovině 20 století- její obraz, její hodnoty a její paměť. In: KNOZ, Tomáš. DVORÁK, Jan. *Šlechta v proměnách věků*. 1. vydání. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy. Svazek edice Země a kultura ve střední Evropě. Brno 2011, ISBN: 987-80-86488-71-4, s. 256

její rozsah.¹⁰⁶

Pozemková reforma přinesla vládní krizi, kdy došlo k rozporům mezi agrárníky a sociálními demokraty. Šlo o Modráčkovu¹⁰⁷ pravici, která trvala na vyvlastnění velkostatků již od 100 či dokonce 50 ha výměry půdy na znárodnění a na tom, že bude poskytnuta hlavně družstvům. S tím nesouhlasil František Udržal, který přišel s návrhem zákona na zaopatření půdy „ drobnému lidu“. Neúspěšná jednání prohlubovala státní krizi a dokonce hrozila i demise vlády. Proto Revoluční národní shromáždění jmenovalo vyjednávací trojku, kterou tvořili agrárník Karel Viškovský, sociální demokrat Alfréd Meissner a národní demokrat Bohumil Němec, ta však neuspěla.¹⁰⁸

Byl ustaven parlamentní výbor pro pozemkovou reformu, ale k dohodám stejně nedocházelo, protože návrh na vyvlastnění se pohyboval od 100 hektarů až po 1000 hektarů podle národní demokracie a slovenského klubu. Jednání probíhala dál, protože Švehla trval na tom, že rozhodnutí musí být jednomyslné.¹⁰⁹

Nakonec byl přijat návrh Rudolfa Bechyně¹¹⁰, který určil hranice 150 ha zemědělské půdy nebo 250 ha veškeré půdy. V roce 1919 byl přijat Zákon o pozemkové reformě, zvaný záborový¹¹¹, který přinesl zahájení pozemkové reformy. V červnu 1919 byl zákonem ustanoven Státní pozemkový úřad, který řídil pozemkovou reformu. Podřízen přímo ministerské radě, jeho prezidenta a dva náměstky jmenoval prezident republiky. Prezidentem úřadu se stal Karel Viškovský.¹¹²

Po přijetí zákona docházelo k sociálnímu hnutí. Dělnictvo se bouřilo a stávkovalo. Nepřímým dokladem sociálního tlaku na provedení pozemkové reformy byly demonstrace a potyčky se četnictvem, které hlídalo rekvizici zásob obilí na selských hospodářstvích nebo ve mlýnech.¹¹³ Díky těmto bouřím musel Státní pozemkový úřad ustavit instituce, které by řešily dílčí problémy, vznikající při provádění pozemkové reformy. Bylo zřízeno jedenáct

¹⁰⁶ KÁRNÍK Zdeněk- *České země v éře první republiky (1918-1938)* Díl první Vznik, budování a zlatá léta republiky, druhé vydání, nakladatelství Libri, Praha 2003, ISBN: 80-7277-195-7, s. 455

¹⁰⁷ František Modráček- (1871-1960) byl československý politik, poslanec Národního shromáždění, publicista a novinář. Založil Socialistickou stranu československého pracujícího lidu.

¹⁰⁸ KÁRNÍK Zdeněk- *České země v éře první republiky (1918-1938)* Díl první Vznik, budování a zlatá léta republiky, druhé vydání, nakladatelství Libri, Praha 2003, ISBN: 80-7277-195-7, s. 455

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 456

¹¹⁰ Rudolf Bechyně- (1881-1948) byl český novinář a publicista, sociálnědemokratický politik a ministr. V letech 1918-1920 zasedal v Revolučním národním shromáždění. V roce 1920 získal poslanecké křeslo v Národním shromáždění.

¹¹¹ Záborový zákon-zákon č. 215/1919 Sb. Zákon o zabránění velkého majetku pozemkového

¹¹² Karel Viškovský (1868- 1932) byl československý politik, ministr a poslanec Národního shromáždění Československé republiky. Byl členem Agrární strany. Od roku 1919 do 1926 byl prezidentem Státního pozemkového úřadu. Byl politicky blízký Antonínu Švehlovi, se kterým sdílel koncepci agrární strany.

¹¹³ KÁRNÍK Zdeněk- *České země v éře první republiky (1918-1938)* Díl první Vznik, budování a zlatá léta republiky, druhé vydání, nakladatelství Libri, Praha 2003, ISBN: 80-7277-195-7, s. 462

obvodových úřadoven a rozhodčí komise, které řešily sporné problémy a definitivně stanovovaly rozsah zabrané půdy na jednotlivých latifundiích a velkostatech.¹¹⁴

Obce, stát a jiné veřejnoprávní instituce dostaly sice jen 30 669 ha zemědělské půdy. Nešlo často pouze o půdu pro zemědělské účely, ale i o stavební parcely apod. Příklad z oblasti veškeré půdy byl však obrovský- celkem 760 387 ha, především lesů. Díky tomu bylo založeno bohatství státních statků a státních lesů. Zlepšilo to rozpočty mnoha obcí a měst.¹¹⁵

V projevech všech politických stran se objevilo heslo o potřebě odčinit Bílou Horu, které vycházelo ze zmíněného stereotypu o „zrádné a cizácké šlechtě“. Mluvílo se a psalo o třístaleté porobě, která právě skončila. V reformě nešlo jenom o uspokojení sociálních potřeb českých rolníků, ale také o návrat „zcizené české půdy“ zpět z rukou německé šlechty do vlastnictví národa.¹¹⁶

Josef Pekař na toto reagoval v knize *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Proti argumentům zastánců pozemkové reformy postavil tezi o kulturním a politickém významu české šlechty pro udržení historické kontinuity. Dokládá to nejen jejím podílem na národním obrození a jejich kulturních aktivitách, ale i rolí šlechty jako nositelky státoprávní ideje, kterou osvědčila v politických bojích druhé poloviny devatenáctého století. Pekařovi imponovalo konzervativní myšlení aristokratů. Naznačoval tak možnost spolupráce bývalé šlechty a české politické pravice.¹¹⁷ Josef Pekař se také snažil očistit pobělohorskou šlechtu. Psal o ní, že sice po Bílé Hoře v Čechách dostali velká panství, ale snažili se počestřovat.¹¹⁸

Pokud jde o příslušnost bývalé šlechty, 73% z nich se hlásilo k německé národnosti a 27% k národnosti české. K české národnosti se například přihlásili orličtí Schwarzenbergové, chlumečtí a kostelečtí Kinští, Lobkowiczové všech větví.¹¹⁹ Byly „sešvagřeny“ s aristokracií mnoha jiných zemí. V těchto kruzích nebyla národnost chápána „po krvi“, ale podle jejich přesvědčení, přichylnosti a často i podle míst pobytu a země. Některé rody se považovaly za

¹¹⁴ KÁRNÍK Zdeněk- *České země v éře první republiky (1918-1938)* Díl první Vznik, budování a zlatá léta republiky, druhé vydání, nakladatelství Libri, Praha 2003, ISBN: 80-7277-195-7, s. 463

¹¹⁵ Tamtéž, s. 472

¹¹⁶ BEZECNÝ, Zdeněk. Česká šlechta v éře První republiky. In: KNOZ, Tomáš. DVOŘÁK, Jan. *Šlechta v proměnách věků*. 1. vydání. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy. Svazek edice Země a kultura ve střední Evropě. Brno 2011, ISBN: 987-80-86488-71-4, s. 228

¹¹⁷ PEKAŘ, Josef. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Vesmír, Praha 1923, dále zmínka viz: BEZECNÝ, Zdeněk. Česká šlechta v éře První republiky. In: KNOZ, Tomáš. DVOŘÁK, Jan. *Šlechta v proměnách věků*. 1. vydání. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy. Svazek edice Země a kultura ve střední Evropě. Brno 2011, ISBN: 987-80-86488-71-4, s. 228-229

¹¹⁸ KÁRNÍK Zdeněk- *České země v éře první republiky (1918-1938)* Díl první Vznik, budování a zlatá léta republiky, druhé vydání, nakladatelství Libri, Praha 2003, ISBN: 80-7277-195-7, s. 480

¹¹⁹ GLASHEIM, Eagle. *Noble Nationalist. The transformation of the Bohemian aristocracy*. London- Cambridge 2005, s. 96-97

českou šlechtu, protože se zde usadily.¹²⁰

Česky cítící aristokracie se snažila zasahovat a bojovat proti agrární reformě. Chtěla zabránit jejímu ostrému provádění. Byla to ona, kdo se v roce 1919 inicioval o založení Svazu velkostatkářů v Čechách. Jeho předsedou se stal Bedřich, kníže Schwarzenberg. Provádění pozemkové reformy bylo pro šlechtu nepřijatelné.¹²¹ Americký historik Eagle Glassheim ve své knize ukázal, že se šlechta s pozemkovou reformou vyrovnávala podle svých politických postojů.¹²² Část velkostatkářů zdůrazňovala svou loajalitu vůči národu a novému státu, část se pak hlásila k sudetoněmeckým myšlenkám. Tyto myšlenky pak vedly k definitivní nacionalizaci příslušníků šlechtických rodin ve smyslu jednoznačného přihlášení se k jedné z národností.

Svaz nebyl výlučně šlechtickou organizací, i když v něm měla šlechta jasnou převahu. Do svazu mohl vstoupit každý, kdo disponoval minimálně 100 hektary zemědělské či lesní půdy a byl zcela loajální republice. To bylo ale nepřijatelné pro německou šlechtu.¹²³

Německá šlechta si založila vlastní organizaci, která se jmenovala *Verbander deutschen grossgrundbesitzer in der Tschechoslovakei*. Řada německých šlechticů byla i členy československého svazu. Nebyla to ale jediná organizace německé šlechty. V roce 1920 vznikl Svaz německých velkostatkářů v Československu, který založil Eugen Ledebur, Adolf Waldstein a Wilhelm Medinger. Šlo jim o pomoc konzervativním Němcům žijícím v Československu.¹²⁴

Šlechta se snažila ovlivnit průběh agrární reformy i v politické rovině. Jejím spojencem byl Karel Prášek¹²⁵, který zformoval vlastní stranu agrární. Šlo mu o zájmy velkých a středních velkostatků. V roce 1924 proběhla sběrná akce na pomoc vzniku nové agrární strany. V bytě Eugena Czernina bylo Práškově předáno půl milionu korun. V této sběrné akci přispělo kolem 15 nejbohatších šlechtických rodin. Prášek po šlechtě požadoval další peníze, ty ale šlechta už neměla. V roce 1925 Prášková strana ve volbách propadla a tím zmizely i poslední naděje na ovlivnění pozemkové reformy prostřednictvím politického

¹²⁰ KÁRNÍK Zdeněk- *České země v éře první republiky (1918-1938)* Díl první Vznik, budování a zlatá léta republiky, druhé vydání, nakladatelství Libri, Praha 2003, ISBN: 80-7277-195-7, s. 484

¹²¹ Tamtéž, s. 486

¹²² GLASHEIM, Eagle. *Noble Nationalist. The transformation of the Bohemian aristocracy*. London- Cambridge 2005

¹²³ JELÍNKOVÁ, Dita. „*Když širá, různorodá vlast přestala existovat...*“ Aneb osudy rodiny Clary-Aldrigen po rozpadu Rakouska- Uherska a její hledání nové cesty v postimperiálním světě. In *Theatrum Historiae* 6, Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická. Pardubice 2010, ISSN: 1802-2502, s. 148

¹²⁴ Tamtéž, s. 148

¹²⁵ Karel Prášek (1868- 1932) byl český agrární politik a statkář. V roce 1910 koupil v Košetících bývalý velkostatek baronů ze Stangleru, i se zámkem. Po vzniku republiky až do roku 1924 patřil k vůdčím osobnostem agrární strany, považoval se za vůdce velkostatkářského křídla strany. V letech 1918- 1920 působil jako ministr zemědělství.

spojence.¹²⁶

Starohrabě Hugo Karel Salm- Reifferscheidt byl moravský statkář s dobrým příjmem, ale díky změnám museli svůj život omezit. Během pozemkové reformy v letech 1923-1926 bylo z velkostatku Budkov zabráno 366 hektarů z 1698 hektarů k parcelaci a 233 hektarů z 1099 hektarů bylo zestátněno. Dále byl zestátněn i lihovar v Oponěšicích, cihelna v Mladoňovicích a pila. Hlavou rodiny bývá muž, který ji reprezentuje na veřejnosti z hlediska hospodářského nebo politického, ale hlavně řeší finanční a hospodářskou situaci celé rodiny. Tak to bylo i u Salm-Reifferscheidtů. Syn Kristián pomáhal otci s vedením hospodářství během pozemkové reformy a Marie Alžběta se cítila nepotřebná. Sama ale měla vlastní politické názory, protože vyrůstala v době, ve které se řešily politické problémy spojené s pozemkovou reformou. O této době si do deníku zapsala: „*Nyní pro mě začíná být období, ve kterém žijeme, zajímavé. Vždyť vyvlastnění se koneckonců týká také mě. Navíc jsem urozená a k tomu ještě Němka. Z těchto důvodů věnuji politice nyní docela dost pozornosti a pokouším se získat svobodný úsudek.*“¹²⁷

Díky svému politickému smýšlení a finanční situaci své rodiny nechtěla být Marie Alžběta nepotřebná. Snažila se pomoci rodině tím, že napsala dopis Horstu Schöttlerovi,¹²⁸ jehož adresu získala v časopise *Reclams Universum*.: „*Vážený pane! Tak dlouho (což je pro mě typické) jsem odsouvala své již jednou pevné rozhodnutí a té skutečnosti vděčí tento dopis, že dorazil až k Vám. Pravděpodobně budete sdílet můj názor, že je pro šestnáctileté děvče příliš troufalé, ale že tak přesto činím, mám své důvody, ze kterých zde chci zmínit jen ten nejdůležitější. Můj otec měl jako moravský statkář dosud vždy dobrý příjem. Nyní nám však kvůli pozemkové reformě byla značná část majetku odebrána, takže jsme i tak skromný život museli omezit. Protože jsem mladá, jiná období než válku a převrat jsem nepoznala, nepřipadá mi to všechno tak těžké. Nechci být ale neužitečným členem.*“¹²⁹ Skládala básně a přepisovala texty, o kterých si myslela, že by mohly pomoci její rodině. „*Povídky Vás asi nebudou tak zajímat, spíše skica, kterou jsem napsala v patnácti, zatímco báseň pochází z poslední doby.*“ Alžběta chtěla znát názor na své povídky, proto v dopise

¹²⁶ JELÍNKOVÁ, Dita. „*Když širá, různorodá vlast přestala existovat...*“ Aneb osudy rodiny Clary-Aldrigen po rozpadu Rakouska- Uherska a její hledání nové cesty v postimperiálním světě. In *Theatrum Historiae* 6, Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická. Pardubice 2010, ISSN: 1802-2502, s. 151

¹²⁷ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt 1921-1922, s. 79

¹²⁸ Horst Schöttler (Schoettler)- (1874- 1942) byl německý podnikatel a spisovatel. V roce 1889 absolvoval výcvik na obchodníka v Nizozemí, Švýcarsku, ve Velké Británii a ve Španělsku. Patnáct let pracoval jako podnikatel, ale začal vydávat literární díla v časopisech. Byl autorem románů, povídek a novinářských prací.

¹²⁹ MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1909, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1922, s. 68- 69

pokračuje: „*Prosím Vás jen o jedno- o úplnou otevřenost, nebo snad žádám mnoho, když chci Vaši odpověď? Já Vás prosím- vezměte moji prosbu na zřetel a odpovězte mi, zda se s malými produkty mého pera dá něco udělat.*“¹³⁰

Tento dopis nebyl první, který Horstu Schöttlerovi psala. V prvním dopise byla odmítnutá s tím, že její rukopis v Uniwersu nemá použití, ale pokud bude mít něco jiného, ať neváhá a vše pošle.¹³¹ Jak uvádí v dopise: „*Samozřejmě nepomýšlím na to, vystoupit mým jménem na veřejnost. Jestli bude skutečně něco shledáno hodným publikování, mělo by se tak stát jednoduše s iniciály M. S.*“¹³²

I přes to, že rodina Salm- Reifferscheidtů žila v Budkově, stále se cítili být Němci. Po skončení první světové války došlo k rozpadu Rakouska- Uherska a tím šlechta ztratila svůj vliv ve společnosti, bojovali o svůj majetek, ale hlavně někteří přišli o svou vlast. Alžběta se cítila být Němkou, proto si do deníku o vlasti zaznamenala: „*Vlast? Co je vlast? Dokud jsem ji měla, byla jsem malá, abych to pochopila, a když jsem to pochopila, už neexistovala. A přitom po ní tolik toužím, ale nikdo to nemá vidět, mínit ani vědět. Vlast jsem poznala jako zběžně známého nebožtíka.*“¹³³

Alžběta byla ale ovlivněna svou rodinou a názory dospělých, kteří zažili pád Rakouska - Uherska. Ona jako válečné dítě nepovažovala dobu, ve které žila, za tak špatnou, jak jí všichni říkali. „*Předhazuje se nám, válečným dětem, mylně lhostejnost vůči nynějším poměrům. I když se to tak opravdu zdá, není vina v naší bezcitnosti, ale v tom, že nám chybí srovnání. Nevíme, jaké to bylo dříve, proto nevidíme mnohé, co se starších bolestivě dotýká. Ale my můžeme mít stesk po domově, tichý, nám samotným nevědomý stesk po vlasti, která se jako sen táhla celým naším dětstvím.*“¹³⁴ I přes to, že svou vlast nepoznala, miluje jí a stále po ní touží. „*Zvláštní na mé lásce je jen to, že může přerůst až ve fanatismus, v tělesné utrpení. Že bych klidně mohla chladnokrevně zabít vše, co stojí v cestě znovuzrození mé vlasti.*“¹³⁵

Na druhou stranu je se svým životem spokojená, ale v hloubi své duše tajně touží po

¹³⁰ MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1909, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm- Reifferscheidt, 1922, s. 69

¹³¹ Během studia deníků a korespondence Marie Alžběty Salm-Reifferscheidtové se mi nepodařilo zjistit, zda byla některá z jejích básní nebo prací v časopise Reclams Uniwersum otištěna. Do deníku si pouze zaznamenala, že se snažila pomoci rodině v těžkých chvílích, ale o další korespondenci s Horstem Schöttlerem si nic nezapsala. Nezmiňuje se ani o tom, že by bylo něco otištěno.

¹³² MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1909, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm- Reifferscheidt, 1922, s. 70- 71

¹³³ MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1909, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm- Reifferscheidt, 1921-1922, s. 101

¹³⁴ MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1909, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm- Reifferscheidt, 1922, s. 56- 57

¹³⁵ MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1909, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm- Reifferscheidt, 1922, s. 60

vlasti. „Opravdu nevím, co vlastně chci. Pryč z Budkova, do světa plného příšerných lidí. Zůstat v Budkově, nikdy nic nevidět, nikdy nic nedokázat- taktéž příšerné. Co tedy? Nevím to a přenechám vyšším mocnostem, aby rozhodly o mé budoucnosti. Obecně vzato jsem šťastná, Mám domov s dobrými rodiči, milujícím a milovaným bratrem, děvčaty, která mě mají ráda. Starosti o svoji existenci neznám, mám vše, co po tělesné stránce potřebuji a co si v rozumné míře mohu přát. A přesto! Toužím po vlasti, kterou jsem nikdy nepoznala.“¹³⁶

Šlechtu velmi zasáhla ztráta jejího postavení ve společnosti. Nechtěli žít život jako měšťané a neradi se scházeli s „obyčejným“ lidem. Marie Alžběta své názory o politice a životě odvíjí od dvou vět. „Šlechtu! Nezaplétej se s lidem!“ a „Němče, nezapomeň na svůj národ.“ Tyto věty nejsou pouze její myšlenkou, ale vyplývají z její domýšlivosti a z názorů okolí. Ve svých denících uvádí, že je velice hrdá na svou rodinu a hlavně na své jméno. Proto polemizuje nad rozdíly mezi lidem a šlechtou. „Lid se mi jeví jako tlupa lidem podobných stvoření, která se nechá penězi a hezkými slovy vodit za nos. Vlastní názor tyto bytosti nemají. Následují slepě každého, kdo nad nimi získal moc. Když tento vůdce lidu ztratí svůj vliv, stal se pak obětí svého postavení. To je pro mě lid.“¹³⁷

Nelíbí se jí chování lidu, který se snaží být vůdcem celé společnosti, i když k tomu, podle ní, nejsou určeni. Dále se snaží vysvětlit, jak s ním mají jednat. Lid chápe jako nebezpečnou zvěř, která by se neměla dráždit. Když ale dojde k podráždění tak co pak: „Ano, co pak? Má člověk zbaběle ustoupit a přihlížet, jak se lidé vzájemně mísí? Nebo se má vrhnout do boje a bránit nevinnost? Ale kde je nevinnost? Vezměme si francouzskou revoluci. Lid byl potlačen a nevinnost byla na jeho straně. Noblesa a elegance byly ničemnou chátrou. A proto vytáhla spravedlnost proti šlechtě a církvi a bojovala za lid.“¹³⁸

Svou situaci se snaží vysvětlit díky historickým událostem, které úzce souvisí s postavením šlechty. Pokračuje, jak se situace postupně měnila: „Ale jak rychle se měnila scéna! Chudý, politováníhodný lid se ukázal být stádem zvířecích, strašných lidí, kteří svoji nevinnost nechali zaniknout v surovosti. A co nyní měla spravedlnost učinit? Na straně lidu už nemohla být. Jinak by měla své ruce pokryté krví. A na stranu šlechty, proti které táhla dříve, se nemohla a nechtěla postavit.“¹³⁹

¹³⁶ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1909, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1922, s. 57

¹³⁷ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt 1921-1922, s. 79- 80

¹³⁸ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt 1921-1922, s. 80

¹³⁹ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt 1921-1922, s. 81- 82

Ale ani „lid“ neměl rád šlechtu a měl na ní vlastní názor. Někteří jim jejich život a majetek záviděli. Jsou případy, kdy člověk aristokrata slovně, ale i fyzicky napadal. O takovém útoku na šlechtice se Marie Alžběta zmiňuje ve svém deníku: „*Hrozný je případ Herberta Herbersteina. Před několika měsíci sehnal ubytování v hotelu Sacher ve Vídni. Šel docela nevinně, když za sebou zaslechl, jak ho nazývají „bastard“. Za chvíli dostal velkou ránu. Když se trochu zotavil, začal hledat, kdo mu to udělal. On by se za ním mohl rozeběhnout a rozbít ho na kaši, ale neudělal to.*“¹⁴⁰

¹⁴⁰ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1904, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 22. října 1924

4. Cestování

Cestování je změna místa v prostoru a čase. Jde o pohyb pěšky nebo pomocí nejrůznějších dopravních prostředků. Po staletí lidé opouštěli své domovy hlavně z důvodů politických, obchodních, diplomatických, vojenských, náboženských, studijních, kavalírských nebo z důvodů poznání a za zdravím. Cestovalo se i z různých osobních důvodů jako jsou např. svatby, křtiny nebo správa panství.¹⁴¹

Jde o přesuny z jednoho místa na druhé, jejichž účastníci si stanovili jistý program a po dosažení svého cíle počítali s návratem domů. Cestování bylo významným prostředkem vzdělání. Už od středověku završovalo životní přípravu mladého aristokrata.¹⁴²

V 16. a 17. století cestovala především šlechta, která měla konkrétní cíl své cesty. Obvykle se jednalo o cesty obchodní, politické, diplomatické, vojenské, náboženské, studijní, kavalírské, poznávací, za zdravím nebo cesty pro zábavu. Cestovali i z osobních důvodů. Na své cestě byl šlechtic doprovázen svou rodinou nebo svými služebníky.

Mladí šlechtici se vydávali na studijní nebo kavalírské cesty. Na těchto cestách se vzdělávali a poznávali kulturu jiné země. Kavalírské cesty přinesly změny v šlechtickém vzdělávání v 16. století. Jde o cesty mezi univerzitami. Šlechticům nešlo o získání akademického titulu, hlavní bylo, aby se šlechtic naučil principy chování, a aby poznal jinou zemi a její kulturu. Tato cesta měla význam, protože šlo o přerod šlechtického chlapce v dospělého, kultivovaného muže. Po návratu ze studijních cest se z chlapců stávali gentlemani, kteří byli zbavení předsudků.¹⁴³

Cestování šlechtických chlapců bylo velmi důležité pro jeho kulturní rozvoj. Naučili se mnoho jazyků, poznali odlišnou kulturu a jiné vedení hospodářství. Šlo o dokončení jejich vzdělání. V 18. století došlo k zániku kavalírských cest, protože díky průmyslové revoluci došlo ke vzniku turistiky a cestování pro zábavu.

V 19. století došlo ke vzniku volného času a vznikly cesty bez konkrétního cíle. Šlo o cesty, které nesouvisely s profesí, se zábavou nebo se zdravím. Výhradně šlechta začala cestovat pro pouhé potěšení, nikoli za prací, za obchodem nebo s diplomatickým posláním. Cestovatelé 19. století navazovali na kavalírské cesty šlechticů.¹⁴⁴

Díky obchodním cestám docházelo ke vzniku sítí silnic a ubytovacích hostinců. Od doby Marie Terezie se systematicky začaly budovat moderní silnice na hlavních tazích. České

¹⁴¹ LENDEROVÁ, Milena. JIRÁNEK, Tomáš. MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. 1. vydání. Karolinum. Praha 2011, ISBN: 978-80-246-1683-4, s. 368

¹⁴² Tamtéž, s. 368

¹⁴³ Tamtéž, s. 369

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 370

země měly nejhustší silniční síť v habsburské monarchii.¹⁴⁵ Do poloviny 19. století cestovala většina obyvatel pěšky. Na přelomu 18. a 19. století bylo pěší cestování módou třetího stavu. Díky vzniku vhodných dopravních prostředků, ubytovacích hostinců a silnic, cestování přestalo být nepříjemné.

Lidé mohli cestovat na poštovní linii, lodní nebo vlakovou dopravou. Už od novověku byla důležitá přeprava osob nebo zásilek, které byly přepravovány pomocí poselských center, formanských cechů nebo poštou. V 17. století měl každý šlechtic vlastního posla, ti se ale během 19. století vytrácejí. Hlavním přepravcem osob a zásilek se stala pošta. Šlo o pravidelný způsob dopravy. Vůz s koněm byl pravidelně přistaven na stejném místě ve stejnou dobu. Poštou nepohrdala ani šlechta, i když tento způsob dopravy nebyl příliš pohodlný.¹⁴⁶

Významnou změnou v organizaci osobní dopravy se stala koněspřežná železnice, která se jako první objevila v Anglii v roce 1801.¹⁴⁷ V Čechách byly dvě důležité koněspřežné železnice. První vedla z Českých Budějovic do Lince a druhá vedla z Prahy do Lán. Ta byla majetkem Karla Egona Fürstenberga¹⁴⁸. Především sloužila pro přepravu dřeva z křivoklátských lesů, ale kníže jí používal i pro přepravu svých urozených přátel.¹⁴⁹

Vlivem průmyslové revoluce došlo ke vzniku železniční dopravy. Jde o rychlejší a výkonnější dopravu. Vznikly první parní lokomotivy. Železniční doprava měla velmi přísná pravidla. Cestující musel zaujmout své místo při zvonění. Po zatroubení na lesní roh se nesměl již nikdo k vlaku ani přiblížit. První vlakové vozy byly konstruovány jako kočáry. Velký problém byl ale s hygienou. Záchody byly pouze ve služebních vozech a cestující museli přečkat dlouhé pauzy ve stanicích.¹⁵⁰

Aby člověk mohl cestovat, potřeboval dvě důležité věci, peníze a čas. Peníze potřebovali na jízdenku, na ubytování a na jídlo. Každý člověk musel mít svůj doprovod, většinou šlo o nějakého člena rodiny nebo o služebnictvo. Proto do 19. století cestovala především šlechta. Lidé si nemohli dovolit cestovat, protože cestování bylo příliš náročné a drahé. Šlechta cestovala hlavně z obchodních a diplomatických důvodů, později se k nim přidalo

¹⁴⁵ LENDEROVÁ, Milena. JIRÁNEK, Tomáš. MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. 1. vydání. Karolinum. Praha 2011, ISBN: 978-80-246-1683-4, s. 371

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 373- 374

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 376

¹⁴⁸ Karel Egon Fürstenberg (1796-1854) majitel fideikomisu v Čechách. Byl členem rakouské císařské armády. Jeho rezidencí byl zámek v Heiligenbergu. Významně přispěl k rozvoji průmyslu v Čechách. Zakládal hutě a slévárny. Finančně podpořil založení Národního muzea v Praze.

¹⁴⁹ LENDEROVÁ, Milena. JIRÁNEK, Tomáš. MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. 1. vydání. Karolinum. Praha 2011, ISBN: 978-80-246-1683-4, s. 376

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 378-379

i cestování za zábavou, za kulturou a za zdravím. Díky průmyslové revoluci se cestování postupně stávalo dostupné všem a došlo ke vzniku volného času.

Už od středověku se cestovalo za vzděláním. Především šlechtická rodina vyslala své potomky do zahraničí, aby se přiučily a získaly nové poznatky a zážitky. Díky těmto cestám se děti kultivovaly a přiučily se novým jazykům. Studijní cesty byly jedním krokem v přechodu z dětství do dospělosti. Za vzděláním cestovali především chlapci, ale i šlechtické dívky mohly cestovat. Byly posílány ke svým známým, ale vždy v doprovodu s matkou.

Každá šlechtická rodina měla mnoho důvodů pro cestování. Otec cestoval z hospodářských a obchodních důvodů, matka cestovala za svými známými nebo kvůli charitě, skrze ni pomáhala lidem, dále mohla cestovat se svým mužem, aby jednali o hospodářské situaci rodiny.

4.1. Soukromé cestování

Šlo o přesuny z osobních důvodů, např. na svatbu, na návštěvu ke svým příbuzným, na křest nebo na jiné panství. Soukromé cesty se vykonávaly v rodinném kruhu a nešlo o žádné obchodní nebo politické důvody. Salm-Reifferscheidtové často cestovali ke svým známým do Telče, za kulturou do Vídně, do lázní do Crikvenice nebo ke svým příbuzným do Rájce nad Svitavou.

V Telči navštěvovali salón rodu Podstatských. Ten byl jejich oblíbený, protože se jim zámek v Telči velmi líbil. Ke svým příbuzným do Rájce jezdili hlavně na oslavy nebo na lov. Při těchto návštěvách se řešily rodinné vztahy, zážitky z cest nebo události, které se konkrétní osobě přihodily.

Mezi nejoblíbenější místo, kam šlechta cestovala, patří lázně. Pobyty v lázních vymanily člověka z běžného prostředí. Umožnily mu vydatněji odpočívat než doma a hlavně mu přinesly společenské rozptýlení. Lázně byly spojeny s dietou a odpočinkem. Sociální skladba návštěvníků lázní byla pestrá. Navštěvovali je lidé z řad duchovenstva, řemeslníci, obchodníci, šlechta se svým služebnictvem, ale i nemajetní pacienti, pro které byly zřízeny charitativní špitály.¹⁵¹

Salm-Reifferscheidtové rádi navštěvovali lázně v Crikvenici. Potkávali se zde se svými známými, ale i s novými lidmi. Jednou zde viděli, jak přijela loď s ruskými emigranty, pro které léčebná komise v lázních zřídila špitály. Marie Fürstenbergová ráda pomáhala

¹⁵¹ LENDEROVÁ, Milena. JIRÁNEK, Tomáš. MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. 1. vydání. Karolinum. Praha 2011, ISBN: 978-80-246-1683-4, s. 384-386

charitě, proto se její děti setkaly i s bídou. Všem se v lázních moc líbilo, proto sem celá rodina jezdila pravidelně. Spřátelili se ruskými emigranty, se kterými se pokaždé, když navštívili lázně, setkali.

Za kulturou nebo do lázní Salm-Reifferscheidtové cestovali vlakem. Nejčastěji cestovali do Vídně. Zde navštěvovali operu a potom se setkali s přáteli v restauraci nebo v hotelu. Cesta vlakem byla velmi dlouhá a pro někoho velice nepříjemná. Marie Alžběta nerada cestovala vlakem. „ *Dnes je již ten nepříjemný odjezd. Včera skoro třičtvrtě dne ve vlaku na nádraží a dnes nanovo.* “¹⁵²

Každý člověk musel zaujmout své místo ve vlaku a nesměl se pohybovat během jízdy. Ve stanici se člověk mohl jít projít a občerstvit do nádražní restaurace, proto byla cesta dlouhá. Po příjezdu na československé hranice probíhala kontrola cestujících. Zavazadla byla ve zvláštním vagonu, proto na ně lidé museli na stanici čekat. „ *Zase velký zmatek na nádraží. Zavazadla se konečně přihrnula a my jsme mohli jít domů.* “¹⁵³

Marie Alžběta si cestu vlakem krátila psaním deníku nebo pozorovala krajinu z okna. Líbilo se jí, jak se krajina měnila. „ *Z noci jsem prostě nadšená. Příroda přehází na smíšené lesy. Mezitím roviny a louky s potoky. Světla z okolí jako komety za okny. Nyní lítají jiskry, tak, jak to mám ráda. Stará melancholie večera a noci.* “¹⁵⁴

K přátelům do Telče rodina cestovala autem. Měli osobního řidiče, který je vozil. Cestování autem bylo pohodlnější na krátké vzdálenosti. „ *Máma a já jedeme do Telče, čekalo na nás auto jako obvykle. Silnice byly ale kluzké a nebezpečné.* “¹⁵⁵ Marie Alžběta si do deníku poznamenala, že rodina Podstatských je velmi milá, a že to jsou příjemní lidé, u kterých je vždy dobrá nálada. „ *Večer, na rozdíl od mé hlavy, byl velmi pohodlný a příjemný.* “¹⁵⁶

¹⁵² MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1905, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1924, 2. 12. 1924

¹⁵³ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1905, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1924, 2. 12. 1924

¹⁵⁴ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1905, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1924, 7. 12. 1924

¹⁵⁵ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1904, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1924, 1. 11. 1924

¹⁵⁶ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1904, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1924, 1. 11. 1924

4.2. Obchodní cestování

Jde o cesty spojené s hospodářstvím, podnikáním, s obchodem nebo s pozemkovou reformou. Na obchodní cesty se většinou vydával otec nebo jeho syn, který vedl hospodářství. U rodiny Salm-Reifferscheidtů se na obchodní cesty vydával Hugo Karel nebo Alžběta Fürstenberková.

Marie Alžběta se ve svých denících zmiňovala, že otec jezdil často do Vídně kvůli prodeji obilí nebo kvůli nákupu zemědělských strojů. Většinou sem cestoval, aby domluvil obchodní smlouvy. Do Vídně cestoval pravidelně, většinou vlakem, protože byl na delší vzdálenosti pohodlnější, než automobil.

Ve 20. letech 20. století Hugo Karel velmi často cestoval do Prahy, aby jednal ohledně finančních a hospodářských problémů, které byly spojeny s pozemkovou reformou. V Praze jednali o prodeji Budkova nebo o špatné úrodě. Hugo Karel se nedokázal smířit s průběhem pozemkové reformy, proto často cestoval na jednání, aby zmírnil její důsledky.

Marie Alžběta se ve svých denících často znepokojovala s cestami do Prahy, kde se rozhodovalo o prodeji Budkova. O hospodářské situaci velkostatku jednala i Alžběta Fürstenberková. „*Matka dnes cestuje do Prahy. Jednání o vyvlastnění. Doufám, že tím bude záležitost vyřešena a my budeme I. provincie veselí.*“¹⁵⁷

Po provedení pozemkové reformy měl Hugo Karel a Alžběta Fürstenberková finanční problémy, které každý den museli řešit. Když necestoval do Prahy Hugo Karel, tak tam jela Alžběta Fürstenberková. Podle deníků, byla ale jejich jednání v Praze úspěšná. „*Matka přinesla pro pole a les ty nejpříznivější zprávy. Neslyšela jsem mnoho, protože jsem se učila, ale každopádně nemusí být na dlouhou dobu o prodeji ani řeč.*“¹⁵⁸

Díky obchodním cestám, které vykonávali rodiče Marie Alžběty, nemuseli prodat zámek v Budkově a mohli zde dál spokojeně žít. Byl to šťastný mezník její rodiny v tak nepokojné a nejisté době. O dalších obchodních cestách se Marie Alžběta ve svých denících nezmiňuje. Asi pro to, že nebyly tak důležité, jako cesty spojené s jejich rodinnou finanční situací.

¹⁵⁷ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidtů Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt 1921- 1922, 23. 11. 1921

¹⁵⁸ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidtů Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt 1921- 1922, 2. 12. 1921

5. Každodenní život šlechty

Každý šlechtic měl naplněný den svými povinnostmi. Musel se starat o hospodářství, aby zabezpečil rodinu, musel se starat o dům a v neposlední řadě se staral o své potomky, aby měly vhodné vzdělání. Běžný den se opakuje podle povinností, někdy se stane, že je narušen nějakou slavnostní událostí. Děti se vzdělávaly, matka na ně dohlížela a otec měl povinnost zabezpečit svou rodinu.

Běžný den šlechtické dívky a chlapce se lišil. Chlapec měl povinnost pilně studovat, zajímat se o umění, ale hlavně musel být vychováván pevnou rukou svého otce, aby z něho vyrostl pravý muž, vhodný pokračovatel a nositel jména rodu. Dívka vyrůstala v samotě, na její vzdělání se moc nelpělo, protože bylo důležitější, aby se vdala do vhodné a jim rovné rodiny.

5.1. Dětství a výchova

Děti a jejich výchova byly nedílnou součástí šlechtických rodin. Po uzavření manželství bylo jasné, že na svět přivedou potomky, kteří budou pokračovat v rodové linii, budou se starat o rodový majetek a žít život hodný svého postavení. V šlechtických rodinách bylo samozřejmostí, že budou mít více potomků, protože se dokázali o ně postarat, ale hlavně všechny zabezpečit.

Narozené dítě muselo být co nejdříve pokřtěno, nejlépe do tří týdnů po narození. Křest je považován za první a nejpotřebnější svátost, v níž se člověku odpouští dědičný hřích a uděluje posvěcující milost. Teprve pokřtěné dítě se stalo dcerou či synem Kristovým.¹⁵⁹

Největší časový odstup mezi narozením a křtem býval v aristokratických rodinách, který byl potřebný na přípravu křtin, na pozvání příbuzných, přátel a významných osobností, protože nešlo pouze o samotný akt křtu, ale byla důležitá i hostina, která se konala na oslavu narozeného dítěte. Na hostině se sešlo mnoho významných osobností a všichni příbuzní, z nichž se vybral vhodný kmotr dítěte, který by byl schopný se o něho postarat, kdyby se něco stalo s jeho rodiči.¹⁶⁰

Výchova šlechtických potomků se lišila podle pohlaví. Pokud šlo o chlapce, důsledně se dohlíželo na jeho vzdělání. Do šesti let byl vychováván matkou, potom k dětem docházeli soukromí učitelé. Šlechta měla snadnější přístup ke vzdělání svých potomků, díky svým stykům a finančním prostředkům.

¹⁵⁹ LENDEROVÁ, Milena. RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách 19. století*. 1. vydání. Paseka. Praha a Litomyšl 2006, ISBN: 80-7185-647-9, s. 95-96

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 97

Důležitou roli v životě dítěte hrály chůvy, protože rodiče nemohli všechnen čas věnovat pouze svým dětem. Jak jsem se již zmínila, Marie Fürstenbergová měla povinnosti spojené s charitou a musela se starat o chod domácnosti, Hugo Karel měl a řešil problémy spojené s pozemkovou reformou, proto i jejich děti měly vlastní chůvu. Byly to většinou starší ženy, které měly zkušenosti s výchovou vlastních dětí. Chůva je doprovázela i na cestách, protože byla velmi oblíbeným členem rodiny. I Marie Alžběta měla vlastní chůvu, doprovázela ji na všech cestách za kulturou, za poznáním, ale i za zdravím. Byla jejím společníkem už od narození. Chůva byla dětem neustále na blízku.

Rodiče byli dětem vzorem. Děti se k nim musely chovat s úctou a měly si jich vážit. Rodiče získávali prostředky, aby mohly mít děti vhodné učitele a dosáhnout toho nejlepšího vzdělání. Snažili se, aby poznávaly i kulturu. Rodina dala dítěti disciplínu a přípravu na život. Šlechta se snažila, aby naučila své děti představě o uplatnění v řízení společnosti, ve správě majetku, v řízení hospodářství nebo v řídicích funkcích v armádě. Výchova dítěte začala hned od narození. Ze začátku byla zaměřená na zdravý tělesný vývoj, potom na výchovu rozumovou a morální.¹⁶¹

U Salm-Reifferscheidtů byla výchova rozdělena. Otec trávil nejvíce času s Kristiánem, aby ho naučil, jak má vést hospodářství, seznamoval ho s různými lidmi, kteří by mu mohli v budoucnu být nápomocní. Matka se snažila trávit čas s Marií Alžbětou, doprovázela ji do salonů, za vzděláním, ale navštěvovaly společně i divadelní představení nebo jezdili na opery do Vídně. „*Tatínek odjel do Vídně. On to zde musí připravit na náš příjezd. Jel brzy, aby unikl prvnímu shonu. Myslí na operní lóži na Wagnerovu operu. Když jsme minule jeli do Vídně, chtěli jsme tu operu vidět, ale bylo plno. Konečně se nám podaří operu navštívit.*“¹⁶² Nejde ale říct, že se otec nezajímal o výchovu své dcery. Hugo Karel dohlížel, aby i jeho dcera byla řádně vychovaná, a aby si uvědomovala, do jaké třídy patří. Výchova šlechtických dětí měla přesně daná pravidla, která se musela dodržovat. Od dětství bylo jejich chování přizpůsobené tomu, z jaké vrstvy pocházejí. Jedním z cílů vzdělání je vyzvednutí jejich třídy. A tou je šlechta. O to se Marie Alžběta celé dětství snažila.

Výchova chlapce byla přísná. Musel se učit jazykům, umění, hře na klavír, jízdě na koni, ale hlavně se musel naučit vést hospodářství. Kristián byl vzděláván životem. Doprovázel svého otce na všech jednáních. „*Můj bratr se učil těžký svět a také těžké kruhy společnosti znát. Můj bratr se díky otci ve společnosti vyznal. Myslím si, že Kristián je*

¹⁶¹ LENDEROVÁ, Milena. RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách 19. století*. 1. vydání. Paseka. Praha a Litomyšl 2006, ISBN: 80-7185-647-9, s. 140- 141

¹⁶² MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžěty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, 16. 1. 1922

slaboch, který vede lehčí život.“¹⁶³ Kristián byl neustále ve společnosti svých učitelů a přátel, se kterými se vzdělával a vedl diskuze v Mládežnickém klubu. Bylo důležité, aby udržoval styky s ostatními šlechtici.

Kristián pobýval u svých příbuzných v Rájci nad Svitavou, ve Vídni a někdy i v Praze, kde se vzdělával a poznával jiný způsob vedení hospodářství. V útlém dětství byl vzděláván doma soukromými učiteli a vychovateli. Střední školu studoval ve Znojmě a vysokou školu zemědělskou v Hohenheimu u Stuttgartu v Německu. Po studiích se mu naskytla příležitost být praktikantem u Masciho Podstatského¹⁶⁴. Pobýval u něho celý jeden rok. Pod jeho vedením se mnohému přiučil a hlavně poznal, jak to ve světě chodí. „*Masci si vyžádal Kristiána jako praktikanta. Byli bychom samozřejmě alespoň jeden rok od něj oddělení, ale každopádně by se to časem stalo. Hlavní věc je, že se dostane do světového, mnohostranného okruhu působnosti, a to pod vedením energického, ale vlídného vůdce. Věc je ideální.*“¹⁶⁵

Rodina byla na jednu stranu ráda, že Kristián dostal příležitost se něčemu přiučit, ale na druhou stranu byli smutní, že budou od něho na nějakou dobu odloučení. Otec byl spokojený, že jeho syn má možnost naučit se vedení hospodářství v praxi u jejich známého a tím by mohl přinést novinky do vedení hospodářství v Budkově, díky tomu by se mohla jejich situace zlepšit. Hugo Karel měl mnoho pomocníků v hospodářství, takže Kristián nastoupil jako praktikant. Vše bylo v době, kdy byla v Československu zavedena pozemková reforma. Podstatský byl přesvědčen, že se Budkova vyvlastnění již nedotkne. I proto si Kristiána vyžádal.

Čas na Budkově ale plynul a nastala nečekaná komplikace kvůli neúrodě obilí. Hugo Karel o tom psal Kristiánovi: „*Viki, Edina, Johann i Schmitt prošli obilí. Já jsem stál na kraji, když jsem viděl, jak na mě Viki a Edina mávají. Přišel jsem k obilí, které se zdálo být nemocné.*“¹⁶⁶ Situace se ještě komplikovala se zavedením nového účetního systému. Hugo Karel byl z toho nešťastný, protože si přál, aby nové účetnictví ovládal Kristián, který ale

¹⁶³ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, 15. 1. 1922

¹⁶⁴ Jméno Masci si do deníku zapsala Marie Alžběta Salm-Reifferscheidt. Po delším bádání a hledání členů rodu Podstatských, které bylo velmi obtížné, protože se Marie Alžběta zapsala pouze jeho „přezdívku“, by se mohlo jednat o Maximiliana Aloyse Ludwiga Theodora Gabriela Podstatského- Prusinowitza a Thonsernu, který se narodil v roce 1888. Jde o starou moravskou šlechtickou rodinu, která vlastnila zámek v Telči. O rodu např. v: MAŠEK, Petr. *Modrá krev*. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích. 3. vydání. Mladá fronta. Praha 2003, ISBN: 80-204-1049-X, s. 224- 225, dále MYSLIVEČEK, Milan. *Velký erbovník*. Encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny české. 2. svazek. 1. vydání. Fraus. Plzeň 2006, ISBN: 80-7238-521-6, s. 117-118

¹⁶⁵ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1909, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 7. 11. 1924

¹⁶⁶ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1727, kart. 33, Korespondence Hugo Karla Salm-Reifferscheidt, 10. 6. 1925

pobýval ve Vídni. „*Je velmi nešťastné, že jsi pryč právě teď, protože nový účetní systém se roztránil na celky a zavádí se nový systém záznamů, které by bylo dobré znát.*“¹⁶⁷

Nejde ale mluvit o tom, že by se otec nezajímal o vzdělání dívky, ba naopak. I otec chtěl, aby byla jeho dcera slušně vychovaná a vzdělaná. Hugo Karel byl rád, že Marie Alžběta čte, ale často jí bral knihu, aby už nečetla a věnovala se jiným věcem, jako bylo např. psaní na psacím stroji. To si nepřál pouze otec, ale i bratr Kristián. Zdokonalováním psaní na psacím stroji využila tak, že psala kamarádce dopisy. „*No! Copak tomu říkáš? Píši skutečně na stroji! To se ale divíš! Také jsem se divila, neboť si na to stále nemohu zvyknout, že se mi chce ještě nyní něco učit. Ale řekla jsem si, co bys nechtěla. Kristián chtěl a tatínek také, tak jsem jim to splnila.*“¹⁶⁸ Na stroji se učila, aby otcí a bratrovi udělala radost. I když se na stroji naučila psát: „*Rukou ale píši raději, neboť na stroji všechno rachotí a přijde mi to ohavně neosobní a potlačující individualitu,*“¹⁶⁹ zdůrazňuje své kamarádce v dopise.

Šlechtické dívky neměly příležitost cestovat za vzděláním jako chlapci, pokud se tak ale stalo, dívka cestovala pouze v doprovodu své matky.¹⁷⁰ Každá dívka musela umět alespoň dva cizí jazyky a musela se naučit, jak hospodařit a vést domácnost. Na přelomu 19. a 20. století docházelo ke změnám ve výchově dívek. Vznikaly první soukromé, ale i veřejné dívčí školy, ve kterých ale šlechtické dívky nenajdeme. Ty byly většinou vzdělávány soukromým učitelem. Veřejnost vzdělání dívek nebrala příliš vážně a do 20. století se skoro nic nezměnilo, protože i když dívka byla vzdělaná, nesměla zapomenout na svou povinnost a poslání, být matkou a starat se o manžela a o dům.

Marie Alžběta se ráda vzdělávala a považovala to za troufalost, protože si dobře uvědomovala, že se u nich doma více lpělo na výchovu jejího bratra Kristiána. I přesto, že se lpí na bratrovo vzdělání, myslela si, že je průměrné a že by mělo být ještě důslednější, než bylo. I proto se jí nelíbilo, že muži mají ve společnosti nebo ve vědě větší uplatnění, než dívky. Pilně se po celé své dětství, ba dokonce po celý svůj život neustále vzdělávala, protože chtěla v životě něčeho dosáhnout. I to je možná důvod, proč nikdy neměla děti.

Marie Alžběta byla „samouk“ a cítila po celé své dětství velmi osamocená. „*V neúprosné době osamělého vyrůstání jsem se naučila předčasně pozorovat. Ukázalo se to být*

¹⁶⁷ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1727, kart. 33, Korespondence Hugo Karla Salm-Reifferscheidt, 20. 8. 1925

¹⁶⁸ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1906, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 12. 7. 1926

¹⁶⁹ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1906, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 12. 7. 1926

¹⁷⁰ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. 1. vydání. Mladá fronta. Praha 1999, ISBN: 80-204-0737-5, s. 39

přirozenou nutností. Bez vnějších dojmů nemůže člověk žít. Protože tyto vnější dojmy na tichém venkově nepřišly samy od sebe, musela jsem si je sama vyhledat. Důležité je mít pozorovací instinkt.¹⁷¹ Pozorovala osoby, které k nim přicházely do salonu. Poslouchala jejich rozhovory a snažila se pochopit jejich myšlení a chování. Domnívala se, že je důležité pochopit myšlení druhých, protože teprve potom jsme schopní tomu druhému v těžké chvíli pomoci. Naučila se číst v lidech, jak by četla v otevřené knize. „Gabi Salm¹⁷² je pro mě otevřenou knihou, popaměti z ní čtu velmi nudné věci. Ale už jsem zase zlá. Tak Gabi je kniha, ze které vyčtu úplně všední život. Není na ní nic jedinečného. Ani její zevnějšek, ani její nitro, ani její výchova. Je typem průměrného děvčete.“¹⁷³ Marie Alžběta se myslela, že má dobrý pozorovací reflex, díky kterému poznala člověka. V denících píše, že jí stačil pouze jeden pohled na člověka a hned poznala, jaký je.

Důležitým každodenním průvodcem při vzdělání byla Marii Alžbětě kniha. V knihách, hlavně v románech, hledala východisko od trápení a bolesti, ale také, aby si ukrátila čas. Ale podle ní něco v knihách chybí: „Chybí tam teplý pulzující život. Romány se dostanou do života pouze těm, kteří hledají.“¹⁷⁴ Knihy jí pomáhaly rozvíjet její pozorovací instinkt. Díky knihám si cvičí svůj mozek a nachází v nich inspiraci pro vlastní tvorbu. Jak postupně poznávala život, napadaly ji různé citáty. Např. „I to nejmoudřejší rčení zní přihloupě, je-li vysloveno bláznem.“ Nebo „Rozdíl mezi vsugerovanou a chorobnou nervozitou je, že v případě jedné se člověk vzpomíná, v případě druhé selže.“¹⁷⁵

Mezi její oblíbené autory patřil např. Fjodorovič Michajlovič Dostojevskij, Thomas Mann nebo Conrad Ferdinand Meyer.¹⁷⁶ Četba knih jí pomáhala vytvářet vlastní „já“. Šlechtická knihovna byla dívkám otevřená, takže mohly číst knihy v angličtině, němčině, ale i českou literaturu. Pro šlechtickou dívku byla kniha vítaným dárkem.¹⁷⁷ Když Marie Alžběta nepsala svůj deník, veškerý svůj volný čas trávila v knihovně. Tato místnost patřila k jejímu oblíbenému místu na zámku v Budkově. Velice jí ale mrzelo, že je asi jediná, která si ji

¹⁷¹ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, s. 4- 5

¹⁷² Gabi Salm (1901- 1982), dcera Augusta Huga Salm- Reifferscheidt a Gabriely hraběnky Perényi de Pereny. pochází z rájecké větve Salm- Reifferscheidtů

¹⁷³ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, s. 50- 52

¹⁷⁴ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, 20. 12. 1921

¹⁷⁵ Obě rčení jsou citovaná z: MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1909, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 7. 11. 1924

¹⁷⁶ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidtů Budkov, inv. č. 1905, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidtové, 13. 12. 1924

¹⁷⁷ LENDEROVÁ, Milena. „A ptáš se, knížko má ...“ Ženské deníky 19. století. 1. vydání. Triton. Praha 2008, ISBN: 978-80-7254-956-6, s. 57-58

oblíbila a podle toho knihovnu popisovala: „*Seděla jsem v knihovně. Těžká omračující vůně vadnoucí orchidey se vine místností a mísí se s pachem čerstvého vzduchu. Spokojem se zachází otrěsně. Zatímco všude jinde stojí květiny, zde najdu jen ty, které vadnou. Zatímco všude jinde kráší stoly jasné ozdoby, zde jen na kamnech neuspořádaně stojí mosazné svícny a šedé cínové nádoby.*“¹⁷⁸ V místnosti se jí ale líbilo, jak byly knihy uspořádané: „*Jako na karnevalu vykřikují pestré vazby knih z knihovniček. A za tou vtíravou pestrostí se skrývají ty nejlepší knihy vedle těch nejhorších. Znáám je všechny, od A do Z. Oblíbila jsem si tyto knihy, ačkoliv jejich obsah vytuším pouze z rozhovoru dospělých.*“¹⁷⁹

Některé knihy byly pro dívky zakázané a rodiče je od nich starostlivě drželi dál. Téma pro ně bylo nevhodné. Jednak kvůli nízkému věku dívek, a protože by je mohlo citově zasáhnout. Marie Alžběta četla zakázané knihy, samozřejmě s největší opatrností, aby ji někdo neviděl. Jedna ji velmi citově zasáhla a do deníku si o ní zapsala: „*Byla jsem otrěsena tím, jaké následky může mít krátký okamžik, ve kterém se člověk nemůže něčeho zříct. Och, kéž bych měla sílu ovládat své pocity. Je strašné před sebou hřích jedné slepé sekundy ztělesněný ve vlastním dítěti. Jde o věčný boj, věčný žal, věčnou vinou.*“¹⁸⁰ Z těchto důvodů si rodiče nepřáli, aby dívky podobné knihy četly. Rodiče dívek nechtěli, aby v dětství viděly, jak dokáže být život krutý a těžký.

Své myšlení neprocvičovala pouze četbou knih, ale i psaním deníků nebo dopisů své přítelkyni Marie Fürstenbergové. Na Mariinu prosbu ji v každém dopise pokládá otázku, nad kterou se Marie důkladně zamyslí a v dalším dopise jí odpoví. Brala to jako velmi užitečné, ale hlavně nebylo to bezmyšlenkovité psaní. U psaní dopisů si procvičovala myšlení. Tyto dopisy obě dívky sblížily. V jednom z dopisů se zamýšlí nad lidskou tragédií. Píše, že existují tři druhy tragédií, první je tragédie dětství, druhá je tragédie mládí a třetí je tragédie stáří. Sama prý prožila tragédii dětství, protože jako dítě neměla cit pro spravedlnost a čest. Myslí si, že: „*Dětská srdce jsou k malým událostem mnohem citlivější než dospělá. K tomu jim chybí pochopení pro to největší, co se jich přímo dotýká.*“¹⁸¹ Přejít z dětství do dospělosti je spojen se zklamáním. Najde si člověka, který ztělesňuje jeho ideál. Když toho člověka

¹⁷⁸ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferschiedt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1924, volný list vložený do deníku, s. 112

¹⁷⁹ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferschiedt Budkov, inv. č. 1905, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1924, volný list vložený do deníku, s. 112

¹⁸⁰ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferschiedt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1922, s. 50

¹⁸¹ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferschiedt Budkov, inv. č. 1909, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1922, s. 13

pořádně pozná, jeho ideál zmizí a tím vyzraje v dospělého člověka.¹⁸² Tímto Marie Alžběta naráží na pomíjivost vzpomínek. Každý má iluze o svém dětství a zapomíná na to špatné, co se mu přihodilo. „*Existuje jen málo lidí, kteří si vzpomínají, že v tomto období znali utrpení. Sama již pozoruji, jak jen vzpomínka všechno pozlatí- nebo také zmrazí.*“¹⁸³ Myslím si, že těmito názory byla Marie Alžběta velmi chytrou a chápavou dívkou, která dokázala poznat, jak uvažují ostatní.

5.2. Rodinné vztahy

Nejde jenom o vztahy v rámci rodiny, jde i o vztah k jejich přátelům. Vztahy v rodině jsou většinou velmi komplikované. V každé šlechtické rodině měli větší radost z narození syna, protože byl pokračovatelem a nositelem jména. Dcera, tvor, který se musel hlídat, dát jí věno a dobře provdat. Chlapcům se věnovala větší pozornost než dívkám.¹⁸⁴

Ani u rodiny Salm-Reifferscheidtů tomu nebylo jinak. Větší pozornost se věnovala synovi Kristiánovi. Hlavně matka na něho dost lpěla a byla na něho patřičně pyšná. Marie Alžběta to věděla. Jednou slyšela, jak její matka říkala: „*To je strašná rána. Ztratit syna je ještě otřesnější než ztratit dceru. Chlapec je něco jiného.*“¹⁸⁵ Tato slova Marii Alžbětu velmi ranila, cítila velkou bolest. O této bolesti si do deníku napsala: „*Neviděla můj pohled plný bolesti. Dívala se na Kristiána, jen na něj. Ten měl velké slzy v očích. V tom ho matka vzala na klín a utěšovala ho. Moji bolest neviděla, a tak jsem s ní bojovala sama.*“¹⁸⁶ Na druhou stranu ale svou matku nevinila, že cítila větší lásku ke Kristiánovi. Vysvětlovala si to tím, že: „*Nemůže za to, že má Kristiána raději než mě. Je talentovaný a zábavný. Já mám jen srdce plné lásky.*“¹⁸⁷ Marie Alžběta sebe považovala za ošklivou dívku, která je úplně bez talentu. Jediné, co ji naplňovalo, bylo psaní, které ale nebylo zajímavé pro její matku.

Alžběta Fürstenbergová ale měla radši chlapce, protože v děvčeti viděla zmatené a pomalé dítě. Marie Alžběta svou matku měla ráda, proto toužila a snažila se získat její důvěru. Hledala cestu a porozumění své matky. Cítila, že její otec v ní měl větší důvěru než matka, ale podle ní měl jiné starosti. „*Jestli někdy získám matčinu důvěru, nevím. Jisté je, že se toho*

¹⁸² MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferschiedt Budkov, inv. č. 1905, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1924, s. 14

¹⁸³ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferschiedt Budkov, inv. č. 1909, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1922, s. 15- 16

¹⁸⁴ LENDEROVÁ, Milena. KOPIČKOVÁ, Božena. BUREŠOVÁ, Jana. MAUR, Eduard.(eds.) *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. 1. vydání. Lidové noviny. Praha 2009, ISBN: 978-80-7106-988-1, s. 69- 70

¹⁸⁵ MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1922, 2. 8. 1922

¹⁸⁶ MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1922, 2. 8. 1922

¹⁸⁷ MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1922, 9. 8. 1922

nejprve musím cítit být hodna, dříve než ji budu smět přijmout. Ach, jak jsem od toho vzdálená. Otec by mi svou důvěru dal, ale jeho starosti jsou spojeny s penězi, obilím, lesem a podobnými skutečnostmi. A tomu nerozumím. Jednou mi jeho hodnoty dají sílu na těžkou cestu, kterou se budu muset vydat.“¹⁸⁸ Z těchto myšlenek lze pozorovat, že Marie Alžběta měla lepší vztah s otcem než s matkou. Otec byl rád, že jeho dcera byla vzdělaná, chytrá, a že měla talent na psaní básní. Marie se mu mohla svěřit se vším, protože mu věřila, že jejich tajemství nikomu neprozradí.

To se ale nedalo říct o její matce. Při hledání cesty k matce, položila na její stůl tuto báseň: „*Jsi pohaslá, jsi velmi daleko, zoufale vidím jen vinu a žal. Co mě teď trápí, nemá nikdo vidět. Čemu pomůže bédování, co přinese přiznání. Sám musí zůstat, kdo skrývá vinu, než se napřímí k poslední porážce.*“¹⁸⁹ Přála si, aby jí matka nikomu neukázala, což se ale nestalo. Matka báseň ukázala Hugo Karlovi, který z ní byl znepokojený. Své dceři proto řekl: „*Jestli máš trápení, můžeš mi o něm klidně říct, nebudu ti dělat žádné výčitky. Takže mi můžeš klidně všechno říct.*“¹⁹⁰ Hugo Karel velmi miloval svou dceru, proto jí byl vždy na blízku a snažil se jí ve všem pomáhat.¹⁹¹

Nebyl to pouze otec, který byl Marii Alžbětě na blízku, měla i svou přítelkyni Alexandru Salm. Pro ni to byla jediná přítelkyně, která jí dokázala pochopit a chovala se k ní hezky. Jejich přátelství začalo od Mariiných devíti let, Alexandře bylo dvacet dva. Byla to ona, která Marii Alžbětu naučila, aby důvěřovala druhým lidem, a aby si vážila sama sebe. Svou kamarádku popisovala takto: „*Nidi Salm! Jediná přítelkyně! Dokázala mě vést láskyplnou rukou. Byla přísná, ale ne tvrdá a nechápavá. Dala důvěru osamělému, nedůvěřivou láskou obklopenému dítěti a dostala odplatu celé mé já. Jen ona sama mě umí ocenit. A činí to přesně a spravedlivě. Stala se mým vůdčím andělem.*“¹⁹² Obě dívky věděly, že se můžou jedna na druhou spolehnout. Měly se rády a byly si navzájem velkou oporou v těžkých chvílích. To právě Marie Alžběta postrádala u své matky.

¹⁸⁸ MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1922, 9. 8. 1922

¹⁸⁹ MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1922, 10. 8. 1922

¹⁹⁰ MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1922, 10. 8. 1922

¹⁹¹ Jde o myšlenky Marie Alžběty Salm- Reifferscheidtové. Neznáme ale vztah Alžběty Fürstenberkové k její dceři. V každé rodině měla dcera přece jen blíž k matce, než k otci. Většinou býval vztah matce důvěrnější. Marie Alžběta se domnívala, že má lepší vztah s otcem než s matkou, protože viděla, jak Alžběta Fürstenberková chovala syna Kristiána a na svou dcerou se ani nepodívala. Alžběta svou dceru měla určitě ráda, jenom nevíme, jaké city cítila ke své dceři a jak je dávala najevo.

¹⁹² MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, 10. 8. 1922

5.3. Zdraví a nemoci

Zdraví je nejdůležitější, co člověk v životě potřebuje. To si moc dobře uvědomovali i šlechtici. Zdraví jim pomáhalo při každodenní práci, ale i k odpočinku a radosti. Nemoc omezuje každodenní rytmus člověka. Největší tragédií v rodině je nemocné dítě, hlavně když onemocní chlapec. Rodiče se o děti obávali, protože se domnívali, že sebemenší bolest může být životu nebezpečná.

Marii Alžbětu občas měla kašel a teplotu, která ji omezovala v denním programu. Marii Alžbětu velmi často trápila bolest hlavy, které byly hlavně z nervových záležitostí. Pokud byla jenom trochu nervózní, hned ji rozbolela hlava. „*Mám v posledních dnech strašné bolesti hlavy. Mé nervy jsou jednoduše tatam. Proč bych měla být ale nemocná? Malá nervozita ještě nikoho nezabila a bolest hlavy musí odeznít.*“¹⁹³

Říká se, že dívka je mnohem odolnější než chlapec. Proto když onemocněl Kristián, celá rodina byla vystrašená. „*Kristián je nemocný. Píchá ho na pravé straně hrudi a všichni se obávají zánětu pohrudnice. Můj bratr velmi rychle vyrostl, je vysoký, bledý a hubený. Vždy dělal rodičům starosti.*“¹⁹⁴ O život jediného syna se nejvíce obával jeho otec. On se domníval, že i bolest hlavy může být nebezpečná. „*Dnes si dělá kvůli Kristiánovi tisíc zbytečných starostí. Myslím, že by se u stolu nejraději rozbrečel, což jsem u otce ještě nikdy neviděla.*“¹⁹⁵

5.4. Společenský život

Nejčastějším shromážděním byly vzájemné návštěvy. Návštěvy byly důležitým a formalizovaným způsobem společenské komunikace. Byly určeny jasnými pravidly, které byly dány společenskou výchovou. S tou byly děti seznamovány od nejútlejšího mládí. Pravidla ukazovala kulturní úroveň vrstvy, ale i samotné rodiny. Návštěvy většinou přicházely odpoledne a byly doprovázeny např. pitím čaje nebo kávy.¹⁹⁶

Salm-Reifferscheidtové přijímali skoro každý den návštěvu. Jejich hosté byli hlavně šlechtici nebo jejich příbuzní. Sami navštěvovali své příbuzné v Rájci nad Svitavou nebo jezdili ke známým do Telče. Scházeli se u oběda nebo u večeře. Návštěva mohla být spojená i s poslechem dobré hudby a s pitím kávy nebo čaje. Při těchto návštěvách se neřešily politické

¹⁹³ MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1909, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1924, 7. 11. 1924

¹⁹⁴ MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, 15. 6. 1922

¹⁹⁵ MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1922, 15. 6. 1922

¹⁹⁶ LENDEROVÁ, Milena. JIRÁNEK, Tomáš. MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. 1. vydání. Karolinum. Praha 2011, ISBN: 978-80-246-1683-4, s. 303-305

nebo hospodářské problémy. Vyprávěli si o svých zážitcích z cest nebo o událostech, které se rodině přihodily. Politické a hospodářské problémy se řešily především v salónech.

5.4.1. Salóny

Salón byl výrazem k označení prostoru, později se stal pojmenováním jisté formy sociability. Šlo o shromáždění několika osob v určitém bytě a v určitý čas. Salón představoval zavedenou instituci s jasně danými pravidly a s poměrně dlouhou životností. Každý salón měl svůj pevný den konání, zval stálé a vzdělané členy a nabízel širokou škálu konverzačních námětů. Celý večer se v ní sedělo, jedlo, pilo, mluvilo a poslouchala se hudba. Salóny byly u šlechty velice oblíbené. Bylo to místo, kde si mohli otevřeně promluvit o politice a o svých problémech. Na zámku byla místnost, která byla určená pouze pro salónní společnost. Salón předcházel moderním kavárnám či zájmovému sdružení.¹⁹⁷

Salónová kultura měla velký význam v 19. století a tuto tradici si šlechta ponechala i v době Československé republiky. Marie Fürstenbergová na Budkově vedla salon, kde se pravidelně scházeli jejich známí, aby řešili politické, finanční a kulturní události. Salm-Reifferscheidtové také navštěvovali salony u svých známých, např. jezdili do Vídně nebo do Telče.

V salónech, které navštěvovali Salm-Reifferscheidtové, se diskutovalo o politické situaci v Evropě, ale i v celém světě. Řešili bolševismus, který se postupně rozšiřoval v Evropě.¹⁹⁸ Marie Alžběta si do deníku zapsala: „*Zdá se, že se to velmi rychle rozšiřuje. V Československu nejsou dosud žádné jejich společnosti. Máma má Kramářovu knihu, která je proti bolševismu, snaží se o ní mluvit.*“¹⁹⁹ Tato situace je velmi znepokojovala, protože Československo podepsalo smlouvu s Ruskem, ve kterém byl také bolševismus. Komunisté se také objevili v Anglii. Báli se, že by se bolševismus mohl dostat i do střední Evropy.

Dalším tématem v salónu se stala Velká Británie, která začala mít problémy se svými koloniemi v Indii. „*Anglie má starosti se svými koloniemi- příběh Gándhího*²⁰⁰. *Nicméně se mu podařilo v Indii vzbouřit proti Britům. Snažili se mu vyhovět, ale nakonec jeho povstání bylo odvráceno a roztříštěno. Britové tušili další potíže, a to od Turků. I Austrálie začala*

¹⁹⁷ LENDEROVÁ, Milena. JIRÁNEK, Tomáš. MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*. 1. vydání. Karolinum. Praha 2011, ISBN: 978-80-246-1683-4, s. 307-308

¹⁹⁸ Jde o zápisky šestnáctileté dívky, která si do deníku zapisovala pouze to, co v salónech slyšela. Některé poznámky mohou být vytrženy z kontextu nebo nemusí být pravdivé.

¹⁹⁹ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1904, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1924, 23. 10. 1924

²⁰⁰ Mahátma Gándhí (2. října 1869- 30. ledna 1948) byl jeden z největších politických a duchovních vůdců Indie a indického hnutí za nezávislost. Prosazoval filosofii aktivního, ale nenásilného odporu, kterým nakonec dovedl Indii k vyhlášení nezávislosti 15. srpna 1947. V Indii mu byl formálně udělen titul „Otec národa“ a 2. říjen je každoročně vzpomínán jako Gándhí džajanti (Oslava Gándhího).

*toužit po nezávislosti.*²⁰¹ Neřešila se pouze situace v Evropě, ale často hovořili i o problémech spojených s pozemkovou reformou.

V salónech pobývaly i jejich děti. Ty se do diskuze o politice nezapojovaly, ale řešily mezi sebou vlastní problémy. Jejich obvyklým tématem, hlavně u chlapců, byla auta. Dívky řešily, kam budou jezdit do tanečních klubů. *„Projednali jsme, kde budou v příštím roce taneční kluby. Pokud to dobře půjde, bude se stěhovat do tří míst- do Bechyně k Paarům, do Hradce k Harrachům a do Telče.*²⁰²

Marie Alžběta neměla salóny v oblibě. Ráda byla v přírodě nebo v pokoji, kde si četla, než aby seděla v salonu s hosty. Když musela být v salonu tak: *„Nenávidím konverzaci s hostem u nás doma, když všichni naslouchají. Chovám se v salónu nejraději pasivně.*²⁰³

Jediný oblíbený salón Marie Alžběty byl v Telči, protože se nejvíce líbil zámek. Ráda a často sem jezdila se svou matkou. *„Rytířský sál je poměrně malý, ale jsou v něm krásně malovaná okna. Je v něm mnoho střeliva a brnění. Viděla jsem klenotnici a všechny komory. Ve velké kapli, která má být největší v renesančním zámku, jsem bohužel nebyla. Zámek má krásné nádvoří. Schody jsou tmavé a krkolomné.*²⁰⁴

5.5. Volný čas

Volný čas je doba, ve které člověk nevykonává žádnou činnost pod tlakem závazků plynoucích ze společenské dělby práce nebo z nutnosti zachování vlastního rodinného systému. Je to individualizovaný čas, který má člověk jenom pro sebe a je pouze na něm, jakou činnost bude vykonávat. Jde o zbytkový čas, který zbývá po splnění všech pracovních, studijních nebo rodinných povinností. Typickou náplní volného času je odpočinek, zábava nebo sebevzdělávání. Množství a způsoby volného času jsou kulturně podmíněny, tzn. v různých společnostech a dobách jsou jiné náplně volného času. Pojmy jako např. rekreace či osvěžení, zábava, které značí tělesnou i duševní činnost, kterou člověk koná ve volném čase ke svému posílení nebo odpočinku, oslovily celou společnost až po první světové válce.²⁰⁵

Důležitou roli u bývalé nobility hrál např. sport. Tradičně se šlechtici věnovali

²⁰¹ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1904, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1924, 28. 10. 1924

²⁰² MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1904, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1924, 4. 11. 1924

²⁰³ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1909, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1922, 7. 11. 1924

²⁰⁴ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1904, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1924, 4. 11. 1924

²⁰⁵ LENDEROVÁ, Milena. JIRÁNEK, Tomáš. MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*. 1. vydání. Karolinum. Praha 2001, ISBN: 978-80-246-1683-4, s. 273-274

jezdectví, ale najdeme mezi nimi i pólisty či tenisty. Oblibě se těšil i automobilismus²⁰⁶. Sportovní kluby se staly místem sociability bývalé šlechty. Významnou úlohu sehrával v tomto ohledu především vídeňský Jockey Club, sdružující společenskou elitu zaniklé monarchie. Šlechtický klub v Praze- Pražská ressource, jehož členy bylo ve dvacátých letech více než dvě stě příslušníků bývalé šlechty. Spolkové aktivity šlechty byly značně široké a kromě sportu zahrnovaly další organizace vědeckého či hospodářského zaměření a zdá se být mostem k postupnému začleňování šlechty do společenské elity První republiky.²⁰⁷

Salm-Reifferscheidtové trávili volný čas společně v salónech, v tanečních klubech nebo každý sám. Marie Alžběta ráda četla knihy, psala básně nebo deníky. Matka, Alžběta Fürstenbergová, také ráda četla knihy, věnovala se charitě, ale největší zálibu měla ve sběru starožitností. Otec, Hugo Karel, svůj volný čas trávil myslivostí, což byla jeho nejoblíbenější činnost mimo práci v hospodářství.

Kristián trávil hodně času se svými přáteli v Mladeneckém klubu. Ten se vytvořil z jazykového klubu Kinských. Chlapci sem jezdili za zábavou, ale také mluvili o svých zážitcích z cest nebo z lovu. V klubech poslouchali hudbu nebo hráli biliard.²⁰⁸

Salm- Reifferscheidtové rádi navštěvovali taneční kluby. Zde se setkali se svými přáteli. Šlo hlavně o společenskou zábavu, o politické diskuze a o tančení. Scházeli se zde lidé ze stejné společenské vrstvy. Byla to zábava hlavně pro mladé šlechtice, kteří v klubech navazovali nová přátelství a chlapci dobré styky pro své budoucí povolání. Každý rok dopředu se vědělo, kde se bude konat další taneční bál. Oblíbené taneční kluby Salm-Reifferscheidtů byly ve Vídni a v Heiligenbergu.²⁰⁹ Marie Alžběta pojmenovala taneční klub v Heiligenbergu jako „zvěřinec“. Ráda pozorovala lidi, jak se v klubu chovali. Pro ni to byla zvířata, díky nimž zažívala v klubu mnoho legrace.

Taneční kluby byly u šlechty obecně velmi oblíbené. Každý rok se taneční kluby konaly na jiném místě. Každá šlechtická dívka byla v tanečním klubu uvedena do společnosti. Byl to velký krok v jejím životě. Šlo o přechod z dětství do dospělosti dívky. Pro dívku to byla velká událost, u které chtěla mít celou svou rodinu. Proto byla Marie Alžběta zklamaná.

²⁰⁶O šlechtě a automobilismu viz: HOŘEJŠ, Miloš. Šlechta a automobilismus. In: Kapitoly z dějin techniky (Jubilejní sborník Národního technického muzea), Dějiny vědy a techniky 16, Rozpravy NTM, Praha 2011

²⁰⁷BEZECNÝ, Zdeněk. Šlechta v éře První republiky. In: KNOZ, Tomáš. DVOŘÁK, Jan. *Šlechta v proměnách věků*. 1. vydání. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy. Svazek edice Země a kultura ve střední Evropě. Brno 2011, ISBN: 987-80-86488-71-4, s. 230

²⁰⁸MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1905, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1924, 2. 12. 1924

²⁰⁹Heiligenberg je obec na území Bádenska-Württemberska. Díky své poloze obec nabízí výhled na Bodamské jezero a Alpy. Ve 13. století byl v Heiligenbergu postaven hrad. Od roku 1535 byl hrad v držení knížecího rodu Fürstenbergů, kteří z něho postavili velkolepý zámek. Ten je v držení tohoto rodu dodnes.

Na jejím uvedení do společnosti chyběl bratr Kristián, který byl praktikantem u Podstatských. „*Nejvíc mě trápí, že mám jet poprvé do světa bez bratra. Budu si muset vyřídit některé otázky týkající se oblečení, což se mi přičí. Dosud se o to staral Kristián.*“²¹⁰ Na druhou stranu byla ale ráda, že ji Kristián neuvidí, kdyby se náhodou na bále něco nepovedlo. „*Alespoň bratříček neuvidí můj první debut. Lze předpokládat, že se mi jako novopečené účastnici bálu bude dařit špatně. A je dobře, že to nezažije. Tolik dbá na to, abych byla obletovaná.*“²¹¹

Největší zábavou šlechtických chlapců byl hlavně lov. Podle druhů lovné zvěře se honba dělila na vysokou a nízkou honbu. S pozemkovým vlastnictvím se stávalo právo lovu majetkem šlechty. Roku 1849 bylo právo lovu na cizí půdě zrušeno, místo toho vznikly obecní honitby. V roce 1923 byla založená Československá myslivecká jednota, která slučovala řadu tehdejších spolků. Dále byl přijat tzv. Malý honební zákon, který stanovil dobu lovu a dobu hájení zvěře.²¹²

Kristián se svým otcem trávil většinu svého volného času na lovu. „*Kristián se vrátil z honu. Kouzelně se bavil, ostatně jako vždy a všude. Dnes zase odjel na hon.*“²¹³ Před honem je nezastavilo ani špatné počasí. „*Jestli se ale nezmění počasí, bude to s hony vypadat mizerně. Mlha je tak hustá, že z oken nelze vidět obrysy stromů. Konkrétně břízy se na nechráněných místech ohýbají pod tíhou jinovatky.*“²¹⁴ Ani špatné počasí je neodradilo vydat se na hon.

Šlechtické dívky svůj volný čas trávily vyšíváním, četbou knih nebo si psaly deníky. Četbu knih jsem již zmínila u vzdělání šlechtických dětí, proto bych se ráda věnovala a zaměřila na psaní dívčích deníků. Šlechtické dívky si psaly deníky, aby si do nich zaznamenávaly, co si myslí, co cítí, co dělají, ale hlavně si do nich zapisovaly své zkušenosti. I chlapci si mohli psát deníky, např. když cestovali za vzděláním nebo za poznáním.²¹⁵

Deník je kniha, kde najdeme hlavní myšlenky autorky. Najdeme zde i cizí úsudky a zkušenosti, podle nichž se můžeme vést. Jde o nejsobitější reflexi vnitřního světa pisatelky. Deník se psal hlavně pro vlastní potřebu. Charakteristickými znaky deníku jsou: píše se ze dne na den, obsah záznamů je dán subjektivními prožitky, autor se obrací sám k sobě, text

²¹⁰ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1909, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1922, s. 27- 28

²¹¹ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1909, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1922, s. 28

²¹² Všeobecná encyklopedie Universum. 6. díl. 1. vydání. Odeon. Praha 2001, ISBN: 80-207-1068-X, s. 278

²¹³ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, s. 29- 30

²¹⁴ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1909, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1922, s. 34

²¹⁵ LENDEROVÁ, Milena. „*A ptáš se, knížko má ...*“ Ženské deníky 19. století. 1. vydání. Triton. Praha 2008, ISBN: 978-80-7254-956-6, s. 15-16

není určen k zveřejnění a deník zahrnuje delší časové období.²¹⁶

Marie Alžběta psala deník, protože: „*Chtěla bych si zapisovat všechny mé touhy, naděje, sny, ale i trápení.*“²¹⁷ Do deníku si zapisovala každodenní zážitky a události, které se jí a její rodině staly. Psaní deníku chápala jako: „*Spontánní důvod pro realizaci.*“²¹⁸ Vždy byla proti psaní deníku, hlavně proti dívčím deníkům. Nicméně ale sama začala z několika důvodů: „*1) Cvičení myšlení, zapamatování si rozhovorů a výrazů, 2) v deníku se mohu pitvat v lidech a prostřednictvím toho vytvořit pevný obraz o nich, dále o nich mohu napsat silně kritický verdikt, 3) chci všechno popsat v ich formě, jediné co nechci, aby byl příliš osobní.*“²¹⁹ Předpokladem psaní deníku byla Mariina touha zapisovat všechny události nebo zážitky. Šlo jí hlavně o běh času. Dále si chtěla zachovat své „kudrnaté“ myšlenky, které chtěla zhodnotit. Cítila se jako pouhá „*zapisovatelka událostí*“.²²⁰ Marie Alžběta začala psát deník ve svých šestnácti letech. Na svůj věk uměla kriticky hodnotit lidi, politické i náboženské otázky. Deník většinou vznikl, když autorka potřebovala pojmenovat své duševní rozpoložení. Vznik deníku předcházelo pět základních podmínek. 1) autorka musela být vzdělaná, 2) musela mít vnitřní potřebu písemného záznamu, 3) důležitý byl fyzický a sociální prostor, 4) dostatek podnětů a 5) nesměl jí chybět všeobecný rozhled.²²¹

Důležitý byl prostor, kde by mohla dívka psát. Šlechtické dívky většinou psaly ve vlastním pokoji před spaním, nebo když měly dostatek volného času. Marie Alžběta ráda psala na zahradě, někdy i ve vlaku, když někam cestovali. Po cestě psala, aby si ukrátila čas, a aby zaznamenala, jak cestovali. Prostor dívku inspiroval při psaní.

Pro psaní deníku byl nejdůležitější volný čas. Dívka si mohla v klidu roztřídit své myšlenky a události, které byly pro ni důležité. Teprve potom si je všechny postupně zaznamenala do deníku. To ale nešlo, pokud byla dívka pod tlakem nebo neměla dostatek času. Sice Marie Alžběta psala i při cestách, ale sama si myslela, že: „*Na psaní potřebuji mnohem déle času.*“²²² Když Marie Alžběta neměla dostatek času, její zápisky se staly

²¹⁶Lenderová, Milena. „*A ptáš se, knížko má ...*“ Ženské deníky 19. století. 1. vydání. Triton. Praha 2008, ISBN: 978-80-7254-956-6, s. 14-16

²¹⁷MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, s. 1

²¹⁸MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1904, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1924, s. 1

²¹⁹MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1904, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1924, s. 1

²²⁰MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, 21. 10. 1921

²²¹LENDEROVÁ, Milena. „*A ptáš se, knížko má ...*“ Ženské deníky 19. století. 1. vydání. Triton. Praha 2008, ISBN: 978-80-7254-956-6, s. 49

²²²MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1909, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1922, 7. 11. 1924

nepřehledné i pro ni samotnou a zapomněla spoustu důležitých informací zapsat. Psaní deníku je ale nesmělo psychicky ani fyzicky namáhat. Nesměly být do psaní nuceny. Musela to být jejich spontánní činnost.²²³

V deníku jde o popis jednotvárně plynoucího času. Krok za krokem popíší, co dělaly celý den. Psaní je vybízelo ke snění. Ve snu překonaly překážky, které přinášela realita. Svě sny ztotožňovaly s literárními hrdiny. Zaznamenávají si své noční sny, které vycházejí z každodenních stresů, konfliktů, ale i z úzkostí. Většinou šlo o sny o lásce nebo svatbě.²²⁴

Marie Alžběta často psala o lásce k chlapci jménem Albert. Ráda o něm snila. Toužila po jeho lásce, kterou on jí ale nemohl dát, protože zemřel. „*Ano, já umím milovat, divoce a vášnivě. Mohla bych zemřít pro toho, tu nebo to milované, ale ty malé, všední laskavosti, které má člověk učinit předmětem své vášně, vyčerpávají moji lásku. Jsem ještě mladá, abych milovala muže. Ale jak žhavě jsem milovala, ano, ještě miluji. Alberte, ach drahoušku, tento plamen, který k tobě stoupá, neuhasne, bude vždy pro tebe zde na zemi plápolat, aniž by kdy dosáhl svého cíle.*“²²⁵

V těžkých chvílích si na něho vzpomněla. Ve snech si představovala, že Albert k ní v noci chodil, byl u ní a utěšoval ji. Proto se necítila tak sama a nebála se smrti. „*Hrůzostrašnou člověk nazývá smrt a řve při jejím jménu, ale pro mě smrt svoji hrůzu ztratila. Jak by mohl člověk s náklonností dítěte milovat někoho, kdo už roky leží mrtvý na břehu Piave? Přišel ke mně, většinou když jsem večer ležela bdělá v posteli, ale také přes den jsem cítila jeho přítomnost. Můj drahoušek Albert často tišil plačící osamělé dítě.*“²²⁶

Svůj první deník začala psát v deseti letech. Jako další důvod, proč psát deník uvedla: „*Miluji vzpomínky. Mají v sobě něco vlahého, mrazivého, posilujícího, a proto sbírám z radostných i kalných hodin svého života vzpomínky, které mi v pozdějších letech mají vyprávět o mém dětství. Tímto způsobem nezapomenu, že i já jsem byla opravdu mladá a šťastná.*“²²⁷ Když po několika letech četla ve svých denících, omládla a vzpomínala na své dětství. Připomněla si události, které si už nepamatovala. I to je důvod, proč si dívky psaly deník. Kdykoliv se do něho podívaly, vrátily se do svého dětství.

V deníku jde o vnitřní svět lidského jedince. Najdeme v něm každodenní život jedné

²²³ LENDEROVÁ, Milena. „*A ptáš se, knížko má ...*“ Ženské deníky 19. století. 1. vydání. Triton. Praha 2008, ISBN: 978-80-7254-956-6, s. 58

²²⁴ Tamtéž, s. 62-63

²²⁵ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, s. 43- 44

²²⁶ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, s. 43- 44

²²⁷ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, s. 71- 72

rodiny.²²⁸ V mém případě jde o svět šlechtické dívky. Zapisuje události v širších společenských, kulturních a politických událostech. Na všechny tyto události má autorka subjektivní pohled. Ve svých zápiscích zpřítomňuje domácnost, svou rodinu, víru nebo sváteční dny.

Hlavním tématem je rodina. Najdeme informace o jejích blízkých a známých. Popisují intimní rodinné vztahy, které hodnotí a kritizuje. Marie Alžběta ráda popisovala rodinné vztahy. Nejvíce jí znepokojoval její vztah s matkou, ke které nemohla najít cestu. Vřelý vztah měla ke svému bratrovi Kristiánovi, který jí byl vždy na blízku. Zmínila se i o sporech, které měli mezi sebou. Marie Alžběta si uvědomovala, že její bratr Kristián měl lepší postavení v rodině než ona. Dívky byly rovnocenné pouze v sourozeneckém vztahu. Svěřovala se deníku o své bolesti a osamělosti. Snažila se najít východisko. Objevují se problémy lidského života, jako jsou rozdíly mezi mužem a ženou, jako je postavení chlapce v rodině nebo různé nemoci, které trápily celou rodinu. Deníky jsou proto dokladem toho, jak dívky tyto jednotlivé problémy přijímaly a jak se s nimi vyrovnávaly.²²⁹

V rodině ale nejde pouze o vztahy mezi osobami, které žijí v jedné domácnosti, jde i o politiku a finanční situaci rodiny. Velkým tématem v denících byla pozemková reforma, která rodinu Salm-Reifferscheidt velmi poškodila. Často se Marie Alžběta vracela k řešení finanční situace rodiny a k vyvlastnění.

Dalším velkým tématem v denících je náboženství a víra. Popisují nedělní mši v kostele, na kterou pravidelně chodili. Nedělní mši navštěvovali, i když byli na cestách. Důležité modlitby byly ráno, před jídlem a večer. Salm-Reifferscheidtové byli velmi zbožní. Pravidelně chodili do kostela, modlili se ráno a večer, ale pro ně byla nejdůležitější modlitba před každým jídlem, v níž Bohu děkovali za každý kousek jídla. Víra byla pro šlechtu důležitým průvodcem každodenního života. Mše provázela narozeniny, oslavy, křest ale i svatbu.²³⁰

Marie Alžběta ráda mluvila o své víře se svými přáteli. U nich ale nenašla pochopení. Proto o své víře polemizovala ve svých denících. Boha považuje za stvořitele člověka, který: „*Stvořil člověka jako hračku a věc bez citů.*“²³¹ Člověk měl na výběr, zda bude věřit v Boha nebo ne. Na to Marie Alžběta reagovala takto: „*Bud' věřím v Boha, pak je pro mě dokonalost*

²²⁸ LENDEROVÁ, Milena. „*A ptáš se, knížko má ...*“ Ženské deníky 19. století. 1. vydání. Triton. Praha 2008, ISBN: 978-80-7254-956-6, s. 164

²²⁹ LENDEROVÁ, Milena. KOPIČKOVÁ, Božena. BUREŠOVÁ, Jana. MAUR, Eduard. (eds.) *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. 1. vydání. Lidové noviny. Praha 2009, ISBN: 978-80-7106-988-1, s. 65-66

²³⁰ Tamtéž, s. 198

²³¹ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, s. 87

v každé ctnosti. Je spravedlivý a sesílá na lidi neštěstí, aby je zkoušel nebo trestal. Když činíme bezpráví je to naše vina, protože jsme se dostatečně nebránili pokušení. Za to si zasloužíme trest, který musíme přijmout. Pokud nevěřím v Boha, pak je otázkou, jestli vůbec existuje odplata za negativní skutky.“²³² Podle těchto myšlenek je zřejmé, že Marie Alžběta věřila v Boha, který jí ukazoval správnou cestou, kterou má ve svém životě jít. Do deníku si zapsala, že kdyby neměla svou víru tak: „Byla bych opravdu nešťastná. Proto pociťuji největší soucit s nevěřícími lidmi, kterým uniká tolik pozemské blaženosti.“²³³ Bůh jí naplňoval a pomáhal jí v těžkých chvílích. Hloubka víry v denících může být různá. Záleželo na zbožnosti rodiny, ve které autorka žila.²³⁴

V katolických rodinách měla každá dívka na výběr: buď se provdala, nebo musela odejít do kláštera. Při volbě partnera hrála velkou roli víra a postavení partnera. U šlechty byla typická sňatková politika, která zaručovala, že partneři jsou ze stejné sociální vrstvy. Mnoho dívek si vybralo odchod do kláštera, protože se nedokázaly smířit se sňatkem, který jí domluvili rodiče. Téma kláštera se v denících často objevuje. I Marie Alžběta se nad odchodem do kláštera zamýšlela: „Já sama jsem značně vzdálená od myšlenek na odchod do kláštera, není to mým povoláním. Ale jako katolička jsem o tom často přemýšlela.“²³⁵ I přes svou velkou zbožnost si nedokázala představit život v klášteře. Kláštery rozdělila na „nečinné“ a „činné“. Uznávala hlavně ty činné: „Zabývají se výchovou, péčí o nemocné, pohanskými misiemi. Nečinné jsou pouze čistě modlitební.“²³⁶ Podle těchto slov je jasný účel činných klášterů. Nedokázala pochopit, jak si někdo mohl dobrovolně vybrat odchod do kláštera, kde byl člověk odloučen od společnosti. O nich si myslela, že jsou to lidé, kteří neviděli krásu přírody a byli nezkažení. Na druhou stranu odsuzovala lidi, kteří nedobrovolně někoho posílali do kláštera. Pro ně je prý klášter: „Hrob pozemských slastí.“²³⁷ Podle Marie Alžběty by měla být víra dobrovolná a je na každém, jakou cestu si zvolí.

Dalším oblíbeným tématem v denících jsou nemoci. Snaží se pochopit fungování lidského těla. Popisují nemoci, které postihly jejich rodinu nebo příbuzné. O osobní hygieně a

²³² MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, s. 88- 89

²³³ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, s. 89

²³⁴ LENDEROVÁ, Milena. „A ptáš se, knížko má ...“ Ženské deníky 19. století. 1. vydání. Triton. Praha 2008, ISBN: 978-80-7254-956-6, s. 176-177

²³⁵ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, s. 80

²³⁶ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1922, s. 90

²³⁷ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, s. 91

sexualitě se v denících moc nedočteme, protože to považují za nevhodné. Psaly o svých bolestech, které jim znemožňovaly vykonávat každodenní povinnosti.²³⁸

Do deníku se zapisují sváteční události, jakými jsou např. Vánoce, Velikonoce, oslava narozenin, zábava v tanečních klubech nebo zpěv. Nejde pouze o popis, jak celá hostina vypadala, ale snaží se zachytit i přípravy před hostinou. Zaznamenávaly si zajímavé rozhovory z hostiny, podle nichž popíšu, co si o lidech myslí. Dále si zapisují divadelní představení, které navštívily. Divadelní představení rády kritizovaly a zamýšlely se nad jeho obsahem. Stejně je to i s přečtenou knihou. Některé dívky se ztotožňovaly s hlavní postavou nebo se zamýšlely nad jejím chováním.²³⁹

Můžeme se setkat i s popisem smrti. Dívka se snaží vyzpovídat ze smutku, popisuje, jak ostatní členové rodiny prožívají ztrátu milované osoby. Hledají oporu v modlitbách nebo si do deníku zapisují vzpomínky na zemřelou osobu.²⁴⁰ Marie Alžběta se neustále vracela ke své lásce, Albertovi. Snaží se ho vnímat a rozmlouvat s ním, i když zemřel. Albert pro ni znamenal štěstí a radost.²⁴¹

Jak můžeme pozorovat, každá dívka, která si vede deník, má svůj cíl, kterého chce dosáhnout. Popisují vlastní úspěchy i neúspěchy, které hodnotí. Snaží se pochopit své chování, nachází sama sebe. Dívky v popisu rády přecházely ze skutečnosti do fantazie. Srovnávají fantazii se skutečností. Pro ně je fantazie krásná a skutečnost bolí. Rády by žily ve fantazii, což se jim nemůže ale vyplnit. Podle Marie Alžběty může být krásná i skutečnost, ale každý člověk v ní naráží pouze na: „*Podlost, hrubost, zlost a nenávisť.*“²⁴² Kdežto ve fantazii existují jen: „*Květiny, ptáci, písně, elfové. Je to tak osvěžující.*“²⁴³ V deníku si svůj život idealizují a představují si, jak je život krásný. Marie Alžběta se nerada vracela z fantazie do skutečnosti, kde mohla potkat špatného člověka, který by mohl ublížit. Pro ni bylo důležité snění, ve kterém se scházela s dobrými, hodnými lidmi, ale hlavně se svou láskou Albertem.

Jak jsem se již zmínila, deník se psal hlavně pro potřebu pisatelky. Žádná z dívek nepočítala s tím, že by někdo mohl jejich deníky číst. „*Tato kniha je z mého života psána jen*

²³⁸ LENDEROVÁ, Milena. „*A ptáš se, knížko má ...*“ Ženské deníky 19. století. 1. vydání. Triton. Praha 2008, ISBN: 978-80-7254-956-6, s. 178-180

²³⁹ Tamtéž, s. 208

²⁴⁰ Tamtéž, s. 206-207

²⁴¹ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, s. 92

²⁴² MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, s. 103

²⁴³ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1921-1922, s. 104

pro mě.²⁴⁴ Pro ně to byly hlavně vzpomínky na dětství. Nestaraly se o to, co na jejich zápisky řeknou budoucí čtenáři, protože s nimi nepočítaly.

Na druhou stranu se dívky rády zamýšlely nad možnými budoucími čtenáři. Marie Alžběta nad tím dost často přemýšlela, i když si zapsala: „ *Piši a nestarám se o to, co tomu řeknou pozdější čtenáři. Ani moc nevěřím, že se později najdou čtenáři, kteří se budou namáhat s luštěním tohoto nepřehledného projevu. Piši také jen pro sebe.*“²⁴⁵ Pro ni bylo psaní jednodušší než mluvení. O tom si napsala: „ *Psaní se mi postupem času stalo životní potřebou. Je to skvělý pocit smět se tak bez zábran vyjádřit, bez nebezpečí, že nebudu pochopena.*“²⁴⁶ Díky psaní deníků si dívky upevňovaly svůj úsudek o různých věcech. Pokud jednou o nějaké věci napsaly, mohly se k ní kdykoliv vrátit a porovnat, zde změnilý svůj postoj nebo si zachovaly ten původní.

Marie Alžběta sama říkala, že si nemůže uchovat všechny své vzpomínky a hodnotit je. Pro ni bylo lepší mít v ruce pero a vše si zaznamenat. Když se Marie Alžběta podívala do svých zápisků, často se jí stalo, že zapoměla, v jakých souvislostech psala. V některých starých zápiscích se sama nevyznala a někdy i ji samotnou některé události překvapily. Stalo se jí, že na ně už zapoměla a nedokázala si na ně vzpomenout.

O svých denících si myslela, že nemají žádnou cenu a zapsala si: „ *Pro cizího nebude mít sbírka knih vůbec žádný význam. Stylisticky špatně, psychologicky nepřehledné; na co to má nárok? Na nic. Ale až budu stará a v nebezpečí, že zapomenou své mládí, pak si přečtu pár řádků a zase omládnou.*“²⁴⁷

Pro některou dívku byl deník pouze pamětí, pro další to mohl být podklad pro veřejné memoáry. Deník byl náčrtníkem nebo pomocníkem umělce, ke kterému se ve svých knihách často vraceli.²⁴⁸ Např. Marie Alžběta si do deníku psala své básně a povídky. Deník se jí stal důležitým každodenním průvodcem, kterému se mohla kdykoliv a z čehokoliv vypovídat. Deník chápala jako prostředek, skrze něj promlouvala sama sobě do duše.

²⁴⁴ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1909, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 7. 12. 1924

²⁴⁵ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1909, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 7. 12. 1924

²⁴⁶ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1909, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 7. 11. 1924

²⁴⁷ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 7. 11. 1924

²⁴⁸ LENDEROVÁ, Milena. „*A ptáš se, knížko má ...*“ Ženské deníky 19. století. 1. vydání. Triton. Praha 2008, ISBN: 978-80-7254-956-6, s. 95-96

Závěr:

V této práci jsem se snažila popsat každodenní život šlechtické rodiny Salm-Reifferscheidtů, která žila na zámku Budkov nedaleko Jemnice v meziválečném Československu. Hlavními tématy se stala rodina, děti a jejich výchova, zdraví, cestování, všední život, jejich sídla a dále pak život během pozemkové reformy.

Rodina Salm-Reifferscheidtů byla německy mluvící šlechta, žijící na Moravě. Nikdy ale nemluvili česky. Považovali se za československé“ Němce, i když od počátku 20. století žili na českém území. Marie Alžběta od narození žila v Československu a nikdy nepoznala svou vlast, ale neustále se o ní zmiňovala v deníku, chtěla ji zpět a toužila ji poznat. I když se v Československu narodila, necítila se tu doma.

Primárními prameny práce se staly deníky Marie Alžběty Salm-Reifferscheidtové, její korespondence a korespondence jejího otce, Huga Karla. Po prostudování deníků vzešla témata a celé rozdělení mé práce. Sama autorka deníků mi pomohla, jak bude vypadat struktura mé práce. Z jejich každodenních zápisků, myšlenek, názorů a připomínek logicky vzešla všechna témata mé práce.

Po přečtení deníků jsem se snažila o to, abych zachytila každodenní život šlechtických rodin, jejich fungování a náplň všedních dnů. Vše jsem ukázala na konkrétním příkladě rodiny Salm-Reifferscheidtů. Jde o šlechtickou rodinu, kterou velmi zasáhla pozemková reforma prováděná v Československu. I přes všechny finanční problémy se snažili žít život hodný šlechtické rodiny.

Jejich syn Kristián měl vhodné podmínky pro vzdělání, ale i pro zábavu. Ve svých volných chvílích se mohl věnovat lovu nebo sbírání uměleckých děl. Ani dcera Alžběta v ničem nestrádala. Byla vzdělaná, se svou matkou jezdila do Vídně na opery a ve svém volném čase se mohla pilně věnovat čtení knih nebo psaní deníků.

Ale vzdělání a úspěch není všechno. Po přečtení deníků jsem zjistila, že Marie Alžběta postrádala lásku své matky. Cítila, že jí je velmi vzdálená a že má radši bratra Kristiána. Toužila najít cestu ke své matce, ale bylo to marné. Vždy, když řekla své matce nějaké tajemství, hned ho někomu prozradila. Proto byla ráda, že cítila lásku jejího otce, kterou jí dával najevo. Věděla, že ji velmi miluje a že se na něho může se vším obrátit. Ale svého otce nechtěla obtěžovat svými problémy, protože otec měl mnoho starostí spojené s pozemkovou reformou. Na druhou stranu měla velmi vřelý vztah se svým bratrem, který jí byl na blízku vždy, když potřebovala. Jak můžeme vidět, rodinné problémy nemusí být pouze v normální rodině, ale často se mohou objevit i v rodinách šlechtických.

Po prostudování literatury, deníků nebo korespondence jsem pochopila, že období

první republiky, během kterého byly zrušeny šlechtické tituly, a byla prováděná pozemková reforma, bylo velmi složité pro všechny šlechtické rodiny. Jak píše Zdeněk Bezecný ve své studii: „*Jakkoliv bylo zrušení šlechtických titulů pro příslušníky české nobility citlivé, dokázali se s ním vyrovnat, neboť sám právní akt nemohl odbourat pocit výjimečnosti, daný vědomím starobylosti rodu.*“²⁴⁹

Bolestnější pro šlechtu bylo právě zavedení pozemkové reformy. Díky ní přišli o značnou část svých pozemků a tím i o finance s nimi spojené. Celé meziválečné období se snažili zmírnit následky pozemkové reformy a zachovat prestiž své rodiny. Z korespondence Hugo Karla vyplývá, že se až do své smrti nesmířil se zabavením pozemků. Považoval to za krádež.

Zaujalo mne, že i přes špatnou finanční situaci dokázala Alžběta Fürstenberková pomáhat v charitě nebo se starat o ruské emigranty, které poznali v lázních v Crikvenici. Od 19. století bylo pro šlechtu zcela běžné pečovat o chudé a potřebné. Dokázala pomáhat lidem, kteří jejich pomoc potřebovali i přes to, že Marie Alžběta byla vychována v šlechtickém prostředí a že si uvědomovala, že patří mezi aristokracii a musí si dávat pozor na lidi.

Právě proto hrála velkou roli u šlechtické rodiny výchova a vzdělání jejich dětí. Oni jsou nástupci jejich rodu a pokračovatelé jejich jména. Důkazem je popis výchovy Marie Alžběty a jejího bratra Kristiána. Sama Marie Alžběta píše, že se více lpí na vzdělání chlapců než na vzdělání dívek. Ale myslím si, že Marie Alžběta byla na dívku té doby velmi dobře vzdělaná.

Důležitou roli v každodenním životě šlechty hrály kulturní akce, cestování nebo návštěvy salónů. V každém deníku je mnoho zápisků o cestách vlakem do Vídně, do Crikvenice do lázní nebo ke svým známým. Cestování bylo náplní každého šlechtice, ať už šlo o cesty soukromé nebo obchodní.

²⁴⁹BEZECNÝ, Zdeněk. Česká šlechta v éře První republiky. In: KNOZ, Tomáš. DVORÁK, Jan. *Šlechta v proměnách věků*. 1. vydání. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy. Svazek edice Země a kultura ve střední Evropě. Brno 2011, ISBN: 987-80-86488-71-4, s. 228

Summary

In this bachelor's work, I tried to describe everyday life of the noble family of Salm-Reifferscheidt, who lived in the Castle Budkov near Jemnice in the interwar Czechoslovakia. The main topics are the family, the children, their education, travelling, hunting and health. Further topics are political and economic issues eg. the land reform.

Salm-Reifferscheidt family was German-speaking aristocracy, living in Moravia. They never spoke Czech. They considered themselves as the Czechoslovak „Germans“, although the early 20th century lived on the Czech territory. Mary Elizabeth lived since birth in Czechoslovakia and never knew Germany (native country of her parents). She mentioned her wish to know Germany in the diary. She didn't feel like a Czechoslovak.

The work is divided into five chapters. The first one describes members of the family Salm-Reifferscheidt. The second focuses on the place where the family often stayed and lived.

Theme of the third chapter is nobility in 19th and 20th century and land reform. The life of nobility changed thanks to this. Czechoslovakian government cancelled aristocratic titles and introduced land reform. Since the 19th century the nobility tried to care for the poor and needy people. The family of Salm-Reifferscheidt had financial problems because of the land reform.

The family looked after for poor persons and Russian emigrants. The family got to know emigrants in Crikvenice – a place where family travelled to spa.

The travelling is the part of fourth chapter. It is a part of everyday life of person. Nobility travelled for fun, health, education or for business. In the 20th century nobility could travel by the car or by the train.

Last chapter is focused on childhood and education, familial relations, health and illnesses, sociable life and on leisure time of nobility. Education and bringing up of children played a big role at the noble family. Children are followers of dynasty and a family name.

Primary sources of work are diaries of Mary Elizabeth Salm-Reifferscheidt. Diaries and correspondence include source of information about life of the noble family, who lived in era of the First Republic.

Seznam použitých pramenů:

- MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidtů Budkov, inv. č. 1727, kart.33, Korespondence Hugo Karla 1925
- MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1775, kart. 34, Korespondence Marie Alžběty Salm- Reifferscheidt, 1927
- MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1775, kart. 34, Korespondence Marie Alžběty Salm- Reifferscheidt, 1928
- MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidtů Budkov, inv. č. 1903, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm Reifferscheidt 1921-1922
- MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1904, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm- Reifferscheidt, 1924, 1929-1930
- MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1905, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm- Reifferscheidt, 1924
- MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidt Budkov, inv. č. 1906, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm-Reifferscheidt, 1926
- MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidtů Budkov, inv. č. 1909, kart. 37, Deník Marie Alžběty Salm Reifferscheidt 1922
- MZA Brno, Rodinný archiv Salm- Reifferscheidtů Budkov, inv. č. 1183-1238, Korespondence Alžběty Salm-Reifferscheidt

Seznam použité literatury:

- DAVID, Petr. SOUKUP, Vladimír. 888 hradů, zámků, tvrzí České republiky. 1. vydání. Kartografie Praha. Praha 2002, ISBN: 80-7011-709-5
- GLASHEIM, Eagle. *Noble Nationalist. The transformation of the Bohemian aristocracy.* London- Cambridge 2005
- HOŘEJŠ, Miloš. Šlechta a automobilismus. In: Kapitoly z dějin techniky (Jubilejní sborník Národního technického muzea), Dějiny vědy a techniky 16, Rozpravy NTM, Praha 2011
- KÁRNÍK Zdeněk- České země v éře první republiky (1918-1938) Díl první Vznik, budování a zlatá léta republiky, druhé vydání, nakladatelství Libri, Praha 2003, ISBN: 80-7277-195-7
- KÁRNÍK Zdeněk- České země v éře první republiky (1918-1938) Díl třetí. O přežití a o život. 1. vydání. Libri. Praha 2003, ISBN: 80-7277-119-1
- KNOZ, Tomáš. DVOŘÁK, Jan. Šlechta v proměnách věků. 1. vydání. Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy. Svazek edice Země a kultura ve střední Evropě. Brno 2011, ISBN: 987-80-86488-71-4
- LENDEROVÁ, Milena. „*A ptáš se, knížko má ...*“ Ženské deníky 19. století. 1. vydání. Triton. Praha 2008, ISBN: 978-80-7254-956-6
- LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století.* 1. vydání. Mladá fronta. Praha 1999, ISBN: 80-204-0737-5
- LENDEROVÁ, Milena. JIRÁNEK, Tomáš. MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století.* 1. vydání. Karolinum. Praha 2011, ISBN: 978-80-246-1683-4

- LENDEROVÁ, Milena. KOPIČKOVÁ, Božena. BUREŠOVÁ, Jana. MAUR, Eduard.(eds.) *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. 1. vydání. Lidové noviny. Praha 2009, ISBN: 978-80-7106-988-1
- LENDEROVÁ, Milena. RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách 19. století*. 1. vydání. Paseka. Praha a Litomyšl 2006, ISBN: 80-7185-647-9
- MAŠEK, Petr. *Modrá krev*. Minulost a přítomnost 445 šlechtických rodů v českých zemích. 3. vydání. Praha 2003. Mladá fronta, ISBN: 80- 204- 109- X
- MYSLIVEČEK, Milan. *Velký erbovník*. Encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny české. 2. svazek. 1. vydání. Fraus. Plzeň 2006, ISBN: 80-7238-521-6
- PEKAŘ, Josef. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Vesmír, Praha 1923
- POUZAR, Vladimír. *Almanach českých šlechtických rodů*. 1. vydání. Nakladatelství Martin. Praha 2002, ISBN: 80- 85-955- 25-3
- TOMÁŠEK, Petr. Sběratel, umělecký historik a šlechtic Christian ze Salm-Reifferscheidtu. In *Orbis artium: K jubileu Lubomíra Slavička*. Masarykova univerzita. Brno 2009, ISBN: 978-80-210-4972-7
- VEBER, Václav. *Osudové únorové dny*. 1. vydání. Lidové noviny. Praha 2008, ISBN: 978-80-7106-941-6
- VOTÝPKA, Vladimír. *Návraty české šlechty*. 1. vydání. Paseka. Praha a Litomyšl 2000, ISBN: 80-7185-327-5
- VOTÝPKA, Vladimír. *Paradoxy české šlechty*. 1. vydání. Nakladatelství Jaroslava Jiskrová- Máj. Praha 2005, ISBN: 80-86643-13-1
- ŽUPANIČ, Jan. *Nová šlechta rakouského císařství*. 1. vydání. Agentura Pankrác. Praha 2006, ISBN: 80-86781-08-9

- ŽUPANIČ, Jan. STELLNER, František. *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*. 1. vydání. Nakladatelství Aleš Skřivan ml. Praha 2001, ISBN: 80-86493-00-8
- JELÍNKOVÁ, Dita. Příběh rodiny Huga Salm-Reifferscheidta. Příspěvek ke konfrontaci šlechty s totalitními režimy. In *Securitas Imperii 18*. Ústav pro studium totalitních režimů. Praha 01/2011, ISSN: 1804-1612
- JELÍNKOVÁ, Dita. „ *Když širá, různorodá vlast přestala existovat...* “ Aneb osudy rodiny Clary-Aldrigen po rozpadu Rakouska- Uherska a její hledání nové cesty v postimperiálním světě. In *Theatrum Historiae 6*, Univerzita Pardubice. Fakulta filozofická. Pardubice 2010, ISSN: 1802-2502

Encyklopedie:

- Všeobecná encyklopedie Universum. 6. díl. 1. vydání. Odeon. Praha 2001, ISBN: 80-207-1068-X,

Internetové zdroje:

- [http:// www.mzm.cz/hugo-frantisek-salm-reifferscheidt/](http://www.mzm.cz/hugo-frantisek-salm-reifferscheidt/)
- [http: // En.wikipedia.org/](http://En.wikipedia.org/)
- [http: // Cs.wikipedia.org/](http://Cs.wikipedia.org/)
- [http:// www.zamekrajec.cz/](http://www.zamekrajec.cz/)

Seznam příloh:

- Fotografie zámku Budkov
- Fotografie zámku Rájec nad Svitavou
- Fotografie Marie Alžběty Salm-Reifferscheidtové a Ernesta Rüdiger Starhemberka
- Svatební fotografie Marie Alžběty Salm-Reifferscheidtové a Ernesta Rüdiger Starhemberka
- Kristián Salm-Reifferscheidt
- Fotografie Alžběty Fürstenberkové s dětmi
- Fotografie z lovu
- Podobizna chlapce (starohrabě Karel Salm-Reifferscheidt) 1879

Přílohy:

- Fotografie zámku Budkov 1930²⁵⁰

- Fotografie zámku Rájec nad Svitavou, snímek z roku 1950²⁵¹

²⁵⁰ Převzato z: TOMÁŠEK, Petr. Sběratel, umělecký historik a šlechtic Christian ze Salm-Reifferscheidtu. In *Orbis artium: K jubileu Lubomíra Slavíčka*. Masarykova univerzita. Brno 2009, ISBN: 978-80-210-4972-7, s. 740

²⁵¹ Převzato z: www.zamekrajec.cz/fotogalerie/ obrázek č. 3/ 8. 3. 2012

- **Fotografie Marie Alžběty Salm-Reifferscheidtové a Ernesta Rüdiger Starhemberka**²⁵²

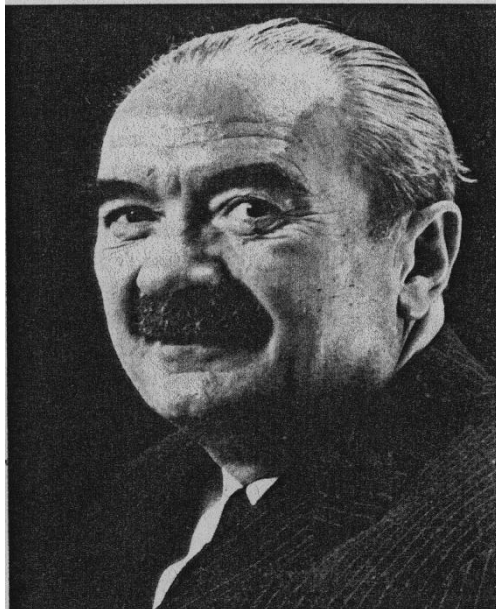

²⁵² MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidtů Budkov, inv. č. 1924, kart. 37, fotografie č. 1

- Svatební fotografie Marie Alžběty Salm-Reifferscheidtové a Ernesta Rüdiger Starhemberka²⁵³

- Kristián Salm-Reifferscheidt, fotografie z tisku vydaného u příležitosti pohřbu starohraběte²⁵⁴

²⁵³ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidtů Budkov, inv. č. 1921, kart. 37, fotografie č. 19

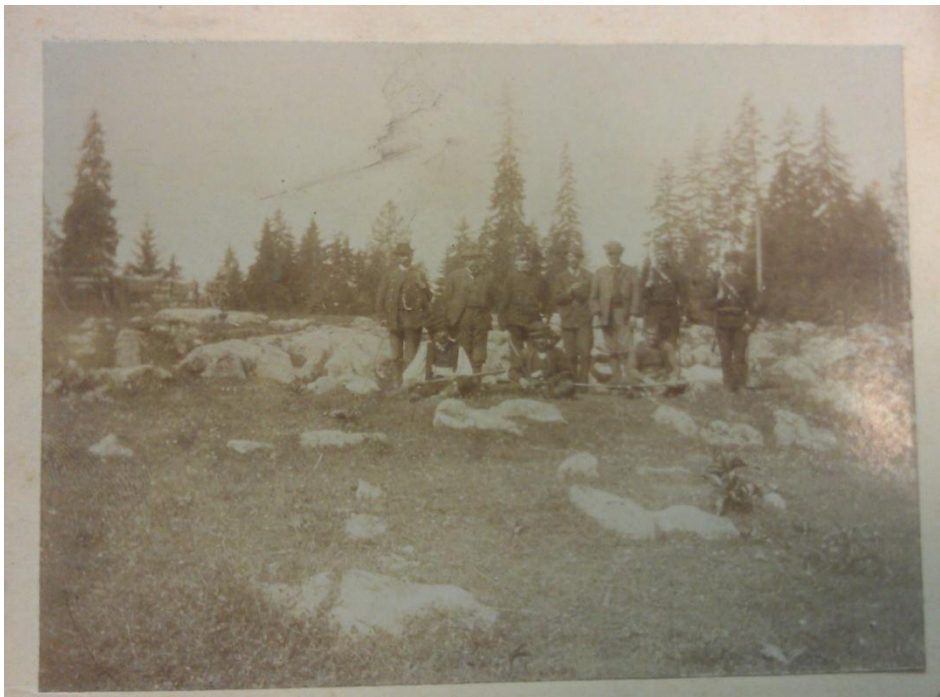
²⁵⁴ Převzato z: TOMÁŠEK, Petr. Sběratel, umělecký historik a šlechtic Christian ze Salm-Reifferscheidtu. In *Orbis artium: K jubileu Lubomíra Slavička*. Masarykova univerzita. Brno 2009, ISBN: 978-80-210-4972-7, s. 749

- **Fotografie Alžběty Fürstenberkové s dětmi²⁵⁵**

²⁵⁵ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidtů Budkov, inv. č. 1921, kart. 37, fotografie č. 14

- **Fotografie z lovu**²⁵⁶

- **Podobizna chlapce (starohrabě Karel Salm-Reifferscheidt), obraz Arnolda Böcklina 1879**²⁵⁷

²⁵⁶ MZA Brno, Rodinný archiv Salm-Reifferscheidtů Budkov, inv. č. 1935, kart. č. 37, fotografie č. 35

²⁵⁷ Převzato z: TOMÁŠEK, Petr. Sběratel, umělecký historik a šlechtic Christian ze Salm-Reifferscheidtu. In *Orbis artium: K jubileu Lubomíra Slavička*. Masarykova univerzita. Brno 2009, ISBN: 978-80-210-4972-7, s. 742,